

तेरा अपूर्व किशोरकथा

(भारतीय भाषांमधील तेरा अपूर्व किशोरकथांचा संग्रह)

ISBN 81-237-1896-9

पहिली आवृत्ती : 1996 (शके 1918)

दुसरी आवृत्ती : 2000 (शके 1922)

तिसरी आवृत्ती : 2003 (शके 1924)

© नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया

The Best Thirteen (Marathi)

रु. 50.00

संचालक, नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया, ए-5 ग्रीन पार्क
नवी दिल्ली-110 016 यांनी प्रकाशित केले.

नेहरू बाल पुस्तकालय

तेरा अपूर्व किशोरकथा

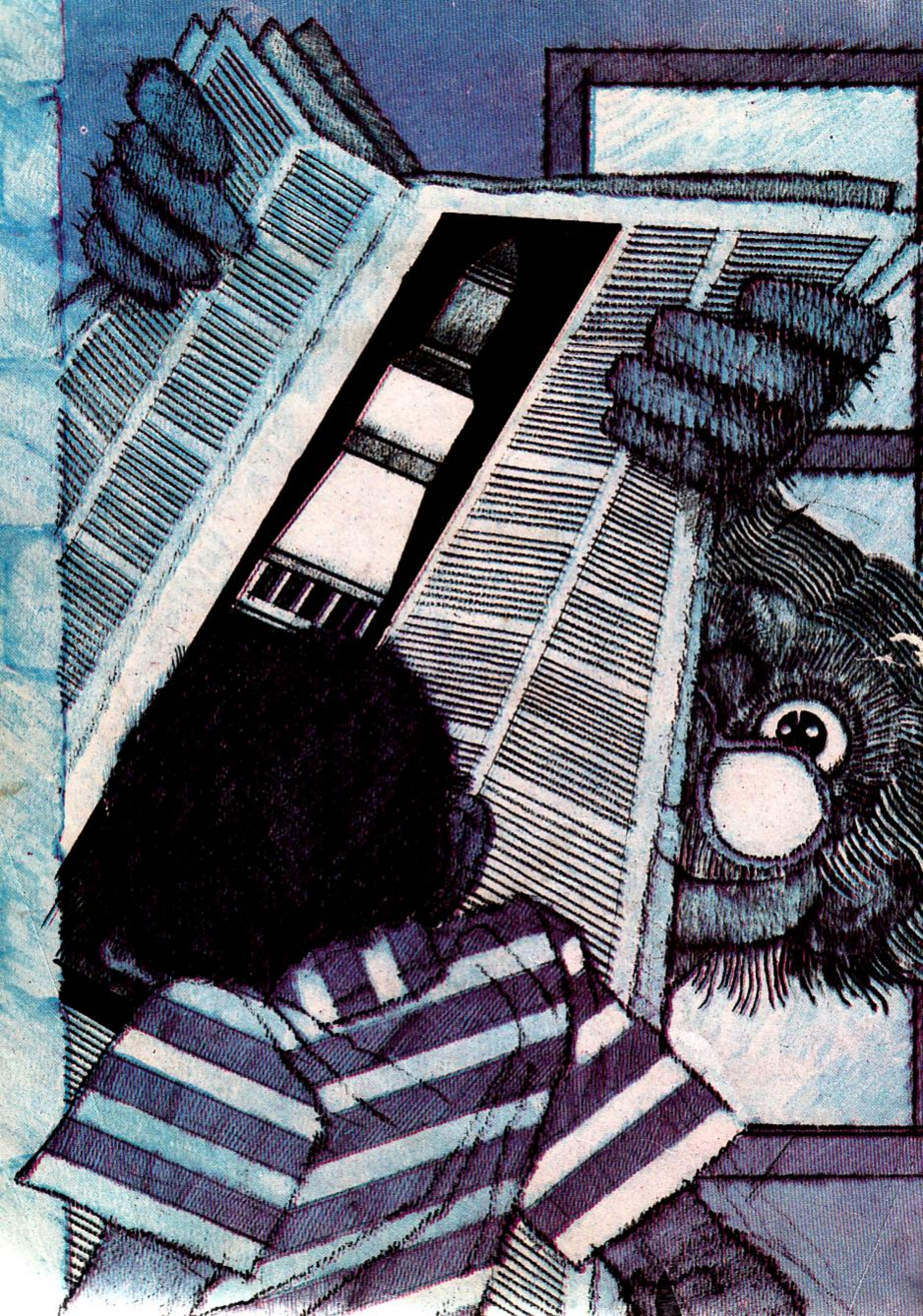
(भारतीय भाषांमधील तेरा अपूर्व किशोरकथांचा संग्रह)

चित्रकार
मिकी पटेल

अनुवाद
सुमती सरन

नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया

अनुक्रमणिका

रबास पारितोषिक (असमिया)	अनंत देव शर्मा	3
क्षुधित सेप्टोपस (बंगाली)	सत्यजित राय	12
सीता आणि नदी (इंग्रजी)	रस्किन बॉड	34
अदल-बदल (गुजराती)	पन्नालाल पटेल	52
गलोलवाला मुलगा (हिंदी)	भीष्म साहनी	60
राहुल (कन्नड)	त्रिवेणी	69
सुंदर व ठिपकी (मल्याळम्)	करून नीलकण्ठ पिल्ले	79
बलून चालून फास्टर फेणे (मराठी)	भा.रा.भागवत	88
अंतराळाच्या सात पायऱ्या (उडिया)	एस.के. आचार्य	100
बम बहादुर (पंजाबी)	गुरुबक्ष सिंग	110
तिकिटांचा अल्बम (तमिळ)	सुंदरा रामस्वामी	122
अप्पूची गोष्ट (तेलुगु)	रंधी सोमराजु	132
गार्वाचं घर (उर्दू)	सिराज अन्वर	138

खास पारितोषिक

अनंतदेव शर्मा

“काय ब्रात्य पोरगा आहे! त्याला चांगली शिक्षा करायला हवी. तो इतर पोरांशी मारामारीही करतो. तशा तक्रारी कानावर आल्या आहेत. बोलावलं पाहिजे एकदा!.. मोहन, ए मोहन!” मुख्याध्यापकांनी चौकीदाराला हाक मारली. आवाजातील कडवटपणा ऐकून मुख्याध्यापक खूप रागात असल्याचे मोहनने ओळखले. तो लगेच आला आणि नम्रपणे म्हणाला, “काय साहेब?”

“लवकर जा आणि पाचवीतल्या तपनला बोलावून आण,” मुख्याध्यापकांनी हुकूम दिला.

या तपन नावाच्या मुलाची अगोदर ओळख करून देतो! पदुमणी गावातल्या रतन कारकुनाचा हा दुसरा मुलगा. अंगाने किरकोळ पण बळकट. रंगाने किंचित सावळा. मोठाले तेजस्वी डोळे. अभ्यासात हुशार. पण घरी नि दारी त्याच्या खोड्यांना सुमारच नाही. नेहमी कुठल्या तरी अडचणीत सापडत असतो. एक गोष्ट मात्र खरी. तो स्वतःहून कधीही अगोदर भांडण उकरून काढीत नाही. मात्र त्याच्या वाटेला जर कुणी गेलं तर तो जशास तसं करायला मागे पुढे पाहत नाही. त्याच्या बरोबरीच्या मुलांचा तो पुढारी आहे आणि त्यांच्या वतीने तो नेहमी दंड थोपटून उभा असतो. त्याच्या मित्रांचा तो आवडता आहे. ते त्याला मानही देतात.

खेड्यातल्या शाळेत प्राथमिक शिक्षण झाल्यावर एक वर्ष तपन उच्च माध्यमिक शाळेत गेला. ही शाळा पंधरा मैलांवर होती. तपन चुलत्यांच्या घरी राहिला. आता तो परत आला आहे. ज्ञानपीठ उच्च विद्यालयात शिकत आहे. ही शाळा त्याच्या खेड्यापासून दीड मैलावर आहे.

ज्ञानपीठ शाळेत येऊन त्याला नुकता महिना झाला आहे. पण तेवढ्यात त्याच्याविरुद्ध तक्रार आली आहे. पदुमणी गावातल्या हरेन या दुकानदाराने मुख्याध्यापकांकडे तक्रार केली आहे की कुठलेही कारण नसताना तपन व त्याच्या

मित्रांनी आदल्या संध्याकाळी त्याच्या दुकानावर दगडफेक केली. तपन त्या सर्व टोळक्याचा म्होरक्या होता.

तपन चौकीदाराबरोबर आला. भेदरल्या नजरेने मुख्याध्यापकांकडे ओझरतं बघून मान खाली घालून तो उभा राहिला. हातातली छडी परजीत मुख्याध्यापकांनी दरडावून विचारलं,

“तपन तूच ना?”

“हो, सर” तपन नम्रपणे म्हणाला.

“या माणसाला ओळखतोस?” दुकानदाराकडे निर्देश करीत मुख्याध्यापकांनी विचारलं.

“हो, सर. तो आपल्या गावातला आहे.”

“काल संध्याकाळी तू व तुझ्या मित्रांनी याच्या दुकानावर दगडफेक केली हे खरं आहे का? खरं सांग नाहीतर फोडून काढीन.”

“होय सर! बंतू आणि इतरांबरोबर मी यांच्या दुकानावर दगडफेक केली होती हे खरं आहे.”

“का? का केलीस शिंच्या? सांग बघू.” मुख्याध्यापक गरजले.

“सर, हा माणूस फसवतो. किंमत जास्त घेतो नि माल कमी देतो. शिवाय याने नवीन प्रकारच्या कागदी पिशव्या आणल्या आहेत. परवा आम्ही याच्याकडून एक किलो डाळ विकत घेतली. घरी जाऊन तिचं वजन करून पाहिलं तर ती फक्त आठशे ग्रॅम भरली. पिशवीच्या तळाशी जे कागद चिकटवलेले आहेत त्यांचच वजन पन्नास ग्रॅम आहे. दीडशे ग्रॅम याने वजनात कमी दिले. गावात सगळ्यांना हे ठाऊक आहे. काल मी याचा जाब विचारला तशी त्याने मला शिव्या दिल्या व दुकानाबाहेर हाकलून दिलं. म्हणून मी व इतर मुलांनी याच्या दुकानावर दगडफेक केली.”

मुख्याध्यापकांनी दुकानदाराकडे पाहिले. शरमेने त्याचा चेहरा काळवंडला होता.

मुख्याध्यापकांनी थोडा वेळ विचार केला. मग तपनकडे वळून ते म्हणाले,

“तरीसुद्धा तू जे केलंस ते योग्य नव्हे. दुसऱ्याच्या मालमत्तेचं नुकसान करणं चुकीचं आहे. दुकानदार जर बेईमान असेल तर त्याकडे लक्ष द्यायचं काम सरकारचं

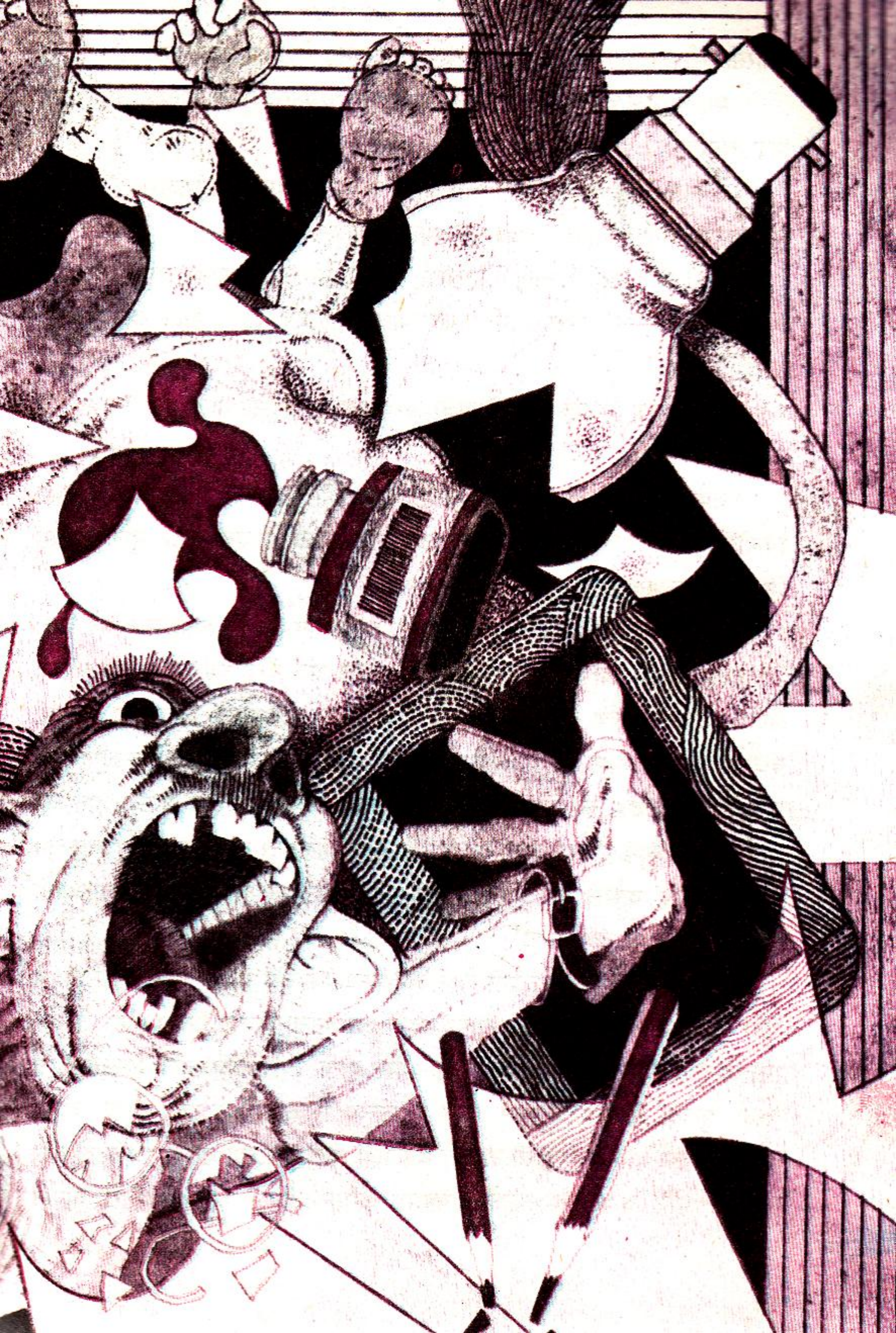
ग्राम पंचायतीचं आहे. ते तुझं काम नव्हे. हात पुढे कर." तपनला पाच छड्या मिळाल्या. तो वर्गात परत आला तेव्हा त्याचे मित्र तोंड वळवून फिदीफिदी हसले.

त्यानंतर काही दिवसांनी आणखी एक प्रसंग घडला. गावात एक बैल माजला होता. त्यानं सर्वांना सळो की मळो करून टाकलं होतं. कित्येक जणांना लोळवलं होतं. कुणी त्याला वेसण घालून धरायला गेलं की तो शिंग उगारून सरळ अंगावर धावून यायचा. प्रत्येकाला त्याची धास्ती वाटत होती.

त्या पशुच्या उद्दामपणानं तपनच्या धाडशीपणाला आव्हान दिलं. "थांब रेड्या! मी तुला वठणीवर आणतो." तो पुटपुटला. शाळेच्या मधल्या सुट्टीत त्याने एक वेसण व दोर घेतला आणि सावकाश बैलापाशी गेला. थोडा वेळ वाट पाहून योग्य संधी मिळताच त्याने बैलाच्या पाठीवर उडी मारली आणि घोड्याला लगाम घालावा तसा दोर त्याच्या तोंडावर अडकवला. बैल बेसावध असताना झटपट हे होऊन गेलं. पण बैलाला पाठीवरचं ओझं जाणवताच त्याने पाय आपटायला व जोरजोरात अंग घुसळायला सुरवात केली. मग ते पाठीवरचं ओझं फेकून द्यायला तो वेडावाकडा धावू लागला. दरम्यान शाळेची मधली सुट्टी संपली व वर्ग सुरू झाले. पण तपन इकडे बैलाला वठणीवर आणायच्या कामात गुंतला होता. इतस्ततः धावणाऱ्या, धडका मारणाऱ्या बैलाच्या पाठीवर तो कसाबसा चिकटून राहिला. दोर त्याने घट्ट धरून ठेवला. त्यामुळे बैल आणखीनच भडकला. शाळेच्या कुंपणाला धडक मारून तो थेट सातवीच्या वर्गात घुसला. मास्तर व मुलं घाबरून वर्गाबाहेर पळाली आणि वाट फुटेल तिथे सैरावैरा धावत सुटली. त्या गडबडीत कित्येक मुलं अडखळून खाली पडली. मास्तर रजनी सहरिया सहीसलामत बाहेर पडले. त्यांना मात्र काही इजा झाली नाही. आडदांडपणे धावणाऱ्या बैलाच्या शिंगांनी अनेक काचा फुटल्या. अखेर तो चिडलेला बैल शाळेच्या मैदानात धावत गेला आणि एका बाजूला कोसळला. काही क्षणांनी तो उडी मारून पुन्हा उभा राहिला आणि जीव वाचविण्यासाठी अजिबात मागे न बघता पळत सुटला.

अशा तऱ्हेने तपनविरुद्ध पुन्हा एक तक्रार तयार झाली. यावेळी तक्रार करणारे होते रजनी सहरिया मास्तर. मुख्याध्यापक भयंकर संतापले. हा पोरगा उपद्रव्यापी आहे, त्रास देणारा आहे. यावेळी नुसत्या विद्यार्थ्यांनाच त्रास नाही झाला तर शाळेच्या

इमारतीचंही नुकसान झालं. मुख्याध्यापकांनी पुन्हा तपनला बोलावलं.

मोहन चौकीदाराबरोबर तपन आला. त्याला बघतांच मुख्याध्यापकांचा रागाचा पारा चढला.

“काय द्वाड कार्ट आहे! बैलाला कशाला वर्गात आणलंस? बोल”. मुख्याध्यापकांनी हातातली छडी दाखवीत विचारलं.

तपन मान खाली घालून उत्तरला, “सर, मी नाही त्याला वर्गात आणलं. त्याला वठणीवर आणायसाठी मी फक्त त्याच्या पाठीवर बसलो होतो. अचानक तो वर्गात घुसलं.”

“शाळेच्या वेळाला तुला बैलावर बसायला कुणी सांगितलं होतं? हात पुढे कर.”

तपनला मुख्याध्यापकांच्या पंधरा छड्या खाव्या लागल्या. त्याचे वर्गमित्र पुन्हा फिदीफिदी हसले. त्यांनी तपनची टर उडवली. शाळेतला एक वाईट मुलगा असा शिवका त्याच्यावर बसला.

थोड्याच वेळाने शाळेत एक नोटीस फिरवण्यात आली. त्यात म्हटलेलं होतं, ‘शाळेच्या सातवीच्या वर्गात बैल घुसवला आणि सर्व विद्यार्थ्यांच्या व मास्तरांच्या मनात दहशत निर्माण केली, काचा फोडल्या म्हणून पाचवीच्या वर्गातल्या तपनला पंधरा छड्या मारण्यात आल्या आहेत. याशिवाय त्याला नुकसान भरपाई करण्यासाठी पंचवीस रुपये दंड करण्यात आला आहे’. नोटीशीच्या अखेरीस म्हटलं होतं की ‘तपनने जर यापुढे पुन्हा असली काही आगळीक केली तर त्याला शाळेतून हाकलून देण्यात येईल. कसले तरी निमित्त काढून वर्गाबाहेर आलेल्या काही विद्यार्थ्यांनी तपनला चाकुल्या दाखवल्या’.

याच दिवशी संध्याकाळची गोष्ट. मुख्याध्यापक घरी आले. त्यांनी नेहमीप्रमाणे चहा घेतला आणि ते फिरायला बाहेर पडले. हा त्यांचा रोजचा नियम होता. ते घरी परतायला वळले तेव्हा अंधार पडायला आला होता. त्याचवेळी त्यांना शाळेतला तो वाईट मुलगा दिसला. तपनने एका म्हाताऱ्या भिकारणीचा हात धरला होता. डोक्यावर त्याने तिची भिक्षेची टोपली घेतलेली होती. त्याच्या बाजूने शाळेतले दोन विद्यार्थी नरेन व महेश त्याचा उपहास करीत चालले होते. म्हातारी तापाने

फणफणली होती. ती भीक मागत हिंडत असतानाच तिला ताप चढला होत. स्वतःची टोपली उचलायचे तर सोडाच पण चालायचेही त्राण तिच्या अंगात नव्हते. म्हातारीची अवस्था बघून तपन तिच्या मदतीला धावला होता. त्याने तिची टोपली स्वतःच्या डोक्यावर घेतली होती आणि म्हातारीचा हात धरीत म्हटलं होतं, “आजी, चला माझ्याबरोबर. मी तुम्हाला घरी पोचवतो.”

नरेन व महेशचं जेव्हा मुख्याध्यापकांकडे लक्ष गेलं तेव्हा त्यांनी नमस्कार केला आणि तपनकडे पाहून विजयी स्मित केलं. तपनच्या खोड्या मुख्याध्यापकांनी स्वतः आपल्या डोळ्यांनी पाहिल्या ह्याचा त्यांना आनंद झाला. मुख्याध्यापकांनी जेव्हा म्हातारीपाशी चौकशी केली तेव्हा तपन कसा आपल्या मदतीला धावून आला ते तिने त्यांना सांगितले. काफ्या आवाजात तिने तपनकडे निर्देश करीत म्हटलं, “हा चांगला मुलगा जर तिथे नसता तर अजून मी रस्त्यावर पडलेली असते. देव त्याचं भलं करो ! मी आजारी पडल्याचं त्या दुसऱ्या दोन मुलांनीही बघितलं होतं. पण मदत करायचं सोडून ते या मुलाची टर उडवीत होते. किती द्राड आहेत ती पोरं !”

“बोलता बोलता म्हातारीला धाप लागली. मुख्याध्यापकांनी नरेन व महेशची कानउघाडणी करून त्यांना तेथून पिटाळले. म्हातारीला तिच्या घरी पोचवण्यास तपनला सांगितलं.”

दोन आठवड्यांनंतरचा प्रसंग आहे. मुख्याध्यापक फिरून घरी परत येत होते. त्यांना वाटेत एक बैल जमिनीवर पडलेला दिसला. त्याचा एक पाय मोडला होता तपन त्याच्याशेजारी वाकून बसला होता. बैलाच्या दुखावलेल्या पायाला तो कसलं तरी औषध चोळून पट्टी बांधत होता. तपनचे डोळे आसवांनी भरून आले होते. मुख्याध्यापक जेव्हा त्याच्या शेजारी येऊन उभे राहिले तेव्हा तो गोंधळला. मुख्याध्यापकांनी त्याला विचारलं, “तपन, काय करतो आहेस इथं ?”

“सर, काही खोडकर मुलांनी या बैलाचा पाय मोडला. त्याला खूप वेदना होत आहेत. सर, मुक्या प्राण्यांना अशी दुखापत करणं चुकीचं नाही का ?” तपन दुःखी स्वरात म्हणाला.

“त्या दिवशी तू याच बैलाच्या पाठीवर चढला होतास ना ? त्या दिवशी तूच तर म्हणाला होतास की हा बैल अतिशय माजला आहे आणि त्याला वठणीवर

आणायला हवं. तौच बैल आज अचानक तुला चांगला कसा काय वाटू लागला ?”

“सर, तो खरंच खूप वाईट होता. पण मी त्याच्या पाठीवर स्वार झालो तेव्हापासून तो सुधारला होता. त्याने नुसतं लोकांवर हल्ले करायचं थांबवलं होतं असं नव्हे तर तो निमूटपणे त्यांच्या वाटेतून बाजूला होत असे. म्हणून आता काही त्याला कुणी मारायची गरज नव्हती. तो तडफडतोय. मी काही औषधी पानं चावून त्याचा लगदा त्याच्या दुखावलेल्या पायाला लावला. जखमेवर ते उत्तम गुणकारी औषध असल्याचं माझ्या बाबांकडून मी ऐकलं आहे.” तपन म्हणाला.

बैलाविषयीच्या सहानुभूतीने त्याचं अंतःकरण भरून आलं होतं आणि डोळ्यात आसवं दाटली होती.

मुख्याध्यापक विचारात पडले. त्यांनी तपनच्या तोंडाकडे पाहिलं. मायेने त्याला थोपटलं. आणि एकही शब्द न बोलता ते तिथून घरी निघाले. त्यांचेही डोळे ओलावले होते.

ज्ञानपीठ उच्च विद्यालयाचा बक्षीस समारंभ होता. समारंभाचे अध्यक्ष म्हणून गोहाटी महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांना बोलावलेलं होतं. मुख्याध्यापक रबीन बारुआ यांनी यावेळी सर्वोत्तम विद्यार्थ्याला एक खास पारितोषिक द्यायचं ठरवलं होतं. तीन पुस्तकं - महात्मा गांधी, जवाहरलाल नेहरू व लाल बहादुर शास्त्री यांची चरित्रं बक्षिसादाखल मिळणार होती.

सर्व वर्गांतल्या विद्यार्थ्यांमध्ये त्या खास पारितोषिकाबद्दल चर्चा चालली होती. पाचवीच्या वर्गातला नरेन हेटाळणीने हसत शेजारी बसलेल्या भवेशला मोठ्यांदा म्हणाला, “अरे भवेश, तुला ठाऊक आहे का ? ते सर्वोत्तम विद्यार्थ्यासाठी असलेलं खास बक्षीस किनई, तपनला मिळणार आहे !” सर्व मुले खो खो करून हसली. अपमानाने व लाजेने तपनचा चेहरा लाल झाला. ‘दे माय धरणी ठाय’ असं त्याला होऊन गेलं.

समारंभाला सुरुवात झाली. अध्यक्षांचे स्वागत करून झाल्यावर सचिवांचा अहवाल वाचण्यात आला. त्यानंतर विद्यार्थ्यांनी नृत्य, गायन व काव्य वाचनाचे कार्यक्रम सादर केले. मग अध्यक्षांनी भाषण दिले. आणखीही काही वक्ते बोलले. मग पारितोषिक वितरणाला सुरुवात झाली. बक्षीस मिळवणारे सर्वजण अभिमानाने

व आनंदाने फुलून जात होते. अखेर खास पारितोषिक द्यायची वेळ येऊन ठेपली. सगळेजण उत्सुकतेने बघू लागले. मुख्याध्यापक सर्वांना उद्देशून म्हणाले, “माननीय अध्यक्ष महोदय आणि सभ्य स्त्री पुरुष हो, सर्वोत्तम विद्यार्थ्यांचे पारितोषिक पाचवीतल्या तपन हजारिका यास देण्यात येत आहे. – तपन हजारिका!”

अध्यापक आणि विद्यार्थी चकित झाले. नरेन व भवेश यांचे चेहरे पाहण्यासारखे झाले. तपनचा स्वतःच्या कानांवर विश्वास बसेना. पारितोषिक घेण्यासाठी पुढे जायचा धीर त्याला होईना. त्याचं डोकं गरगरू लागलं. हे कसं शक्य आहे ? तो तर सर्वांत वाईट विद्यार्थी म्हणून शाळेत कुविख्यात आहे. असं असताना सर्वोत्तम विद्यार्थ्यांच्या पारितोषिकासाठी त्याचं नाव कसं काय पुकारण्यात आलं ? तपन उठला. अध्यक्षांपाशी जाऊन त्याने त्यांना नमस्कार केला व बक्षीस घेतलं.

मुख्याध्यापकांनी मग, तपनने म्हाताऱ्या भिकारणीला कशी मदत केली व जखमी बैलाची कशी शुश्रूषा केली ते सर्वांना सांगितले. त्यांनी स्वतःतर्फे पाच रुपये तपनला दिले. टाळ्यांच्या कडकडाटाने हॉल दुमदुमून गेला.

आनंदाश्रूंनी तपनचे डोळे भरून आले.

क्षुधित सेप्टोपस

सत्यजित राय

दारावरची घंटा पुन्हा वाजली तेव्हा मात्र मी वैतागून नकळत ओरडलो. दुपारपासून ही चवथी वेळ. काम तरी कसं करायचं? तो कार्तिकदेखील बाजारात जायच्या निमित्ताने मजेत बाहेर सटकला आहे.

मी अनिच्छेनेच लेखन थांबवलं. उठलो व दार उघडलं. कान्तिबाबू आले असतील असं मला अजिबात वाटलं नव्हतं!

“अरे वा! अलभ्य लाभ!” मी म्हणालो. “या, आत या.”

“काय ओळखलं ना?”

“अगोदर नव्हतं ओळखलं.”

मी त्यांना आत घेऊन आलो. खरंच, गेल्या दहा वर्षांत त्यांच्यात खूपच बदल झाला होता. हाच माणूस एकोणीसशे पन्नास साली हातात भिंग घेऊन आसामची रानंवनं तुडवीत भटकत असे, यावर आज कुणाचा सांगूनही विश्वास बसणार नाही. मी त्यांना तिथे भेटलो तेव्हा ते पन्नाशीच्या घरात होते. पण एकही केस पांढरा झालेला नव्हता. त्या वयातही एखाद्या तरुणाला लाजवील असा त्यांचा दांडगा उत्साह व हौस होती.

“ऑर्किडची आवड अजून जोपासलेली दिसते.” ते म्हणाले.

खिडकीत ऑर्किडची कुंडी ठेवलेली होती हे खरं आहे. कान्तिबाबूंनी खूप मागे मला ती भेट दिली होती. पण माझी ती आवड अजून कायम आहे असं म्हणणं चुकीचं होईल. झाडांबद्दलचं माझं कुतूहल त्यांनी वाढवलं होतं. पण ते हा देश सोडून गेल्यावर माझी ऑर्किडची आवड हळूहळू कमी होत गेली. सध्या इतर काही छंदांबद्दलची आवडही कमी होत गेली. सध्या मला एकच गोष्ट गुंतवून ठेवते, ती म्हणजे लेखन. काळ बदलला आहे. लेखनावर आता उपजीविका करणं शक्य झालं आहे. माझ्या तीन पुस्तकांच्या उत्पन्नावर मी माझ्या कुटुंबाचा चरितार्थ चालवतो.

कार्यालयातील नोकरीही अजून आहे. पण ती सोडून, अधून-मधून प्रवास करीत संपूर्णपणे लेखनकार्याला कधी वाहून घेता येईल याची मी वाट पाहतो आहे.

कान्तिबाबू बसले. अचानक थरथर कापू लागले. “थंडी वाजतेय का?” मी विचारलं. “थांबा हं. खिडकी लावतो. या वर्षी कलकत्त्यात थंडी-”

“छे, छे,” ते मध्येच म्हणाले, “मला मधूनमधून असं कापरं भरतं. वय वाढत चाललं आहे ना? तुला ठाऊक आहेच.”

मला त्यांना कितीतरी गोष्टी विचारायच्या होत्या. एव्हाना कार्तिक परत आला होता. मी त्याला चहा करायला सांगितलं. “मी फार वेळ थांबणार नाही.” कान्तिबाबू म्हणाले, “तुझी एक कादंबरी माझ्या पाहण्यात आली. तुझ्या प्रकाशकांनी तुझा पत्ता दिला. खरं म्हणजे मी एका कामासाठी तुझ्याकडे आलो आहे.”

“काय काम आहे? पण एक अगोदर सांगा बघू... तुम्ही परत कधी आलात? इतकी वर्षं कुठे होतां? सध्या कुठे आहात? मला कितीतरी गोष्टी जाणून घ्यायच्या आहेत.”

“दोन वर्षांपूर्वी मी परत आलो. मी अमेरिकेत होतो. हल्ली मी बारासतला आहे.”

“बारासत?”

“तिथे मी घर विकत घेतलं आहे.”

“बाग आहे तिथे?”

“हो..”

“-आणि वनस्पतींचं संग्रहालय?”

कान्तिबाबूच्या पूर्वीच्या घरी वनस्पतींचं छानसं संग्रहालय होतं. कित्येक दुर्मिळ झाडं तिथं होती. दुर्मिळ वनस्पतींचा त्यांचा संग्रह खरोखर विलक्षण होता. नुसत्या ऑर्किडचेच सुमारे साठ-पासष्ट प्रकार होते. फुलांकडे नुसतं बघण्यात कुणीही संबंध दिवस मजेत घालवावा असा तो संग्रह होता.

मला उत्तर देण्यापूर्वी कान्तिबाबू क्षणभर थबकले.

“हो, वनस्पतींचं संग्रहालयदेखील आहे.”

“म्हणजे दहा वर्षांमागे होती तशीच अजूनही तुम्हाला वृक्षांची आवड आहे.”

“हो!”

खोलीची उत्तरेकडची भिंत कान्तिबाबू टक लावून बघत होते. मी पण तिकडे पाहिलं. भिंतीवर बेंगॉल रॉयल वाघाची कातडी शोभेसाठी लावली होती. कातडीबरोबर वाघाचं डोकंही होतं.

“ओळख पटतेय का त्याची?” मी विचारलं.

“तोच आहे का हा? खरंच?”

“हो, कानाजवळचं ते भोक पाहा!”

“तू चांगला नेमबाज होतास! अजूनही आहेस?”

“कुणास ठाऊक? बरेच दिवसांत शिकारीला गेलो नाही. सुमारे सात वर्षांपूर्वी मी शिकार करायचं सोडलं.”

“का?”

“खूप झाली शिकार करून. वयही वाढत चाललं. आता आणखी प्राण्यांना मारावंसं वाटत नाही!”

“शाकाहारी झालास?”

“नाही!”

“तर मग काय अर्थ आहे? शिकार म्हणजे फक्त मारणं. तुम्ही लोक वाघ, मगर किंवा रेडा मारता. तुम्हाला कातडी मिळते किंवा तुम्ही त्या प्राण्याच्या डोक्यात भुसा भरून वा त्याची शिंगं स्वच्छ करून त्यांनी घराच्या भिंती सजवता. काही लोक तुमची प्रशंसा करतात. काहीना तुमच्या पारितोषिकाच्या ढाली बघून हेवा वाटतो. तुमच्या स्वतःसाठी मात्र त्या तारुण्यातील साहसाच्या आठवणी शिल्लक राहतात. पण तुम्ही जेव्हा तुमची बोकड, कोंबडी किंवा हिल्सा खाता तेव्हा काय होतं? तुम्ही त्यांना नुसतं मारत नसता तर त्यांना चघळता आणि चांगलं पचवता. कुठल्याही प्रकारे हे काय जास्त चांगलं आहे?”

उत्तरादाखल बोलण्यासारखं माझ्यापाशी काही नव्हतं. कार्तिकने चहा आणला. कान्तिबाबू थोडा वेळ स्तब्ध राहिले. चहाचा कप उचलण्यापूर्वी पुन्हा एकदा ते थरथरले. एक घोट घेऊन ते म्हणाले, “एका प्राण्याने दुसऱ्यास खावे व त्याला तिसऱ्याने खावे हा निसर्गाचा मूलभूत नियम आहे. त्या पलीकडे पाहा! ती

पाल कशी शांतपणे वाट पाहात बसली आहे!"

किंग आणि कंपनीच्या कॅलेंडरवर एक पाल एका माशीकडे टक लावून पाहात बसली होती. आम्ही तिकडे पाहिलं. अगोदर ती अगदी स्तब्ध होती. मग सावधपणे सावकाश पुढे सरकू लागली. आणि अखेर चपळाईने झेप घेऊन तिने माशी पकडली.

"छान!" कान्तिबाबूंनी शेरा मारला. "तिची आजच्या जेवणाची सोय झाली. अन्न ही आयुष्याची मुख्य गरज आहे. वाघ माणसांना खातो, माणसं बोकड खातात आणि बोकडं काय खात नाहीत? तू जर याचा विचार करू लागलास तर हे सर्व तुला इतकं रानटीपणाचं वाटेल, पण हा निसर्गाचा नियम आहे. त्यापासून सुटका नाही. हे चक्र जर थांबलं तर निर्मितीच थांबेल."

"तर मग शाकाहारी होणं अधिक चांगलं आहे," मी उद्गारलो.

"तसं कोण म्हणतो? पानांना, भाज्यांना जीव नसतो असं वाटतं की काय तुला?"

"छे, छे, त्यांनाही जीव असतोच की! तुमचा व जगदीश बोस यांचा मी आभारी आहे. माझ्या ते नेहमी लक्षात असतं. पण यांचा जीव वेगळ्या प्रकारचा असतो. प्राणी व झाडं एकसमान असणं शक्य नाही."

"ते अगदी भिन्न आहेत असं तुला वाटतं?"

"तसं नाही की? त्यांच्यातील फरक पाहा. झाडं चालू शकत नाहीत, आपल्या भावना व्यक्त करू शकत नाहीत आणि त्यांनाही जाणीवा असल्याचं आम्हाला सांगण्याचा काहीच मार्ग त्यांच्यापाशी नाही. मान्य आहे ना माझं म्हणणं?"

कान्तिबाबूंना काहीतरी बोलायचं होतं, पण बोलले नाहीत. चहा संपवला आणि खाली पाहात काही वेळ चुपचाप बसून राहिले. मग माझ्याकडे टक लावून बघू लागले. त्यांची ती आतुर, झपाटलेली नजर बघून मी बेचैन झालो. कुठल्या तरी अनामिक धोक्याच्या शंकेनं मला ग्रासून टाकलं. किती बदलला होता यांचा चेहरामोहरा!

मग ते अगदी खालच्या आवाजात बोलू लागले, "परिमल, मी इथून एकवीस मैलांवर राहतो. वयाच्या अठ्ठावन्नाव्या वर्षी मी कॉलेज स्ट्रीटवर जाऊन तुझ्या

प्रकाशकांकडून तुझा पत्ता मिळवायची खटपट केली. हा सगळा खटाटोप मी कुठल्यातरी कारणासाठीच केला असल्याचं एव्हाना तुझ्या लक्षात आलं असेलच. आलं ना? का या फालतू कादंबऱ्या लिहिण्याच्या भरात तुझं सामान्य ज्ञानच हरपलं आहे? कथेत वापरता येण्यासारखं एक 'पात्र' या दृष्टीनेही कदाचित तू माझा विचार करीत असशील."

मी वरमलो. कान्तिबाबूंचं म्हणणं अगदीच काही चुकीचं नव्हतं. माझ्या एखाद्या कादंबरीत त्यांचा उपयोग करून घेण्याचा विचार माझ्या मनात चाललाच होता.

"परिमल, तुझ्या कादंबऱ्या जर जीवनाशी निगडित नसतील तर तुझी पुस्तकं नेहमी उथळ राहतील. आणि तुझी कल्पनाशक्ती कितीही विलक्षण असली तरी ती सत्यापेक्षा अधिक विलक्षण कधीही असू शकणार नाही. हे तू विसरता कामा नये... असो. मी काही इथं उपदेश द्यायला आलो नाही. खरं म्हणजे तुझ्याकडे एक मदत मागायला आलो आहे."

माझ्याकडून त्यांना कसल्या प्रकारची मदत हवी आहे याचा अंदाज मला लागेना.

"तुझी बंदूक अजून तुझ्यापाशी आहे की ती काढून टाकलीस?"
त्यांचा प्रश्न ऐकून मी चमकलो. काय आहे त्यांच्या मनात? मी उत्तरलो,
"आहे ती अजून माझ्यापाशी. पण तिला चांगलाच गंज चढला असेल! कशासाठी विचारताय?"

"तुझी बंदूक घेऊन तू उद्या माझ्या घरी येशील?"
मी त्यांचा चेहरा न्याहळून पाहिला. ते काही चेष्टा करीत नव्हते. "-आणि बंदुकीच्या गोळ्याही घेऊन ये!" ते पुढे म्हणाले. काय बोलावं ते मला उमजेना. त्यांच्या डोक्यावर तर परिणाम झालेला नाही ना अशी शंका मनाला चाटून गेली. पण त्यांच्या आतापर्यंतच्या संभाषणावरून तसं काही दिसून आलं नव्हतं. तसे ते नेहमीच जरासे विक्षिप्त होते. नाहीतर जीव धोक्यात घालून दुर्मिळ वनस्पती मिळवण्यासाठी ते रानावनात का भटकले असते?

"बंदूक घेऊन यायला माझी हरकत नाही," मी म्हणालो. "पण त्याचं कारण

जाणून घ्यायची खूप उत्सुकता आहे. तुम्ही जिथे राहाता त्याच्या आजूबाजूला रानटी प्राणी किंवा चोरबीर काही आहे का ?”

“आलास म्हणजे मी सगळं काही तुला सांगेन. बंदुकीची गरज लागणारही नाही आणि समजा लागलीच तरी कुठल्याही बेकायदेशीर कामात मी तुला गोवणार नाही. याचं मी वचन देतो.”

कान्तिबाबू जायला निघाले. माझ्या खांद्यावर हात ठेवीत ते म्हणाले, “परिमल, मी तुझ्याकडे आलो आहे कारण मागे मी तुला पाहिलं तेव्हा माझ्याप्रमाणे तुलाही साहसाची आवड होती. लोकांशी मला फारसं कर्तव्य नव्हतं; आणि आता तर माझे संबंध आणखी कमी झाले आहेत. माझ्या मित्रांमध्ये व ओळखीच्या लोकांमध्ये तुझ्याइतका गुणी दुसरा कुणीही नाही.”

माझ्या नसानसांतून असलेली साहसाची आवड क्षणभर पुन्हा उफाळून आली. मी विचारलं, “तिथे कसं पोचायचं, केव्हा व कुठे-”

“थांब सांगतो. जेसोर रोडवर गाडी घेऊन थेट बारासत स्टेशनवर उतर. तिथे तुला चौकशी करावी लागेल. मधुमुरली सरोवराबद्दल कुणीही तुला सांगू शकेल. स्टेशनपासून ते चार मैलांवर आहे. सरोवरापाशी निळीची झाडं लावणाऱ्याचा एक जुना बंगला आहे. त्याच्या शेजारीच माझं घर आहे. तुझ्यापाशी मोटार आहे ना ?”

“नाही. पण माझ्या एका मित्रापाशी आहे.”

“हा मित्र कोण ?”

“अभिजित. तो माझ्याबरोबर कॉलेजात होता.”

“कसा काय आहे तो ? माझी त्याच्याशी ओळख आहे का ?”

“कदाचित नसावी. पण तो फार चांगला माणूस आहे. म्हणजे मला काय म्हणायचं आहे की विश्वासूपणाच्या बाबतीत विचार करीत असाल तर तो तसा विश्वासू आहे.”

“ठीक आहे तर. त्यालाही बरोबर घेऊन ये. पण नक्की ये ! काम तातडीचं आहे. ते मी सांगायला नकोच. संध्याकाळपूर्वी पोचायचा प्रयत्न करा.”

आमच्या घरी टेलिफोन नाही. मी कोपऱ्यापर्यंत चालत गेलो व तिथल्या रिपब्लिक केमिस्टच्या दुकानातून अभिजितला फोन केला.

“लगेच ये.” मी म्हणालो, “तुला काही फार महत्वाचं सांगायचं आहे.”

“मला ठाऊक आहे ! तुझी नवी कथा ऐकवायची असेल. ऐकता ऐकता मला पुन्हा झोप लागेल अशी भीती वाटते.”

“ते नाही रे, काही वेगळंच प्रकरण आहे !”

“काय आहे ? तू स्पष्ट सांगत का नाहीस ?”

“मॅस्टिफ जातीचा धिप्पाड कुत्रा आला आहे. तो माणूस माझ्या घरी बसला आहे”.

अभिजितला त्याच्या घरून बाहेर काढणं महाकठीण ! त्याला कुत्र्याचं आमिष दाखवावं लागतं. त्याच्यापाशी जगातल्या पाच खंडांतील अकरा जातींची कुत्री आहेत. त्यांपैकी तीन कुत्र्यांना बक्षिसं मिळालेली आहेत. पाच वर्षांपूर्वी त्याला कुत्र्यांची इतकी आवड नव्हती. पण हल्ली मात्र कुत्र्याशिवाय दुसरी बात नाही. कुत्र्यांचाच विचार, कुत्र्यांविषयीच बोलणं.

कुत्र्यांच्या या आवडीखेरीज अभिजितमध्ये आणखी एक चांगला गुण आहे. तो म्हणजे माझ्या क्षमतेवर व मतावर त्याचा पूर्ण विश्वास आहे ! कुणीही प्रकाशक माझी पहिली कादंबरी घ्यायला तयार होईना. तेव्हा अभिजितने प्रकाशनाचा सर्व खर्च उचलला होता. तो म्हणाला होता, “मला यातलं फारसं काही समजत नाही. पण तू लिहिलं आहेस, तेव्हा ते इतकं काही टाकाऊ नसणार हे निश्चित. हे प्रकाशक लेकाचे मूर्ख असले पाहिजेत.” ते पुस्तक चांगलं खपलं. मला ख्याती मिळाली. अभिजितचा माझ्यावरचा विश्वास योग्य सिद्ध झाला.

मॅस्टिफ कुत्र्याविषयी मी थाप दिल्याचं जेव्हा उघडकीस आलं, तेव्हा जे व्हायचं तेच झालं. अभिजितने मला सणसणीत रट्टा हाणला. पण मी ते मनावर घेतलं नाही. कारण अभिजितने माझा बेत मान्य केला होता.

“चल, जाऊ या. नाहीतरी बरेच दिवसांत कुठे काही बाहेर गेलो नाहीये. गेल्या वेळेला आपण सोनारपूरच्या पाणथळीत पाणलाव्यांची शिकार केली तेच शेवटचं. पण हा माणूस कोण आहे ? प्रकरण काय आहे ? तू मला नीट तपशीलवार सांगत का नाहीस ?”

“मला तरी त्यांनी सगळं कुठं सांगितलंय ? मी काय सांगणार ? पण तिथे

काहीतरी गूढ असल्यास उत्तम. त्यामुळे आपल्या कल्पनाशक्तीला ताण घ्यायची संधी तरी मिळेल.”

“निदान हा माणूस कोण आहे ते तरी सांग.”

“कान्तीचरण चटर्जी. या नावावरून तुला काही बोध होतोय का ? एके काळी ते स्कॉटिश चर्च कॉलेजात वनस्पतीशास्त्राचे प्राध्यापक होते. मग त्यांनी दुर्मिळ वनस्पतींचे नमुने गोळा करीत हिंडण्यासाठी नोकरी सोडून दिली. खूप संशोधन केलं आहे त्यांनी व काही संशोधनपर निबंध प्रसिद्धही केले आहेत. वनस्पतींचा त्यांचा संग्रह अप्रतिम आहे-त्यातल्या त्यात ऑर्किडचा!”

“तुला हे कुठं भेटले?”

“एकदा आसामच्या काशीरंगा रानातल्या बंगल्यात आम्ही दोघेही उतरलो होतो. मी तिथे वाघाच्या आशेने गेलो होतो. ते तिथे नेपेंथीज शोधीत होते.”

“काय शोधीत होते म्हणालास?”

“नेपेंथीज. वनस्पतीशास्त्रातलं नाव आहे हे. साध्या शब्दांत सांगायचं म्हणजे एकप्रकारच्या दुधीभोपळ्याचं झाड. ही झाडं आसामच्या रानात आढळतात. जीवजंतू खाऊन वाढतात. मी स्वतः ते पाहिलेलं नाही. पण कान्तिबाबूंनीच मला ते सांगितलं आहे.”

“जीवजंतू खाणारी झाडं ? जीवजंतू खातात ती ?”

हो. तू वनस्पतीशास्त्र कधी वाचलेलं दिसत नाही.

“नाही बुवा कधी वाचलं.”

“तर मग शंका घेऊ नकोस. या झाडांची चित्रं तुला पाठ्यपुस्तकात बघायला मिळतील.”

“ठीक आहे. पुढे बोल.”

“त्यानंतरचं फारसं काही सांगण्यासारखं नाही. मी वाघ मारला आणि परत आलो. ते तिथेच थांबले. एखाददिवशी त्यांना साप चावेल नाहीतर हिंस्त्र श्वापद त्यांच्यावर हल्ला करील याची मला भीती वाटायची. कलकत्याला परत आल्यावर आमची जेमतेम एकदोनदा गाठ पडली असेल. पण त्यांचा विचार मात्र माझ्या बरेच वेळा मनात येत असे. कारण काही दिवस माझ्याही मनात ऑर्किडविषयी गोडी

निर्माण झाली होती. अमेरिकेहून माझ्यासाठी काही नमुने आणायचं त्यांनी मला कबूल केलं होतं."

"अमेरिका? म्हणजे ते अमेरिकेला गेले होते?"

"त्यांचा एक संशोधनपर निबंध परदेशातल्या वनस्पतीविषयक मासिकात प्रसिद्ध झाला होता. त्यामुळे ते विख्यात झाले व त्यांना वनस्पतीशास्त्रज्ञांच्या एका संमेलनासाठी बोलावणं आलं. ही एकोणीसशे एकावन्न वा बावन्नची गोष्ट आहे. त्यानंतर माझी त्यांची आजवर कधी भेट झाली नव्हती. आजच ते भेटले."

"इतकी वर्ष त्यांनी काय केलं?"

"अजून मला ठाऊक नाही. पण उद्या आपल्याला कळेल असं वाटतं."

"चक्रम तर नाहीत ना ते?"

"तुझ्यापेक्षा जास्त चक्रम निश्चित नाहीत! तुला तुझ्या कुत्र्यांचं वेड आहे, त्यांना त्यांच्या वनस्पतींचं!"

जेसोर रोडवरून आम्ही अभिजितच्या पद्धतीने बारासत स्टेशनपर्यंत मोटरीने गेलो. 'आम्ही' म्हणजे मी, अभिजित आणि अभिजितचा कुत्रा, 'बादशहा'. इथं माझं चुकलंच. अभिजितला स्पष्टपणे मनाई केली नाही, तर तो त्याचा एखादा कुत्रा हमखास बरोबर आणणार हे माझ्या लक्षात यायला हवं होतं.

बादशहा हा तपकिरी रंगाचा रामपुरी शिकारी कुत्रा होता. मोठा आणि दणकट. मोटारीतली मागची सर्व जागा त्याने अडवली. खिडकीतून तोंड बाहेर काढून तो बघत बसला. जणू भाताच्या दूरवर पसलेल्या हिरव्यागार शेतांची प्रशंसा करीत असावा. मधूनच रस्त्यावरच्या भटक्या कुत्र्यांकडे पाहून तो तिरस्काराने गुरगुरायचा.

या सफरीत बादशहाला बरोबर घ्यायची काही गरज नव्हती असे मी सुचवलं तेव्हा अभिजितने टोला हाणला, "मी त्याला बरोबर आणलाय, कारण तुझ्या नेमबाजीवर माझा भरंवसा नाही! गेल्या काही वर्षांत तू बंदुकीला हात लावलेला नाहीस. एखादं संकट आलंच तर बादशहाचा खूप उपयोग होईल. त्याची घ्राणशक्ती असामान्य आहे व तो किती शूर आहे ते तुला ठाऊक आहेच."

कान्तिबाबूंचं घर शोधायला फारशी अडचण आली नाही. दुपारी अडीचच्या सुमारास आम्ही पोचलो. फाटकातून आत शिरून गाडीसाठी असलेल्या रस्त्यावरून

आम्ही आत गेलो. घराच्या मागच्या बाजूला एक वठलेला शिरीष वृक्ष होता. त्याच्या शेजारीच कारखान्यासारखी दिसणारी पत्र्याची एक छपरी होती. रस्त्यापलीकडे घरासमोर बाग होती. बागेपलीकडे एक लांबट अशी पत्र्याची छपरी होती. तिथे चकाकणाऱ्या काचेच्या कित्येक पेट्या ओळीने मांडून ठेवलेल्या होत्या.

कान्तिबाबूंनी आमचं स्वागत केलं. पण बादशहाकडे पाहून काहीशी नाराजी दर्शवली.

“हा कुत्रा शिकवलेला आहे?” त्यांनी विचारलं.

अभि उत्तरला, “तो माझं ऐकतो. पण आजूबाजूला जर न शिकवलेली कुत्री असली तर मात्र तो काय करील ते सांगता येत नाही. तुमच्याकडे कुत्री आहेत?”

“नाही. पण याला या बैठकीच्या खोलीत खिडकीशी बांधून टाका.”

अभिजितने डोळ्याच्या कोपऱ्यातून माझ्याकडे पाहून डोळे मिचकावले. पण एखाद्या आज्ञाधारक मुलाप्रमाणे कुत्र्याला निमूटपणे बांधून टाकले. बादशहाने किंचित प्रतिकार केला. पण मग परिस्थितीपुढे मान तुकवली.

आम्ही बाहेरच्या व्हरांड्यात वेताच्या खुर्च्यावर बसलो. कान्तिबाबूंनी सांगितले की त्यांचा नोकर प्रयाग याच्या उजव्या हाताला दुखापत झाल्याने त्यांनी स्वतः आमच्यासाठी चहा तयार करून प्लास्कमध्ये भरून ठेवला आहे. आम्हाला हवा तेव्हा तो घेता येईल.

या अशा शांत जागी कसलं संकट येणार आहे याची काही कल्पनाच मला करता येईना. पक्ष्यांच्या किलबिलाट सोडला तर सगळं कसं शांत होतं. बंदूक घेऊन इथवर येणं आणि ती भिंतीला टेकून उभी ठेवणं हे सगळंच मला वेडेपणाचं वाटू लागलं.

अभि हा मुळात शहरी माणूस आहे. स्वस्थ बसणं त्याच्या रक्तातच नाही. निसर्गसौंदर्य, अनोळखी पक्ष्यांची गाणी अशा गोष्टींचा त्याच्या मनावर फारसा परिणाम होत नाही. थोडा वेळ त्याने चुळबुळ केली. मग तुटकपणे म्हणाला, “आसामच्या रानात काही विलक्षण झाडं शोधत असताना तुम्ही वाघाच्या तावडीत कसे सापडला होता ते परिमलने मला सांगितलं आहे.”

अभीला अतिशयोक्ती करून नाटकी पद्धतीने बोलायची सवय आहे.

कान्तिबाबूना तो नाराज करतो की काय असं मला वाटलं. पण त्यांनी फक्त स्मित केलं व म्हणाले, “तुम्हाला वाटतं रानात धोका असतो तो फक्त वाघाकडून, होय ना? बहुतेक सर्वांनाच तसं वाटतं. पण असो! मी कधी वाघाच्या तावडीत सापडलो नाही. एकदा जळू मला चावली होती. पण ते काही विशेष नाही.”

“तुम्हाला झाड मिळालं?”

“कोणतं झाड?”

“पिचर वा प्युटर का, काय तुम्ही म्हणता ते...”

“अरेच्या, तुम्ही नेपेंथीसविषयी म्हणता होय? हो, सापडलं मला. ते अजून माझ्यापाशी आहे. मी तुम्हाला दाखवीन. मांसाहारी झाडं सोडून अन्य झाडांमध्ये मला आता तितकीशी गोडी राहिलेली नाही. आर्किडची बरीचशी झाडंही मी काढून टाकली.”

कान्तिबाबू आत गेले तेव्हा अभि नि मी, आम्ही एकमेकांकडे पाहिलं. मांसभक्षक झाडं! वनस्पतिशास्त्राच्या पाठ्यपुस्तकातलं एक पान आणि पंधरा वर्षांपूर्वी पाहिलेली काही चित्रं मला अंधुकशी आठवली.

कान्तिबाबू एक बाटली घेऊन आले. त्यात टोळ, पतंग आणि वेगवेगळ्या आकारांचे इतर किडे भरलेले होते. मिरपुडीच्या बाटलीच्या बुचाला भोक असतं तसं त्या बाटलीच्या बुचाला भोक पाडलेलं होतं.

“जेवणाची वेळ-” त्यांनी जाहीर केलं, “चला माझ्या बरोबर!”

काचेच्या पेठ्या ठेवलेल्या पत्र्याच्या छपरीकडे आम्ही गेलो. प्रत्येक पेटीत वेगवेगळ्या प्रकारची झाडं होती. त्यांपैकी एकही मी पूर्वी कधी पाहिलेलं नव्हतं.

“ही झाडं आपल्या देशात आढळत नाहीत.” कान्तिबाबू म्हणाले. “नेपेंथीस फक्त आढळतं. या झाडांपैकी एक नेपाळचं आहे. दुसरं आफ्रिकेतलं आहे, बाकीची सर्व मी मध्य अमेरिकेतून आणली आहेत.”

ही झाडं आपल्या मातीत कशी जगली ते अभीला जाणून घ्यायचं होतं.

“त्यांचा मातीशी काही संबंध नाही.” कान्तिबाबू उत्तरले.

“ते कसं?”

“त्यांना मातीतून पोषक तत्वं मिळत नसतात. माणसाप्रमाणे ते बाहेरून अन्न

घेतात आणि आपल्या देशाप्रमाणे अन्य देशातही आरामात वाढू शकतात. ही झड कुठेही असली तरी जोवर त्यांना योग्य आहार मिळत राहील तोवर ती जगतील!"

कान्तिबाबू काचेच्या एका पेटीपाशी थांबले. पेटीत एक विलक्षण रोप होतं. त्याची हिरवीगार पानं दोन इंच लांबीची होती व त्यांना पांढरे करवतीच्या दात्यासारखे काठ होते. असं वाटत होतं जणू पांढरे दातच आहेत. बाटलीच्या तोंडाच्या आकाराचं गोल दार काचेच्या पेटीला होतं. कान्तिबाबूंनी चपळाईने पेटीचं दार उघडलं. बाटलीचं बूच काढलं आणि झटपट बाटलीचं तोंड पेटीच्या दारातून आत घुसवलं. बाटलीतून पतंग बाहेर पडताच त्यांनी लगेच बाटली बाहेर काढून घेतली व पेटीचं दार लावून टाकलं. पतंग थोडा वेळ आत उडाला. मग एका पानावर बसला. तत्काळ ते पान मधून दुमडले व पतंग त्या पानाच्या घट्ट मिठीत अडकला. किनारीची दात्याची टोकं एकमेकात इतकी घट्ट अडकली की पतंगाला त्या पिंजऱ्यातून सुटून जाण्याला वावच राहिला नाही.

निसर्गाने निर्माण केलेला इतका विलक्षण व भीतिदायक सापळा मी आजवर कधी पाहिला नव्हता.

दाटून आलेल्या गळ्याने अभीने विचारलं, "किडा नेहमी पानावर बसेलच याची काही खात्री असते का?"

"अर्थात असतेच! या रोपांमधून एक प्रकारचा वास बाहेर पडत असतो. त्यामुळे किडे त्यांच्याकडे ओढले जातात. हे रोप मध्य अमेरिकेतून आणलं आहे. याचं नाव आहे माशा पकडण्याचा व्हीनसचा सापळा. वनस्पतिशास्त्राच्या सर्व पाठ्यपुस्तकात याचं नाव आहे." कान्तिबाबू म्हणाले.

मी नवलाने त्या किड्याकडे पाहात राहिलो. सुरवातीला त्याने थोडी धडपेड केली. पण मग त्याचं त्राण नाहीसं झाल्यासारखं दिसू लागलं. पानाची त्याच्यावरची पकड घट्ट होत चालली. ते रोपही पालीपेक्षा काही कमी दुष्ट नव्हते!

अभीने ओढून ताणून हसायचा प्रयत्न केला.

"अशा प्रकारचं झाड घरात लावायला हरकत नाही. म्हणजे कृमिकीटक आपोआप नाहीसे होतील. मग झुरळं मारण्यासाठी डी.डी.टी. ची पावडर टाकायला नको!"

“त्या कामासाठी हे रोप उपयोगाचं नाही.” कान्तिबाबू म्हणाले. “याला झुरळं पचवता येणार नाहीत. याची पानं खूप लहान आहेत.”

काचेच्या पुढच्या पेटीत आम्हाला दुसरं एक रोप दिसलं. त्याची पानं लिलीच्या पानांसारखी लांब होती. प्रत्येक पानाच्या टोकाशी पिशवीसारखं काहीतरी लोंबत होतं. मी पाहिलेल्या चित्रांवरून मी ते ओळखलं.

“नेपेंथीस किंवा पिचर झाड ते हेच....” कान्तिबाबूंनी माहिती दिली, “याला जास्त भूक लागते. मला जेव्हा पहिल्यांदा हे झाड सापडलं तेव्हा याच्या पिशवीत एका लहान पक्ष्याचे अवशेष होते.”

“बापरे!” अभि थरारला. “आता हे कशावर जगतं?” बेपर्वाईच्या ऐवजी त्याला भीती वाटू लागली होती.

“झुरळं, फुलपाखरं, सुरवंट इत्यादींवर! एकदा मी पिंजऱ्यात एक उंदीर पकडला होता. तो मी या झाडाला खाऊ घालायचा प्रयत्न केला आणि झाडाची त्याला काही हरकत दिसली नाही. पण जास्त खाल्लं तर ते याला घातक होईल. झाडं खूप अधाशी असतात आणि किती खायला हवं याची नैसर्गिक मर्यादा त्यांना ठाऊक नसते.”

चकित होऊन आम्ही एका काचेच्या पेटीकडून दुसऱ्या पेटीकडे जात होतो. आमचं आश्चर्य दुणावत होतं.

ब्लॅंडस्वर्ड ही पाण्यात होणारी वेल, तसेच बटर-वर्ड, सनड्यू असली काही रोपं मी ओळखली कारण त्यांची चित्रं मी पूर्वी पाहिली होती. पण बाकीची सर्व मला नवीन व अविश्वसनीय होती. कान्तिबाबूंपाशी जवळजवळ वीस प्रकारची मांसभक्षक झाडं होती. त्यांपैकी काही तर जगातल्या कुठल्याही संग्रहालयात आढळणार नाहीत अशी दुर्मिळ होती.

त्यांपैकी सर्वात नामी झाड होतं-सनड्यू. त्याच्या पानांवर मऊ लव होती व त्यावर पाण्याचे थेंब चकाकत होते. कान्तिबाबूंनी वेलचीच्या आकाराचा मासाचा एक छोटासा तुकडा घेतला व तो एका दोऱ्याला बांधला. तो दोरा त्यांनी हळूहळू पानापाशी नेला. डोळ्यांना सूक्ष्मदर्शक यंत्र वगैरे काही न लावताही आम्हाला स्वच्छ दिसलं की पानांवरचे मऊ केस मासाच्या तुकड्यासाठी हावरटपणे ताठ उभे राहिले.

कान्तिबाबूनी दोरा परत वर ओढून घेतला आणि आम्हाला समजावून सांगितलं, “मासाचा तुकडा आणखी खाली सोडून पानापाशी नेला असता तर पानांनी माशी पकडावी तसं हिसकावून घेतलं असतं आणि त्यातला सगळा जीवनरस चोखून उरलेला चोथा फेकून दिला असता. आपण सगळे जसं खातो तसंच - बोला आता!”

छपरीमधून आम्ही बाहेर बागेत आलो. शिरीष वृक्षाच्या सावल्या गवतावर लांबल्या होत्या. दुपारची चारची वेळ झाली असावी.

“यांपैकी बहुतेक झाडांविषयी माहिती लिहिलेली आढळते.”

कान्तिबाबू पुढे म्हणाले, “पण माझ्या संग्रहालयातील एका विलक्षण नमुन्याची माहिती मात्र मी स्वतःच जोवर लिहीत नाही तोवर कुठेही आढळणार नाही. तुम्ही तेही बघायलाच हवं. मग तुमच्या लक्षात येईल की आज मी तुम्हाला का बोलावलं ते. परिमल, अभिजित बाबू या इकडे!”

कारखान्यासारख्या दिसणाऱ्या एका छपरीकडे आम्ही त्यांच्या पाठोपाठ निघालो. साखळीचे टाळे असलेल्या लोखंडी दाराच्या दोन्ही बाजूंना दोन खिडक्या होत्या. कान्तिबाबूनी एक खिडकी उघडली आणि आत डोकावून बघितलं. मग त्यांनी आम्हाला येऊन बघायला सांगितलं. अभि आणि मी खिडकीवर वाकलो.

खोलीच्या पश्चिमेकडच्या भिंतीत उंचावर छताजवळ दोन लहानशी गवाक्ष होती. त्यांच्या काचेच्या तावदानातून किंचित प्रकाश आत येत होता. त्यामुळे आत अगदीच अंधुक उजेड होता. खोलीच्या आत जे काही उभं होतं ते झाडासारखं मुळीच दिसत नव्हतं. खूपशा जाड मिशा असलेल्या प्राण्यासारखं ते दिसत होतं. हळूहळू आम्हाला त्या झाडाचा एक आठ ते दहा फूट उंचीचा बुंधा दिसला. वरच्या टोकापासून एक फूट खाली चहूबाजूंना त्याला मिशांसारखे तंतू फुटलेले होते. त्यांपैकी सात मला मोजता आले. बुंधा फिकट व गुळगुळीत होता. त्यावर सर्वत्र तपकिरी रंगाचे ठिपके होते. तंतू बिलबिलीत व निर्जीव असल्यासारखे या वेळी दिसत होते. पण त्यांच्याकडे पाहताच एक शिरशिरी माझ्या अंगावर आली. त्या अर्धवट प्रकाशाची डोळ्यांना सवय झाली तेव्हा आणखी एक गोष्ट आम्हाला दिसली. खोलीच्या जमिनीवर पिसांचा खच पडला होता.

आम्ही किती वेळ भारून गेल्यासारखे उभे राहिलो कुणास ठाऊक? अखेर कान्तिबाबू म्हणाले, “झाड यावेळी झोपलेलं आहे. पण त्याची उठायची वेळ आता होत आली आहे!”

अभीने अविश्वासाच्या स्वरात विचारलं, “खरंच का ते झाड आहे?”

“ते जमिनीतून उगवलेलं आहे त्या अर्थी त्याला आपण दुसरे काय म्हणणार? एवढं बरीक खरं की ते झाडासारखं वागत नाही. शब्दकोशात या झाडाला एकही नाव नाही.”

“तुम्ही त्याला काय म्हणता?”

“सेप्टोपस. बंगालीमध्ये तुम्ही त्याला सप्तपाश म्हणू शकता. पाश म्हणजे वेटोळे किंवा फास, जसे नागपाश.”

आम्ही घराकडे परत फिरलो तेव्हा मी त्यांना हे झाड कुठून मिळवलं म्हणून विचारलं.

“मध्य अमेरिकेतल्या निकारागुआ सरोवराजवळच्या घनदाट अरण्यात मला ते सापडलं.”

“तुम्हाला फार शोधावं लागलं का?”

“त्या विभागात त्याची पैदास होत असल्याचं मला ठाऊक होतं. संशोधक, वनस्पतीशास्त्रज्ञ, प्राध्यापक डंकनचं नाव कदाचित तुम्ही ऐकलं नसेल. मध्य अमेरिकेतल्या दुर्मिळ वनस्पती शोधण्यात त्याने आपले प्राण खर्ची घातले. त्याचं प्रेतही कुणाला सापडलं नाही आणि तो नेमका कसा मेला तेही कुणाला ठाऊक नाही. त्याच्या रोजनिशीच्या अखेरच्या पानावर या झाडाचा उल्लेख आहे.”

संधी मिळताच मी तडक निकारागुआला गेलो. ग्वाटेमालाच्या पुढे लोकांना या झाडाविषयी बोलताना मी ऐकलं. या झाडाला ते सैतान झाड म्हणतात. पुढे मला त्याची काही झाडे आढळली आणि त्यांना माकडं व इतर काही प्राणी खाताना मी प्रत्यक्ष पाहिलं. खूप शोधाशोध केल्यावर मला बरोबर नेता येईल असं त्याचं एक छोटं रोप सापडलं. गेल्या दोन वर्षांत ते किती मोठं झालं पाहा.”

“आता ते काय खातं?”

“मी जे काही खाऊ घालीन ते खातं. काही वेळा मी त्याच्यासाठी पिंजऱ्यात

उंदीर पकडले आहेत. प्रयागला मी सांगून ठेवलं आहे की मोटारीखाली सापडून मेलेला कुत्रा मांजर कधी दिसलं तर ते झाडासाठी घेऊन येत जा. झाडाने त्यांनाही पचवलेलं आहे ! आपण जे मांस खातो तेही मी याला दिलेलं आहे- जसे कोंबडी, बोकड वगैरे. पण हल्ली त्याची भूक इतकी वाढलेली आहे की ती भागवणं मला जमत नाहीये. दिवसाच्या या सुमारास हा जागा झाला की अतिशय क्षुब्ध व बेचैन होतो. काल तर मोठाच अनर्थ घडणार होता. याला कोंबडी खाऊ घालण्यासाठी प्रयाग आत खोलीत गेला होता. हत्तीला भरवतात तसं याला भरवावं लागतं. सर्वांत अगोदर बुंध्याच्या टोकावरचं टोपण उघडतं. दर वेळी त्याने काही अन्न आत टाकलं की थोडा वेळ सेप्टोपस शांत होतो. सेप्टोपसने जर पुन्हा थोड्या वेळाने तंतू हलवायला सुरुवात केली की तो अजून भुकेला आहे असं समजायचं."

"अजूनपर्यंत एक कोकरू व दोन कोंबड्या हा सेप्टोपसचा रोजचा खुराक होता. त्याची भूक भागत होती. पण कालपासून काहीतरी बदल झाल्यासारखा दिसतो आहे. दुसरी कोंबडी खायला घालून प्रयाग नेहमीप्रमाणे बाहेर आला. पण त्याला तंतूच्या आदळआपटीचा आवाज ऐकू आला म्हणून काय गडबड आहे ते पाहायला तो पुन्हा आत गेला."

"मी माझ्या खोलीत माझा निबंध लिहीत बसलो होतो. अचानक किंकाळी ऐकू येताच मी तिकडे धावलो. तिथे मला एक भयंकर दृश्य दिसलं. सेप्टोपसच्या एका तंतूने, खेकड्याने धरावा तसा प्रयागचा उजवा हात घट्ट धरून ठेवला होता आणि प्रयाग प्राणपणाने तो हात सोडवायचा प्रयत्न करीत होता. सेप्टोपसचा दुसरा एक तंतू बुभुक्षितपणे त्याला तावडीत पकडण्यासाठी दुसऱ्या बाजूने पुढे सरसावत होता."

"क्षणभरही वेळ न दवडता मी हातातल्या काठीने तंतूवर जोरात वार केला. मग दोन्ही हातांनी धरून प्रयागला खेचून घेतलं आणि कसंबसं त्याला वाचवलं. मला काळजी वाटतेय ती ही की सेप्टोपसने प्रयागच्या हाताचा एक लचका तोडला होता आणि माझ्या डोळ्यांदेखत त्याने तो आपल्या तोंडात टाकला होता."

आम्ही व्हरांड्यात पोचलो. कान्तिबाबू खाली बसले. कपाळ पुसण्यासाठी त्यांनी रुमाल काढला.

“सेप्टोपसला मानवी मांसाची चटक लागली आहे ही गोष्ट आजवर कधी माझ्या लक्षातच आली नव्हती. काल ती त्याची भूक असो किंवा एक प्रकारचा दुष्टपणा असो, पण काल मी जे काही पाहिलं त्यामुळे त्याला आता मारून टाकण्याखेरीज गत्यंतर नाही. काल मी त्याच्या अन्नातून त्याला विष घालण्याचा प्रयत्न केला. पण तो खूपच हुशार आहे. त्याच्या तंतूने त्या अन्नाला स्पर्श केला आणि ते दूर भिरकावून दिले. आता त्याला मारायचा एकच उपाय आहे. तो म्हणजे त्याला गोळी घालणं. परिमल, मी कशासाठी तुला बोलावलं ते आलं लक्षात?”

मी थोडा वेळ यावर विचार केला. “तो गोळीने मरेल याची खात्री आहे तुम्हांला?” मी विचारलं.

“तो मरेल की नाही ते नाही मला ठाऊक. पण त्याला बुद्धी असल्याची माझी खात्री झाली आहे. तो विचार करू शकतो याचे अनेक पुरावे आहेत. मी बरेच वेळा त्याच्या अगदी जवळ गेलो आहे. पण त्याने माझ्यावर कधी हल्ला केला नाही. एखादं कुत्रं जसं आपल्या मालकाला ओळखतं, तसा तो मला ओळखतो. प्रयागवर त्याने हल्ला केला त्या मागे काही कारण असण्याची शक्यता आहे. तो त्याला अन्नाचं आमिष दाखवून अन्न देत नसावा-किंवा अन्न त्याच्या तंतूच्या अगदी जवळ नेऊन मग गमतीखातर हात मागे घेत असावा. या झाडाला मेंदू आहे आणि तो कुठे असावा हे माझ्या लक्षात आलं आहे. याचा मेंदू डोक्यात म्हणजे बुंध्याच्या वरच्या टोकाला, ज्याच्या भोवती तंतू वाढले आहेत त्या जागी असला पाहिजे. त्या जागेचा नेम धरून तुम्ही गोळी घालायला हवी.”

अभिजित लगेच उत्साहाने म्हणाला, “त्यात काय-मोठंसं? एका मिनिटात ते करता येईल. परिमल, तुझी बंदूक घे.”

कान्तिबाबूनी त्याला थांबवायला हात उंचावले. “झोपेत का कुणावर वार करायचा असतो? परिमल, तुझे शिकारीचे नियम काय म्हणतात?”

“झोपेत असलेल्या प्राण्याला मारणं सर्व नियमांविरुद्ध आहे. त्यातल्या त्यात प्राणी ज्यावेळी हालचाल करायच्या अवस्थेत नसेल, तेव्हा त्याला मारणं निषिद्धच आहे.”

कान्तिबाबूनी फ्लास्क आणला व आम्हांला चहा दिला. आमचा चहा

झाल्यावर सुमारे पंधरा मिनिटांनी सेप्टोपस जागा झाला.

काही वेळेपासून पुढच्या खोलीत बादशहा बेचैन होता. अचानक त्याचं गुरगुरणं ऐकून मी व अभि काय झालं ते बघण्यासाठी तिकडे धावलो. साखळीपासून सुटका करून घेण्यासाठी बादशहा धडपडत होता. आवाज उंचावून अभिजितने त्याला आवरण्याचा प्रयत्न केला. त्याचवेळी एका विलक्षण वासाने वातावरण भरून गेलं. तो वास, त्याचबरोबर जोरजोरात काहीतरी आपटल्याचा मोठा आवाज पत्र्याच्या छपरीकडून येत असल्याचं जाणवलं.

त्या वासाचं वर्णन करणं कठीण आहे. माझे टॉन्सिल्स काढण्यासाठी बालपणी माझे एक ऑपरेशन झाले होते. त्या वेळी दिलेल्या गुंगीच्या औषधाची आठवण त्या वासाच्या भपकान्याने झाली. कान्तिबाबू खोलीत धावले. “चला, वेळ झाली.”

“हा वास कसला आहे?” मी विचारलं.

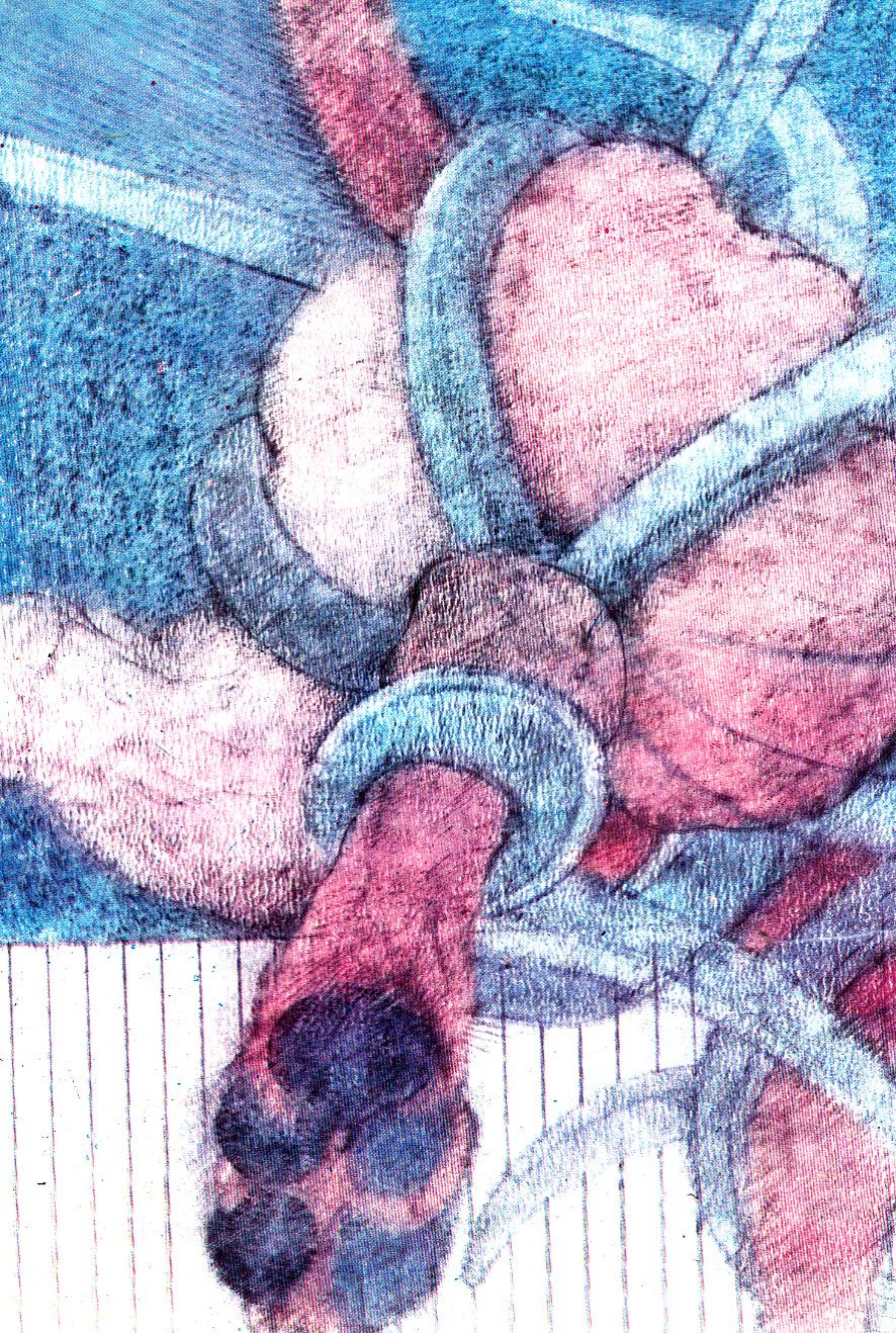
“सेप्टोपसचा-भक्ष्य आकर्षून घेण्यासाठी तो हा वास सोडतो.-” त्यांचं बोलणं पुरं व्हायच्या आत बादशहाने साखळीला जोरात हिसडा देऊन स्वतःचा गळपट्टा सोडवून घेतला आणि कान्तिबाबूंना खाली जमिनीवर ढकलून तो वासाच्या दिशेने धावत सुटला.

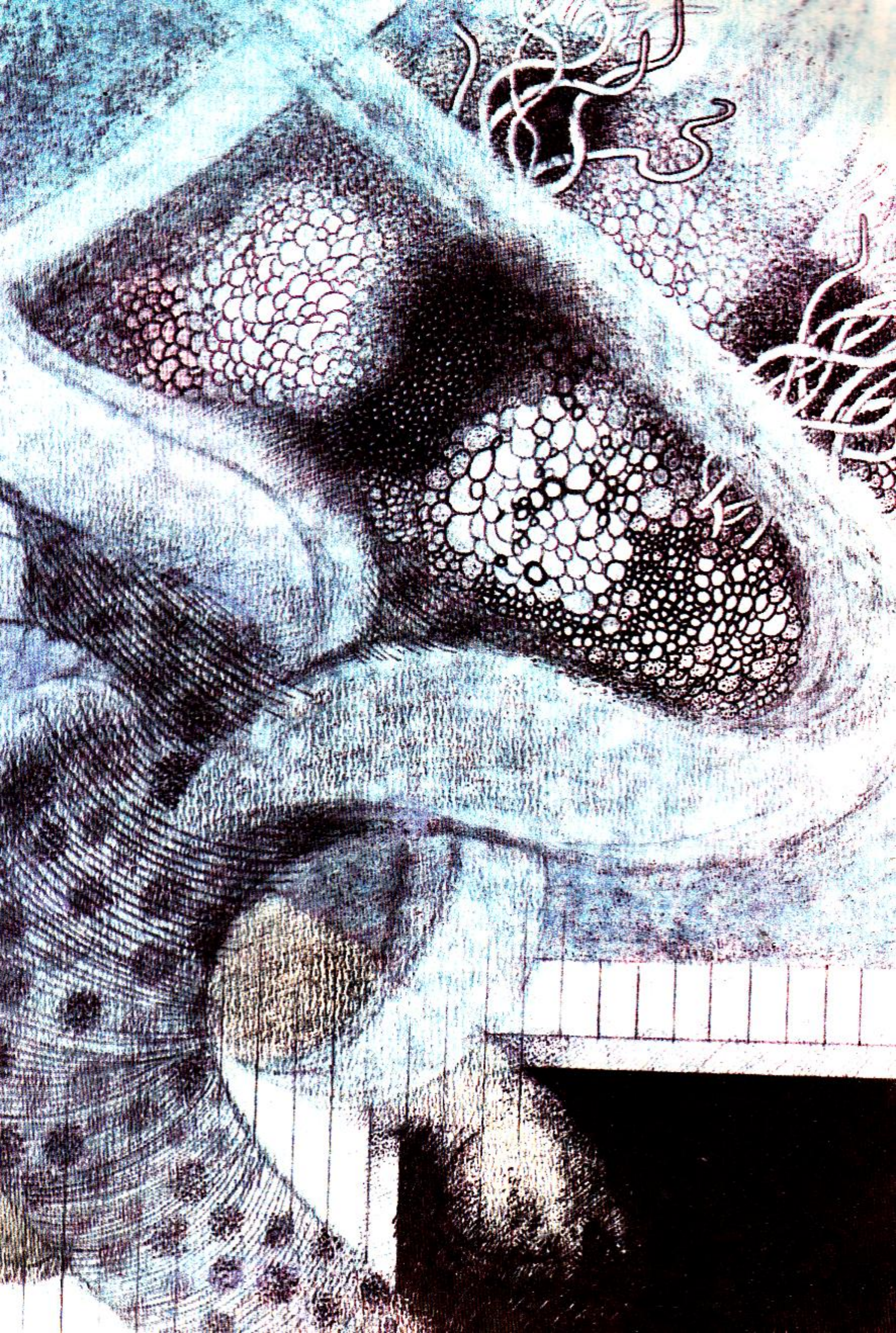
“बापरे!” अभि कुत्र्यामागे धावत ओरडला.

भरलेली बंदूक घेऊन काही सेकंदांतच मी जेव्हा पत्र्याच्या छपरीपाशी गेलो तेव्हा बादशहा मला दिसेना. अभीने त्याला आवरण्याचा खूप प्रयत्न केला तरी तो खिडकीतून आत गेला होता. कान्तिबाबूंनी साखळीचं कुलूप असलेलं दार उघडताच त्या रामपुरी शिकारी कुत्र्याचं जिवाच्या आकांतानं ओरडणं आमच्या कानावर आलं. आम्ही आत शिरलो. बादशहाला पकडण्यासाठी एक तंतू अपुरा पडत होता. सेप्टोपस कुत्र्याला मगरमिठीत आवळत होता. अगोदर एका तंतूने, मग दुसऱ्याने आणि तिसऱ्याने.

कान्तिबाबू आमच्याकडे वळून किंचाळले, “एक पाऊल पुढे जाऊ नका! परिमल, गोळी घाल.”

मी नेम धरणार तेवढ्यात अभिजितने मला अडवले. त्या कुत्र्यावर त्याचं किती प्रेम होतं ते मला आठवलं. कान्तिबाबूंच्या इशान्याकडे दुर्लक्ष करून तो सेप्टोपसपाशी

गेला आणि बादशहाला धरून ठेवणारा सेप्टोपसचा एक तंतू त्याने खेचून बाजूला केला.

ते भयंकर दृश्य बघून माझं रक्त गोठून गेलं. ते तिनही तंतू आता कुत्र्याला सोडून अभीला पकडण्यासाठी झेपावत होते आणि बाकीचे चार तंतू आता आपल्याला मानवी रक्त मिळणार या आशेने जिभल्या चाटत असल्यासारखे सावकाश पुढे झुलत होते.

कान्तिबाबूनी आग्रह केला, "परिमल, गोळी घाल, लौकर गोळी घाल. तिकडे, त्या डोक्यावर."

मी एकाग्रपणे सेप्टोपसकडे बघू लागलो. बुंध्याच्या वरच्या टोकावर एक झापड अलगद उघडून एक भोक दिसू लागलं होतं. ते तंतू अभीला त्या भोकाकडे नेत होते. अभीचा चेहरा पांढरा-फटक पडला होता व त्याची बुबुळ बाहेर पडत होती.

त्या भयंकर संकटाच्या क्षणी-हे मला यापूर्वीही जाणवलं आहे-माझं चित्त जादूनं भारल्यासारखं शांत, एकाग्र झालं.

खंबीरपणे मी माझी बंदूक धरली आणि अचूक नेम धरून सेप्टोपसच्या डोक्यावरील दोन गोल ठिपक्यांच्या मधल्या बिंदूवर गोळी झाडली.

फवाऱ्यासारख्या रक्ताच्या चिळकांड्या उडाल्याचं मला आठवतं. तंतू निर्जीवपणे लोंबकळू लागले. त्यांची अभीवरची पकड सैल झाली हेही मला आठवतं. त्यानंतर वासाची तीव्रता वाढली आणि माझी शुद्ध हरपली.

त्या प्रसंगाला चार महिने उलटून गेले. मी माझ्या अर्धवट राहिलेल्या कादंबरीच्या लेखनाला पुन्हा सुरुवात केली.

बादशहाला वाचवता आलं नाही. मधल्या काळात अभीने मॅस्टिफ कुत्र्याचं एक पिलू व एक तिबेटी कुत्रा मिळवला. दुसरा एखादा रामपुरी शिकारी कुत्रा मिळवायच्या खटपटीत तो आहे. अभीच्या बरगड्यांची दोन हाडं मोडली होती. दोन महिने प्लॅस्टरमध्ये ठेवल्यावर आता तो चांगला हिंडूफिरू लागला आहे.

कालच कान्तिबाबू आले होते. आपल्याजवळची सर्व मांसभक्षक झाडं काढून टाकायचा बेत असल्याचं सांगत होते.

“मला वाटतं, यापुढे सर्वसामान्य दुधी भोपळा, घेवडा, वांगी, यांसारख्या घरगुती भाज्यांवर संशोधन करावं. तू माझ्यासाठी खूप केलंस! तुला हवी असतील तर माझ्याजवळची काही रोपं तुला देईन. नेपेंथीससारखं झाड लावायला हरकत नाही. निदान घरातले कृमी-कीटक तरी नाहीसे व्हेतील.”

‘नको, धन्यवाद.’ मी म्हणालो, “वाटल्यास तुम्ही ती झाडं फेकून द्या. घरातले किडे घालवायला मला वनस्पतीची गरज नाही.”

“चुक्, चुक्,” किंग अँड कंपनीच्या कॅलेंडरमागची एक पाल चुकचुकली.

2900
डुन महानगरपालिका
गरवारे बालभवन
डुने

सीता आणि नदी

रस्किन बाँड

एक मोठी नदी होती. डोंगरातून उगम पावलेली. सागराला जाऊन मिळणारी. त्या नदीत एक छोटंसं बेट होतं. नदी त्या बेटाच्या चहूबाजूंनी वाहात असे. काही ठिकाणी त्याच्या काठांना ओरखडे काढीत असे. पण कधीही त्या बेटावरून वाहात नसे. त्या बेटावर एक लहानशी झोपडी होती. मातीच्या भिंती व शाकारलेलं छप्पर. झोपडी एका मोठ्या खडकावर बांधलेली होती. त्यामुळे झोपडीच्या एका बाजूला खडकाची भिंत होती व बाकीच्या तीनच भिंती फक्त मातीच्या होत्या.

बेटावर वाढणाऱ्या हिरवळीवर काही शेळ्या चरत असायच्या. त्यांच्या पाठोपाठ कोंबड्या धावत असायच्या. एकीकडे काकडी, खरबुजं, कलिंगडं, कोहळे वगैरे लावलेले होते. तर दुसरीकडे इतर भाजीपाला लावलेला होता.

बेटाच्या मध्यभागी एक पिंपळाचं मोठं झाड होतं. खूप जुनं झाड होतं ते. बऱ्याच वर्षांपूर्वी जोरदार वाऱ्यामुळे एक बी कुठून तरी बेटावर येऊन पडलं आणि दोन खडकांच्या फटीत त्याला आसरा मिळाला. तिथेच ते रुजलं आणि एका छोट्या कुटंबाला सावली व निवारा देण्यासाठी वाढलं.

आजोबा मासे धरायचं जाळं दुरुस्त करीत होते. गेली दहा वर्षं ते नदीत मासे धरायचं काम करीत होते व निष्णात कोळी होते. लहान चंदेरी चिलवा मासे, सुंदर मोठाले महसीर मासे व लांब मिशांचे शिंगाडा मासे कुठे पकडायचे ते त्यांना नेमकं ठाऊक होतं. पाणी कुठे खोल आहे व कुठे उथळ आहे, तसंच कोणतं आमिष गळाला लावायचं, कोणत्या माशांना किडे आवडतात व कोणत्या माशांना चणे आवडतात तेही त्यांना माहीत होतं. त्यांनी आपल्या मुलालाही मासे धरायला शिकवलं होतं. पण तो शंभर मैलांवर असलेल्या शहरातील एका कारखान्यात नोकरी करायला निघून गेला होता. आजोबांना नातू नव्हता पण एक नात होती. तिचं नाव सीता. मुलांची सर्व कामं तिला येत. फार काय ती कित्येक वेळा मुलांपेक्षा जास्त

चांगलं काम करायची. ती लहान असतानाच तिची आई देवाघरी गेली होती. मुलींना यायला हवीत ती सर्व कामं आजीने तिला शिकवली होती. पण आजोबा, आजी, कुणालाच लिहिता वाचता येत नव्हतं. परिणामी सीतालाही लिहिता वाचता काहीच येत नव्हतं.

नदीपलीकडच्या एका गावात शाळा होती. पण सीतेनं ती कधी पाहिली नव्हती. बेटावरच करण्यासारखं काम खूप होतं.

आजोबा जाळं दुरुस्त करीत असताना सीता आत झोपडीत होती. आजीला ताप चढला होता. सीता आजीचं डोकं दाबीत बसली होती. गेले तीन दिवस आजी आजारी होती. तिने काहीसुद्धा खाल्लं नव्हतं. पूर्वीही ती आजारी पडली होती, पण इतकी आजारी कधी पडली नव्हती.

पावसाळी ढगांनी आभाळ भरून आलं होतं. रात्रभर पाऊस पडत होता आणि थोड्याच वेळात तो परत पडू लागणार अशी चिन्हं दिसत होती. या वर्षी पाऊस नेहमीपेक्षा लवकर सुरू झाला होता. जूनच्या अखेरीलाच आला होता. आता जुलै संपत आला होता. नदीला पूर आलेला होता. तिचा रोंरावणारा आवाज अगदी जवळून ऐकू येत होता. तो नेहमीपेक्षा जास्त थरकाप उडवणारा होता.

सीता आजोबांपाशी गेली. पिंपळाच्या झाडाखाली त्यांच्यापाशी बसली.

“भूक लागली म्हणजे मला सांगा हं आजोबा,” ती म्हणाली, “मी लगेच भाकऱ्या करीन.”

“तुझी आजी झोपली आहे का?”

“हो, झोपली आहे, पण आता जागी होईल. कारण तिला खूप दुखतंय.”

म्हाताऱ्याने नदीपलीकडे नजर लावली. दाट हिरव्या रानाकडे, काळपट आभाळाकडे पाहता तो म्हणाला, “उद्या जर तिला बरं वाटलं नाही तर मी तिला नदीपलीकडे शाहगंजच्या इस्पितळात घेऊन जाईन. तिच्यावर काय उपचार करायचे ते त्यांना कळेल. काही दिवस तुला एकटीला राहावं लागेल.”

सीतेने गंभीरपणे मान हलवली. आजी लौकर बरी व्हावी असं तिला मनापासून वाटत होतं. तिला ठाऊक होतं की पाण्याचा प्रवाह इतका जोरदार असताना लहानशी नाव नदीपलीकडे न्यायचं कसब फक्त तिच्या आजोबांच्या अंगी

होतं. जे काही तुटपुंजं सामान होतं ते बघायला कुणीतरी घरी राहायला हवं होतं.

सीतेला एकटं राहायची भीती वाटत नव्हती, पण नदीचं हे रौद्र स्वरूप तिला नकोसं वाटत होतं. त्या दिवशी सकाळी ती नदीवर पाणी आणायला गेली असताना तिला पाण्याची पातळी वाढलेली दिसली होती. पाणपक्ष्यांनी टाकलेल्या शिटेने भरून जाणारे खडक त्या दिवशी अचानक दिसेनासे झाले होते.

“आजोबा, नदीचं पाणी आणखी वाढलं तर मी काय करायचं?”

“तू आणखी उंच जागी जायचं.”

“समजा पाणी त्या उंच जागीही पोचलं तर?”

“तर कोंबड्यांना झोपडीत नेऊन तू देखील झोपडीतच राहा.”

“आणि समजा पाणी झोपडीत आलं तर?”

“तर मग पिंपळाच्या झाडावर चढून बस. हे झाड चांगलं मजबूत आहे. ते कधी पडणार नाही. शिवाय पाणी काही इतकं वर येणार नाही.”

“आणि शेळ्यांचं काय, आजोबा?”

मी त्यांना माझ्याबरोबर नेईन, सीता. आजीच्या पथ्याचा आणि औषधाचा खर्च भागवायला त्या विकाव्या लागतील. कोंबड्यांविषयी म्हणशील तर असं कर की तशी वेळच आली तर त्यांना छपरावर ठेव. पण फार काळजी करू नकोस. “त्यांनी सीतेच्या मस्तकावर थोपटलं, “पाणी इतकं वर नाही येणार.”

संध्याकाळी पुन्हा पाऊस पडू लागला. मोठमोठाले थेंब नदीच्या पृष्ठभागावर आघात करू लागले. पण तो साधा पाऊस होता व सीतेला त्या पावसात इकडेतिकडे जाता येत होतं. भिजायची तिला काळजी नव्हती. उलट तिला ते आवडत होतं. झोपडीत आत खूप गरम होतं आणि स्वैपाकघरातल्या चुलीजवळच्या उष्णतेने तिचे पातळ कपडे सहज वाळून जाण्यासारखे होते.

झोपडीमागच्या खुराड्यात कोंबड्यांना घालण्यासाठी ती पावसात त्यांच्यामागून धावत होती. तपकिरी रंगाच्या एक निरुपद्रवी सापाच्या बिळात पुराचं पाणी शिरलं होतं म्हणून तो उघड्यावर मैदानात आला होता. सीतेने एक काठी उचलली. तिच्या टोकाने तो साप उचलला आणि दूर खडकांमध्ये भिरकावून दिला. तिचा सापांवर मुळीच राग नव्हता. ते उंदीर व बेडूक खातात आणि त्यांची फार वाढ होऊ देत नाहीत.

अखेर सीता आत झोपडीत गेली. तिला सपाटून भूक लागली होती. तिने चणे खाल्ले व शेळीचं थोडं दूध गरम करून घेतलं.

आजी एकदा जागी झाली. तिने पाणी मागितलं होतं आणि आजोबांनी पेला तिच्या ओठांशी धरला होता.

रात्रभर पाऊस कोसळत राहिला.

छपरामधून पाणी गळू लागलं व झोपडीत जमिनीवर पाण्याचं एक छोटंसं तळं तयार झालं. आजोबांनी कंदील लावून ठेवला. उजेडाची तशी जरूर नव्हती. पण उजेडामुळे काहीसं सुरक्षित वाटत होतं.

नदीच्या पाण्याचा आवाज नेहमीच यायचा आणि त्याकडे त्यांचं लक्ष क्वचितच कधी जायचं. पण त्या रात्री मात्र त्या आवाजात बदल झाल्याचं त्यांच्या लक्षात आलं. वाऱ्याने झाडांच्या शेंड्यांचा सळसळाट व्हावा तशा प्रकारचा खळबळाट त्या आवाजात होता. पाणी खडकावर आदळून दगडगोटे वाहून नेऊ लागलं की खळखळाटाचा आवाज येत होता. काही वेळा जमिनीचा एखादा कच्चा तुकडा पाण्यात कोसळला की गडगडाटाचा आवाज कानावर येत होता.

सीतेला झोप लागली नाही.

झुंजुंजुं होताच ती उठली. बाहेर आली. पावसाचा जोर कमी झाला होता. आता त्याची झिमझिम चालू होती. पावसाची ही झिमझिम कित्येक दिवस चालण्यासारखी होती. यावरून एक तर्क करता येत होता की नदी जिथे उगम पावते त्या डोंगरांमध्ये जोरदार पाऊस पडत असावा.

सीता पाण्याच्या काठाशी गेली. तिचा आवडता खडक तिला कुठे दिसेना. ती नेहमी त्या खडकावर बसून मजेत पाण्यात पाय हलवायची. लहान चिलवांचा पळवापळवीचा खेळ बघायची. तो खडक तिथेच होता यात शंका नाही, पण पाणी त्यावरून वाहात होतं.

ती वाळूत उभी राहिली. पाणी पुढे येत असल्याचं व खळबळत असल्याचं तिला पायांखाली जाणवलं.

सूर्य नुकताच वर येऊ लागला होता. आजोबांनी नाव पाण्यात घातली. आजी आत निजली. ती सीतेकडे टक लावून बघत होती. सीतेशी बोलायचा प्रयत्न करीत

होती. पण शब्दच उमटत नव्हते. तिने नुसता सीतेला आशीर्वाद देण्याकरता हात उचलला.

सीता खाली वाकली. तिने वाकून आजीच्या पायांना नमस्कार केला. आजोबांनी नाव हाकारली. लहानशी नाव. त्यात दोन म्हातारी माणसं व तीन शेळ्या-पाण्यावरून सरसरत पलीकडच्या तीराकडे जाऊ लागली.

नाव थोडा वेळ पाण्यावर लटलटत राहिली. मग हळूहळू लहान लहान होत गेली. अखेर त्या विस्तीर्ण पात्रावर तिचा एक ठिपका फक्त दिसत राहिला.

सीता आता अगदी एकटी उरली होती.

वारा वाहात होता, पावसाच्या थेंबांचा मारा तिच्या तोंडावर होत होता. बेटाजवळून नदीच्या पाण्याचा जोरदार प्रवाह वाहात होता. दूर नदीचा काठ पावसामुळे अस्पष्ट दिसत होता. तिची लहानशी झोपडी होती. पिंगळाचं झाड होतं.

सीता कामाला लागली. कोंबड्यांना दाणे टाकायचे होते. त्यांना दाण्यांखेरीज दुसरी कसली काळजी नव्हती. तिने त्यांना मूठभर दाणे, बटाट्यांखेरीज साली व शेंगांची टरफलं टाकली.

मग केरसुणी घेऊन तिने झोपडी झाडून काढली. चूल पेटवली. दूध तापवले. तिच्या मनात आलं, 'उद्या काही दूध मिळायचं नाही.'

डोंगरावरून गडगडाटाचा आवाज आला-धडाड धुडुम-

सीताला फार वेळ आत बसवेना. ती बाहेर आली. नदीपलीकडे तिनं न्याहाळून पाहिलं. नदी खूपच फुगलेली दिसत होती. काठ ओलांडून ती सपाट जमिनीवर पसरली होती. दूर तिकडे लोकांच्या शेतात पाणी शिरलं होतं. त्यातून वाट काढीत लोक आपापली गुरं हाकून नेत होते. त्यांच्या किडुकमिडुक सामानाची बोचकी त्यांच्या खांद्यांवर व डोक्यांवर होती. घरदार सोडून ते उंच जागी चालले होते.

सर्वत्र पाणीच पाणी होतं. जग म्हणजे विशाल नदी झालं होतं. नदीच्या काठावरील रानातील झाडं पाण्यात उगवल्यासारखी वाटत होती. जणू पाणवनस्पतीच!

सीतेची धास्ती खरी ठरली. थोड्याच वेळात तिला लाकडाचे ओंडके, लहान झाडं, झुडपं आणि मग एक लाकडी खाट बेटाजवळून वाहात जाताना दिसली.

स्वतःकरता स्वयंपाक करायचं तिनं ठरवलं. बाहेर बघितलं. खडकांमध्ये तिला पाण्याची तळी साचलेली दिसली. ते पावसाचं पाणी होतं की नदीच्या पुराचं पाणी होतं हे तिला समजेना.

एक कल्पना तिच्या डोक्यात आली.

खोलीच्या एका कोपऱ्यात पत्र्याची एक मोठी पेटी होती. ती सीतेच्या आईची होती. त्या पेटीत सर्व उपयोगी किंवा मूल्यवान वस्तू भरून तिला वजनदार करून टाकायचं. म्हणजे ती वाहून जाणार नाही... समजा पुराचं पाणी बेटावर आलंच तर...

सीता कामाला लागली.

आजोबांचा हुक्का पेटीत गेला. आजीची हातात धरायची काठीही आत गेली. त्याचप्रमाणे धान्याचे व मसाल्याचे अनेक लहान लहान डबेही पेटीत गेले. सीतेला जरी काही तास झाडावर घालवायला लागले तरी परत खाली उतरल्यावर तिला काहीतरी खायला मिळायची सोय झाली.

सामानसुमान पेटीत भरायच्या नादात पायाला स्पर्श करणाऱ्या थंडगार पाण्याकडे सीतेचं लक्षच गेलं नाही. तिनं पेटीला कुलूप लावलं आणि दगडी भिंतीच्या एका उंच कोनाड्यात किल्ली ठेवून दिली. आत्ता कुठे तिचं लक्ष गेलं की पाणी आत झोपडीत शिरलंय आणि आपण मघापासून पाण्यात वावरतोय....

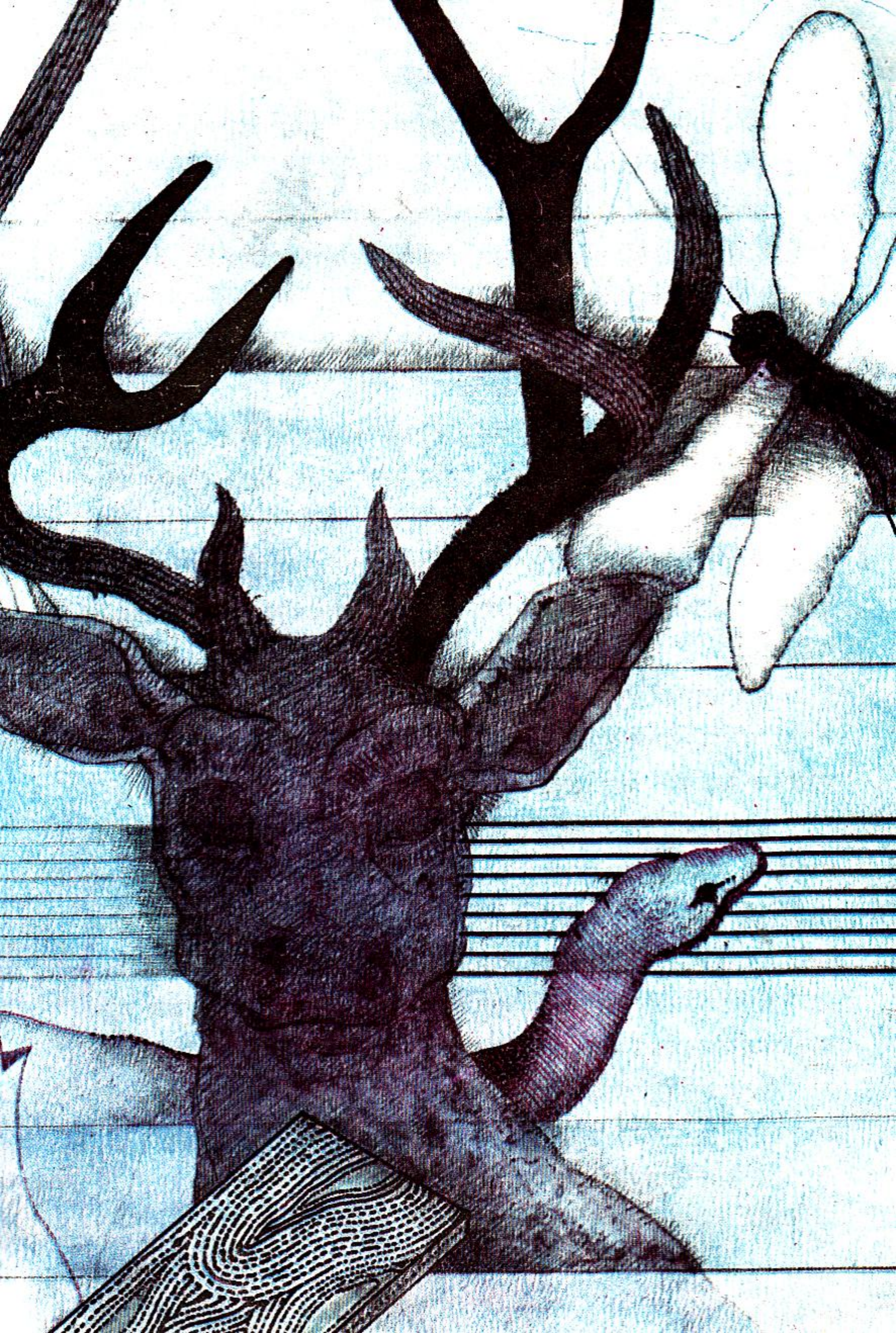
तिला जे काही दिसलं त्याने ती घाबरून निःस्तब्ध झाली. पाणी अगदी दाराजवळून वाहात होतं. खोलीत घुसत होतं.

सीता बाकीचं सगळं विसरली. तीरासारखी ती झोपडीबाहेर धावली. आसऱ्यासाठी घोठ्याएवढ्या पाण्यातून सपासप पाय उचलीत पिंगळाच्या झाडाकडे धावत सुटली. पिंगळाच्या झाडाची ती ओळखीची खूण नसती तर सीता खोल पाण्यात पडली असती. मग पुरात नुसते हातपाय झाडत राहिली असती.

सीता झाडाच्या मजबूत फांद्यांवर सरसर चढली. नीट बसता येईल अशा एका फांदीवर बसली. मग डोळ्यांवर आलेले केस तिने बाजूला केले.

आपण घाई केली ते छान झालं असं तिला वाटलं. झोपडीला एव्हाना पाण्याचा वेढा पडला होता. बेटावरचे उंचवटे फक्त अजून दिसत होते. काही खडक, झोपडी ज्यावर बांधलेली होती तो मोठा खडक व थोडीशी झाडी वाढलेलं टेकाड. बस्स-

इतकंच फक्त !

कोंबड्यांना झोपडी सोडायची गरज वाटली नसावी. त्या बहुधा लाकडी खाटेवर उंच चढून बसल्या असाव्यात.

पाण्यावरून अनेक विलक्षण वस्तू वाहात चालल्या होत्या. अॅल्युमिनियमची किटली, वेताची खुर्ची, दात घासायच्या पावडरीचा डबा, सिगारेटचं रिकामं पाकिट, लाकडी खडावा, प्लॅस्टिकची बाहुली...

पाणी आणखी चढलं होतं. बेट झपाट्यानं अदृश्य होत चाललं होतं.

झोपडीतून काहीतरी बाहेर आलं.

तो घासलेटचा एक रिकामा डबा होता. एक कोंबडी त्याच्यावर बसली होती. पाण्यावर हिंदकळत डबा झाडाजवळ आला. मग प्रवाहात सापडून नदीत वाहून गेला. कोंबडी मात्र त्याच्यावर कशीबशी तग धरून बसून राहिली.

थोड्या वेळाने पाणी खाटेपर्यंत पोचलं असलं पाहिजे कारण बाकीच्या कोंबड्या खडकाच्या वरच्या कंगोऱ्यावर चढून एकमेकींना खेदून दाटीवाटीने बसल्या.

सीता आणखी वरच्या बाजूला चढली. त्याचवेळी एक काळाकुट्ट रानकावळा वरच्या फांद्यांवर येऊन बसला. त्या फांद्यांमागे एक घरटं असल्याचं सीतेला दिसलं. फांद्यांच्या बेळक्यात काटक्याकुटक्यांनी बांधलेलं कावळ्याचं घरटं.

घरट्यात करड्या रंगाची ठिपकेदार चार अंडी होती. कावळा त्या अंड्यांवर बसला व केविलवाणेपणाने काव काव ओरडू लागला. पण कावळा जरी दुःखी असला तरी सीतेला मात्र तो तिथे असल्यानं जरा बरं वाटलं. निदान आता ती एकटी नव्हती. कुणीही सोबतीला नसल्यापेक्षा कावळा असलेला बरा.

झोपडीतून आणखीही काही वस्तू वाहात बाहेर आल्या-मोठा भोपळा आणि आजोबांचा लाल फेटा. फेटा उलगडून मोठ्या सापासारखा पाण्यावर तरंगू लागला.

वादळवाऱ्याने, पावसाने झाड गदगदू लागलं. कावळा ओरडू लागला आणि वर उडाला. झाडाभोवती काही गिरक्या घेऊन तो पुन्हा घरट्यात परतला.

सीतेने तिची फांदी घट्ट धरून ठेवली.

झाड समूळ हादरलं. भूकंप झाल्यासारखं सीतेला वाटलं.

पाणी आता तिच्या चहूबाजूंना गरगर फिरत होतं. झोपडीच्या छपरापर्यंत ते चढलं होतं. लवकरच मातीच्या भिंती कोसळतील व नाहीशा होतील. एक मोठा खडक व दूरवरची काही झाडे वगळता नजर पोचेल तिथपर्यंत नुसतं पाणीच पाणी दिसतं होतं.

उंच, जुनं पिंपळाचं झाड करकरू लागलं. त्याच्या लांब, खोल मुळांनी जमिनीला घट्ट धरून ठेवलेलं होतं. पण जमीन सुटू लागली होती. दगड वाहून गेले होते. मुळांची पकड सैल होऊ लागली होती.

काहीतरी भलतंच घडणार असल्याची चाहूल कावळ्याला लागली असावी. कारण तो झाडाभोवती घिरट्या घालीत उडत होता. झाडावर बसायची त्याची तयारी नव्हती. पण घरटं सोडून जायलाही तो तयार नव्हता.

सीतेचे ओले कपडे तिच्या काटकुळ्या शरीराला घट्ट चिकटून बसले. तिच्या काळ्याभोर लांबसडक केसांवरून पाण्याचे ओहोळ वाहू लागले. झाडाच्या प्रत्येक पानावरून पावसाचं पाणी गळू लागलं. कावळाही खूप भिजला होता व कुडकुडत होता.

झाड कुरकुरलं. पुन्हा गदगदलं.

खाली खूपशी माती उखणली. झाड सरकलं, एकीकडे कलंडलं. हलकेच पुढे डळमळू लागलं. आजूबाजूला झुकू लागलं. जमिनीत रुतलेली मुळं बाहेर खेचू लागलं. अखेर ते पाण्याच्या मुख्य प्रवाहात ढकललं गेलं.

सीतेच्या आजूबाजूच्या फांद्या जोरजोरात हलत होत्या. पण तिने फांदीवरची आपली पकड सैल होऊ दिली नाही. पाणी आता खूपच जवळ होतं. ती भेदरली होती. पुराचं पाणी कुठवर पसरलं आहे किंवा नदीचं पात्र किती रुंदावलं आहे ते काहीच तिला दिसत नव्हतं. तिला फक्त तिच्या आजूबाजूला असलेल्या पाण्याचं धोका दिसत होता.

कावळा झाडाभोवती घिरट्या घालीत राहिला. तो भयंकर चिडलेला होता. त्याचं घरटं अजूनही फांद्यांमध्ये होतं. पण फार वेळ नव्हे. झाड कललं, एका बाजूला थोडं वाकडं तिकडं झालं आणि घरटं पाण्यात पडल्याचं सीतेला दिसलं...

कावळा खाली येऊन पाण्याच्या अगदी जवळून उडू लागला. पण त्याला

काहीच करता येण्यासारखं नव्हतं. बघता बघता घरटं दिसेनासं झालं.

सीता पुन्हा एकटी पडली. पण एकलेपणा वाटायची ती वेळ नव्हती. प्रत्येक गोष्टीला गती होती. वर खाली, दोन्ही बाजूंना आणि पुढे. 'थोड्याच वेळात'..., तिच्या मनात आलं, 'झाड उलटेल आणि मी पाण्यात पडेन.'

दूरवर तिला एक पूरग्रस्त गाव दिसलं. लोक तराप्यावरून चालले होते. पण ते खूप लांब होते.

झाड खूप मोठं असल्याने नदीतून झपाट्याने वाहत चाललं नव्हतं. कधी कधी उथळ पाण्यात पोचलं की ते थांबत होतं. त्याची मुळं खडकात अडकत होती. पण ते थोडा वेळच. पाण्याची एक लाट येऊन त्याला पुढे ढकलत होती.

एके ठिकाणी नदी जिथे वळण घेत होती, तिथे झाड काठाच्या रेतीत रुतलं व तिथेच थांबलं.

सीता खूप दमली होती. तिचे हात दुखत होते. अंगातलं त्राण कमी झालं होतं. झाड एका बाजूला कलंडलं होतं. खाली पडू नये म्हणून सीतेला फांदी घट्ट धरून ठेवावी लागत होती. पाऊस अजूनही पडतच होता.

मग सीतेच्या कानावर कुणाच्या तरी हाका आल्या. मान उंचावून तिने पाण्याच्या वरच्या बाजूला पाहिलं. एक लहानशी नाव आपल्याकडे येत असल्याचं तिला दिसलं.

नावेत एक मुलगा बसला होता. त्याने नाव झाडापाशी वल्लवीत आणली. मग स्वतःचा तोल सावरण्यासाठी त्याने एका हाताने एक फांदी पकडली व दुसरा मोकळा हात सीतेपुढे केला.

सीतेने त्याचा हात पकडला आणि ती नावेत चढली. त्याने झाडाच्या बुंध्याला पायाने रेटा दिला व नाव पाण्यात ढकलली.

ती लहानशी नाव झरझर पाणी कापीत पुढे जाऊ लागली. ते मोठं झाड मागे पडलं. सीतेला आता ते झाड कधीच दिसणार नव्हतं.

भयंकर घाबरल्याने सीतेच्या तोंडून शब्द फुटेना. ती मुकाट्याने नावेत पडून राहिली. त्या मुलाने सीतेकडे पाहिलं पण काही बोलला नाही. फार काय त्यानं साधं स्मितसुद्धा केलं नाही.

मध्यावर पोचून वाहून जाऊ नये म्हणून तो आपली दोन लहानशी वल्ही सफाईने सारखी मारत राहिला. जोरदार प्रवाहातून नाव बाहेर काढण्याइतकं बळ त्याच्या अंगी नव्हतं. पण तो प्रयत्न करीत राहिला.

“तू बेटावर राहातेस?” अखेर त्याने विचारलं. वल्ही मारायचं थांबवून नाव त्याने तशीच जरा पुढे जाऊ दिली. कारण एव्हाना तो नदीच्या एका शांत व पसरट जागी पोचला होता. “मी तुला काही वेळा पाहिलं आहे. पण बाकीचे लोक कुठे आहेत?”

“माझी आजी आजारी होती.” सीता उत्तरली, “आजोबा तिला शाहगंजच्या इस्पितळात घेऊन गेलेत.”

“तू कुठून आलास?” सीतेने विचारलं. कारण तिने त्या मुलाला यापूर्वी कधीच पाहिलेलं नव्हतं.

“डोंगराच्या पायथ्याच्या एका गावातून. मी नावेत होतो. गावात पूर आल्याची बातमी देण्यासाठी मी नावेतून नदी पार करायचा प्रयत्न करीत होतो. पण प्रवाह खूप जोरदार होता. मी तुझ्या बेटाजवळून वाहात गेलो. आपण नदीशी लढू शकत नाही. ती नेईल तिथं जात राहावं हे उत्तम.”

त्याने एक वल्हं आत ठेवलं आणि त्या मोकळ्या झालेल्या हाताने बसायच्या जागेखाली चाचपडलं. तिथे एक टोपली होती. त्याने दोन आंबे काढले. एक सीतेला दिला.

त्या पिकलेल्या रसाळ आंब्याची साल त्यांना दातांनी सोलून काढता आली. आणि एक मोठा तुकडा तोडण्यासाठी आंब्याला खोलवर दात लावले. गोड रस त्यांच्या हनुवटीवर ओघळला. फळाला मधुर सुवास होता. वर्ष होऊन गेलं होतं. सीतेला आंबा चाखायला मिळाला नव्हता. काही क्षण तिला नदीचा विसर पडला. तिला आंब्याशिवाय दुसरं काही सुचेना.

नाव पुढे जात राहिली पण फार जोराने नव्हे. कारण ते जसे डोंगराच्या पायथ्यापासून आणखी पुढे गेले तसा नदीचा प्रकोप व तिचा जोर खूपच कमी झाला.

“माझं नाव आहे किसन,” तो मुलगा म्हणाला.

“माझ्या बाबांपाशी खूप गाईं म्हशी आहेत. त्यापैकी कित्येक पुरात वाहून गेल्या.”

“तू शाळेत जातोस वाटतं?” सीता म्हणाली.

“हो. मी शाळेत जातो. आमच्या गावापासून जवळच एक शाळा आहे. तू पण शाळेत जातेस?”

“नाही. घरी खूप कामं असतात.”

घराची कल्पना करण्यात आता अर्थ नव्हता. कारण आता तिथे घर नसणार.

“झाडांपाशी पोचायचा मी प्रयत्न करतो.” मुलगा म्हणाला, “म्हणजे आपल्याला पाण्यावर रात्र काढायला नको.”

तो झाडांच्या दिशेने नाव वल्हवू लागला. दहा मिनिटं सपासप वल्ही मारल्यावर तो नदीच्या एका वळणापाशी पोचला आणि मुख्य प्रवाहाच्या धारेपासून बचावण्यात यशस्वी झाला.

थोड्याच वेळाने ते एका रानात पोचले. उंच हिरव्यागार झाडांमधून वल्हवीत चालले होते.

“यांपैकी एका झाडाला आपण आपली नाव बांधू या.” किसन म्हणाला.

“मग आपल्याला विश्रांती घेता येईल. उद्या आपण रानातून वाट शोधून काढू या.”

नावेच्या तळातून त्याने एक दोर बाहेर काढला. दोराचं एक टोक नावेला बांधलं आणि दुसरं टोक झाडाच्या एका मजबूत फांदीवर फेकलं. ती फांदी खूपच खाली वाकलेली होती. पाण्याच्या वर थोड्याच अंतरावर होती. नाव झाडाच्या बुंध्याशी जाऊन स्थिरावली.

रानात राहाणारे सगळे प्राणी त्या रात्री बाहेर पडले होते. पुराचं पाणी शिरल्याने सर्व प्राणी त्यांच्या गुहांतून, बिळांतून, कपारीमधून बाहेर पडून निवारा व कोरडी जागा शोधत होते.

सीता व किसनला एक मोठा साप पाण्यावरून वाहून येताना दिसला. तो नावेत शिरतो की काय याची सीतेला भीती वाटली. पण तो पुढे निघून गेला. त्याचं डोकं पाण्यावर दिसत होतं. व लांबलचक अंग त्यामागे घरंगळत चाललं होतं. अखेर तो अंधारात दिसेनासा झाला.

एक मोठा काळवीट पाणी कापीत आला. त्याला पोहावं लागत नव्हतं. तो इतका उंच होता की त्याचे खांदे व डोकं आपोआपच पाण्याच्या वर रहात होतं.

त्याची शिंगं मोठी व सुरेख होती.

“आणखीही प्राणी असतील.” सीता म्हणाली.

“एखादा वाघही असेल. आपण झाडावर चढायचं का?”

“नावेतच आपण सुरक्षित आहोत.” किसन म्हणाला. “नीज तू मी पहारा करतो.”

सीतेने नावेत हातपाय ताणून दिले व डोळे मिटले. नावेच्या दोन्ही बाजूंवर आपटणाऱ्या पाण्याच्या आवाजाने अंगाईचं काम केलं. सीतेला झोप लागली. एक विचित्र पक्षी तिच्या डोक्यावरून ओरडत गेला. तशी ती दचकून जागी झाली. तिने हाताच्या कोपरावर भार देऊन उंचावून बघितलं. किसन नावेत जागत बसला होता. तो तिच्याकडे पाहून तिला आश्वासन देत हसला.

थोड्या वेळाने किसनही नावेत झोपी गेला. झाडाचं एक पान त्याच्या उताऱ्या चेहेऱ्यावर पडलं. पण त्याने काही तो जागा झाला नाही. ते पान त्याच्या गालावर पडून राहिलं. जणू तिथेच उगवलं असावं.

अखेर तो उठला. एक मोठी जांभई दिली. अंगाला आळोखेपिळोखे दिले आणि सीतेशेजारी येऊन बसला.

“पाणी आणखी वाढलेलं दिसत नाही.” त्याने पाण्याकडे बघून म्हटलं. “पण मला कडाडून भूक लागली आहे.”

“मलाही लागली आहे,” सीता म्हणाली.

“हे शेवटचे दोन आंबे.” टोपलीतून उरलेले दोन आंबे काढून ती रिकामी करीत तो म्हणाला.

दोघांचं आंबे खाऊन झालं, तेव्हा किसनने झाडीतून नाव वल्हवायला सुरवात केली. जवळजवळ तासभर ते नावेतून वाट काढीत हिंडत होते. रानात सर्वत्र पुराचं पाणी शिरलेलं होतं. पावसाने झाडं न्हाऊन निघाली होती. त्यांच्या फांद्यांवरून पाणी गळत होतं. काही वेळा त्यांना वल्ह्यांनी वेली आणि झाडांच्या फांद्या बाजूला कराव्या लागत होत्या. काही वेळा पाण्याखाली बुडालेली झाडी वाट अडवीत होती. पण दुपार व्हायच्या आत ते रानातून बाहेर पडले.

दूरवर त्यांना एक गाव दिसलं. उंच जागी होतं ते. त्यांची नाव जसजशी पूर

आलेल्या शेतांमधून जाऊ लागली तसंतसं पाणी उथळ होऊ लागलं.

त्या गावचे लोक अतिशय दयाळू व मदतशील होते. त्यांनी सीतेला व किसनला खायला दिलं. निवाऱ्याला जागा दिली. सीता आपल्या आजीआजोबांना शोधायला आतुर झाली होती. एका वृद्ध शेतकऱ्याचा शाहगंज गावी व्यापार होता. त्याने तिला तेथे न्यायचं कबूल केलं. किसन आपल्या बरोबर येईल असं सीतेला वाटलं. पण आपण तिथेच थांबणार असल्याचं किसनने तिला सांगितलं. बरेच लोक तिथे येतील. त्यात त्याची माणसंही असतील हे त्याला ठाऊक होतं. म्हणून त्यांची वाट पहात त्याच गावी थांबायचं त्यानं ठरवलं.

“आता तुला कसली काळजी नको.” तो म्हणाला.

“शक्य तेवढ्या लौकर आजोबांना शोधायचा प्रयत्न कर. दोनतीन दिवसांत पाणी ओसरेल आणि तुला बेटावर परत जाता येईल.”

“बेट जाग्यावर असेल तर ना?” सीता म्हणाली.

ती शेतकऱ्याच्या बैलगाडीत चढली तेव्हा किसनने तिला एक बासरी दिली.

“माझी ठेव म्हणून घे,” तो म्हणाला.

“मी ती न्यायला एक दिवस येईन.” ती घ्यायला तिला संकोच वाटत असल्याचं त्याला दिसलं तेव्हा तो म्हणाला, “ही फार छान बासरी आहे.”

बैलगाडी सावकाश चालली होती. गावचे रस्ते जवळजवळ वाहून गेले होते. दिसेनासे झाले होते. मध्येच गाडीची चाकं चिखलात रुतत होती. शेतकरी, त्याचा मोठा मुलगा व सीता यांना खाली उतरून धक्का देऊन चाकं चिखलातून बाहेर काढावी लागत होती. बैल चिखलाने माखले होते. सीतेचे पायही चिखलाने बरबटले होते.

एक दिवस व एक रात्र त्यांना बैलगाडीत घालवावी लागली तेव्हा कुठे ते शाहगंजला पोचले. सीता गजबजलेल्या बाजाराच्या अरुंद रस्त्यांवरून आजोबांना शोधत हिंडू लागली. तेव्हा तिची अवस्था ओळखू येत नव्हती.

आजोबांनी ओळखलंच नाही तिला. ते रस्त्यावरून नाकासमोर तरातरा चालले होते. केस विस्कटलेल्या, चिखल लागलेल्या मुलीजवळून ते तसेच पुढे गेले असते.

पण त्यांच्या काटकुळ्या, थरथरण्या पायांजवळ येऊन सीतेने त्यांच्या कमरेला विळखा घातला.

“सीता!” तोल सावरून, दम घेतल्यावर ते ओरडले.

“पण तू इकडे कशी? बेट का सोडलं? तिथून बाहेर कशी पडलीस? मला इतकी काळजी वाटत होती... गेले दोन तीन दिवस फारच वाईट होते.”

“आजी?” सीतेने विचारलं.

तिने विचारलं खरं. पण आजी सोडून गेल्याचं तिच्या लक्षात आलं होतं. आजोबांच्या हरवलेल्या नजरेनं बरंच काही सांगून टाकलं होतं. तिला रडावंसं वाटलं. गेलेल्या आजीसाठी नव्हे, कारण ती बिचारी वेदनांमधून सुटली होती. तर असहाय्य व गोंधळलेल्या आजोबांसाठी-तिचं हृदय भरून आलं. मोठ्या प्रयासाने तिने अश्रु आवरले. त्याच्या सुरकुतलेला, थरथरणारा हात धरला आणि त्यांना त्या गर्दीच्या रस्त्यातून बाहेर काढलं. आता यापुढे त्यांना आपलाच आधार असल्याचं तिच्या लक्षात आलं.

काही दिवसांनी नदीचा पूर ओसरला. तेव्हा ते बेटावर परत आले. पाऊस आणखी आला पण त्याचा भयंकरपणा गेला होता. आजोबांपाशी अजून दोन शेळ्या होत्या. एक शेळी त्यांनी विकली होती. बाकीच्या शेळ्या विकायची गरज भासली नव्हती.

त्यांनी जेव्हा पिंपळाचं झाड बेटावरून नाहीसं झालेलं पाहिलं तेव्हा त्यांचा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वास बसेना. बेटावरल्या खडकांइतकंच ते झाड कायम राहील असं त्यांना वाटलं होतं. नदीप्रमाणे तेही त्यांच्या जीवनाचं एक अंग झालं होतं. सीता कशी बचावली याचंच त्यांना आश्चर्य वाटलं.

“झाडानंच तुला वाचवलं-” ते म्हणाले.

“आणि त्या मुलानेही.” सीतेनं सांगितलं.

सीतेला त्या मुलाची आठवण झाली. तो पुन्हा कधी आपल्याला दिसेल की नाही याची शंका तिला वाटली. पण ती त्याचा फार विचार करीत बसली नाही. कारण अजून खूप कामं करायची होती.

तीन दिवस ते पोत्यांनी तयार केलेल्या एका तात्पुरत्या निवाऱ्याखाली झोपले.

दिवसा ती आजोबांना झोपडी पुन्हा बांधायच्या कामी मदत करायची. तिने अतिशय काळजीपूर्वक सामान भरलेली पेटी वाहून गेली नाही. पण त्यात पाणी मात्र शिरलं होतं आणि सगळं अन्नधान्य व कपडे खराब होऊन गेले होते. आजोबांच्या हुक्क्याला काही धक्का लागला नव्हता. संध्याकाळी सगळं काम आवरलं आणि सीतेनं तयार केलेलं थोडंसं अन्न खाल्लं की ते हुक्का ओढीत. त्यांना त्यांचा जुना आनंद काही अंशी लाभायचा.

ज्या जागी पिंपळाचं झाड होतं त्याच जागी सीतेनं आंब्याची कोय लावली. त्याचं मोठं झाड व्हायला खूप वर्षं लागतील. पण कधी काळी आपण त्याच्या फांद्यांवर बसून मनसोक्त आंबे खात आहोत ही कल्पनाच सीतेला सुखावह वाटत होती.

हळूहळू पावसाळा संपला. हिवाळी पिकांसाठी शेतकरी पुन्हा नांगरणी व पेरणी करू लागले. गुरांचे बाजार, जत्रा व कुस्त्यांचे फड होऊ लागले. ऊन पडू लागलं. हवा दमट झाली. नदीचं पाणी आता गढूळ राहिलं नव्हतं. एके दिवशी आजोबांनी एक मोठा महसीर मासा पकडला. सीतेने त्याचा खमंग रस्सा केला.

आजोबा झोपडीबाहेर हुक्का ओढीत बसले होते. सीता दूर तिकडे बेटाच्या कडेशी खडकावर कपडे वाळत घालीत होती.

तिला हलकेच कुणाची तरी चाहूल लागली. तिने आजूबाजूला पाहिलं. किसन तिच्या मागे वरच्या बाजूला उभं राहून हसत होता.

“मला वाटले तू काही आता येणार नाहीस” सीता म्हणाली.

“गावी खूप काम होतं. माझी बासरी ठेवलीस?”

“हो. पण मला ती नीट वाजवता येत नाही.”

“मी तुला शिकवीन.” किसन म्हणाला.

तो तिच्याजवळ खाली बसला. दोघांनी आपले पाय नदीच्या पाण्यात सोडले. पाणी स्वच्छ नितळ होतं. आभाळामुळे निळ्या रंगाचं दिसत होतं. तळाची रेती व गोटे पाहता येत होते.

“नदी कधी विक्राळ होते, तर कधी प्रेमळ असते”, सीता म्हणाली.

“आपण नदीचाच भाग आहोत.” किसन म्हणाला.

ती एक खोल व भरपूर पाणी असलेली, डोंगरात उगम पावून सागराला मिळणारी चांगली नदी होती.

तिच्या काठावर हजारो मैलांपर्यंत लाखो लोक राहात होते. सीता ही त्यांच्यापैकीच लहानशी मुलगी. कुणीच तिच्याविषयी ऐकलं नव्हतं. कुणालाच ती ठाऊक नव्हती. आजोबा, मुलगा व नदी हे मात्र अपवाद बरं का!

अदल-बदल

पन्नालाल पटेल

होळीचा सण होता. सायंकाळची वेळ होती. गावातली काही मुले निंबाच्या झाडाखाली जमली होती. एकमेकांवर धूळ उडवीत खेळत होती.

अमृत व इसाब होघेही हातात हात घालून आले व त्यांच्यात मिसळले. आजच शिवून आणलेले नवे कपडे दोघांनी घातले होते. दोघांचे कपडे, रंग, आकार व कापड सर्व दृष्टींनी अगदी सारखे होते. दोघेही एकाच शाळेत होते. एकाच वर्गात होते. दोघांची घरंही रस्त्याच्या कोपऱ्यावर समोरासमोर होती. दोघांचे वडील शेतकरी होते. त्यांची जमीनही सारखीच मोठी होती. अडीअडचणीला दोघांना सावकाराकडून कर्ज काढावं लागे. थोडक्यात म्हणजे, दोघा मुलांची प्रत्येक गोष्ट सारखी होती. फरक फक्त इतकाच होता की अमृतचे आईवडील होते, इसाबला फक्त वडील होते.

दोन्ही मुलं आली. खाली रस्त्यावर बसली. दोघांनी एकसारखे कपडे घातलेले पाहून एक मुलगा म्हणाला, "अरे, अमृत, इसाब! तुम्ही दोघं किती एकसारखे आहात!"

यावरून दुसऱ्या एका ब्रात्य मुलांना एक खोडकर कल्पना सुचली. "अरे तुम्ही दोघं कुस्ती का नाही लढत? म्हणजे तुम्हां दोघांची ताकदही एकसारखीच आहे की एकजण दुसऱ्यापेक्षा वरचढ आहे ते तरी आम्हाला बघायला मिळेल."

पहिल्या मुलालाही ही कल्पना आवडली. तो म्हणाला, "खरंच अमृत. तुम्हा दोघांपैकी कोण वरचढ आहे ते बघू या!"

"चला, या पुढे!" आणखी एकजण ओरडला, "ही नुसती गंमत आहे."

इसाबने अमृतकडे पाहिले. "नाही." अमृत ठामपणे म्हणाला, "माझी आई मला मारील."

त्याची भीती खरी होती. तो घरातून बाहेर पडत असताना आईने त्याला

बजावलं होतं, “हे बघ. नवीन कपड्यांसाठी तू खूप हट्ट धरला होतास. आता जर का तू ते मळलेस किंवा फाडलेस तर याद राख.”

अमृतने आईवडिलांपाशी खूप हट्ट धरला होता हे खरं आहे. इसाबला नवा शर्ट मिळणार असल्याचं कळताच त्यानेही हट्ट धरला होता की इसाबसारखा शर्ट मिळालाच पाहिजे, नाहीतर शाळेत जाणार नाही. त्याच्या आईने त्याला समजावण्याचा खूप प्रयत्न केला होता- “बाळ, इसाबला शेतावर काम करावं लागतं. त्याचे कपडे फाटले आहेत. तुझे अजून नव्यासारखे चांगले आहेत.”

“कोण म्हणतं तसं?” थोडासा फाटलेला शर्ट बोटाने आणखी फाडत अमृत किंचाळला होता.

आईने आणखी एक सबब पुढे केली होती, “नवे कपडे घ्यायच्या अगोदर त्याच्या वडलांनी त्याला खूप चोप दिला होता. तुझीही मार खायची तयारी आहे?”

अमृत काही केल्या ऐकायला तयार नव्हता.

“ठीक आहे.” तो बंडखोरपणे म्हणाला. “बांध मला आणि दे मार. पण इसाबसारखा नवा शर्ट तू मला दिलाच पाहिजेस!”

“जशी तुझी इच्छा.” आईने त्याच्यापुढे हात टेकले.

“जा आणि तुझ्या बाबांना सांग.”

आई जर नाही म्हणाली तर बाबा काही ऐकणार नाहीत हे अमृत पक्कं ओळखून होता. पण तो सहजासहजी हार मानणार नव्हता. शाळेत गेला नाही. जेवला नाही, रात्री घरी पण आला नाही. अखेर आई विरघळली आणि नवा शर्ट घेऊन देण्यासाठी तिने अमृतच्या बाबांना गळ घातली. अमृत इसाबच्या बाबांच्या गोठ्यात लपून बसला होता. तिथून त्याला ती घरी घेऊन आली.

ते नवे छानपैकी कपडे घालून अमृत घरून निघाला होता. त्यामुळे कपडे खराब होतील असं काहीही करायची त्याची तयारी नव्हती. त्यातही इसाबबरोबर कुस्ती लढायची तर त्याची अजिबात इच्छा नव्हती.

त्याचवेळी त्या टोळभैरवांपैकी एकाने अमृतचं मानगूट पकडून म्हटलं, “चल रे, कुस्तीचा एक डाव होऊ दे!” त्यानं अमृतला मोकळ्या मैदानात खेचून नेलं.

त्या मुलाच्या तावडीतून सुटायची अमृतने खूप धडपड केली आणि म्हणाला,

“हे बघ कालिया, माझी कुस्ती खेळायची मुळीच इच्छा नाही. सोड मला.”

कालिया त्याला जाऊ देईना. त्याने अमृतला जमिनीवर ढकललं. बाकीची पोरं गमतीने ओरडली, “अमृत हरला, कालिया जिंकला! कालिया जिंकला! हुयें, हुयें!”

इसाबला हे सहन झालं नाही. त्याचा पारा चढला. त्याने कालियाचा हात धरून म्हटलं, “चल ये, मी तुझ्याबरोबर कुस्ती लढतो.”

कालिया घुटमळला. पण बाकीच्या मुलांनी त्याला चिथावलं. दोन्ही मुलं परस्परांना भिडली. इसाबने पेच घालून कालियाला चीत केलं. कालिया कोकलू लागला.

आता कुठे मुलांच्या लक्षात आलं की गंमत म्हणून सुरू केलेल्या खेळाला भलतंच गंभीर वळण लागलं आहे. आता कालियाचे आईवडील आपल्याला मारतील या भीतीनं सर्व मुलं वाट फुटेल तिकडे सैरावैरा पळून गेली.

अमृत व इसाब देखील तिथून निघाले. दोघांही थोड्याच अंतरावर गेली असतील की अमृतचं लक्ष इसाबच्या शर्टाकडे गेलं. त्याचा खिसा फाटला होता. आणखीही एके जागी शर्ट चांगला सहा इंच फाटला होता. भीतीने दोघांचे पाय जमिनीला खिळले. शर्ट कुठे कुठे फाटला आहे हे त्यांनी बघितलं. जणू काय हे पुरेसं नव्हतं म्हणून की काय इसाबच्या वडिलांच्या हाका त्यांच्या घरून ऐकू आल्या, “इसाब, ए इसाबऽ....”

भीतीने मुलांच्या पोटात गोळा उठला. पुढ्यात काय वाढून ठेवलं आहे याची त्यांना कल्पना आली. इसाबच्या शर्टाकडे लक्ष जाताच त्याचे बाबा त्याला फोडून काढतील. या शर्टासाठी त्यांनी सावकाराकडून पैसे कर्जाऊ घेतले होते. कापड निवडण्यात आणि शर्ट शिंवून घेण्यात खूप वेळ खर्ची घातला होता.

इसाबच्या वडिलांची हाक पुन्हा ऐकू आली, “कोण रडतंय? इसाब कुठे आहे?”

अचानक अमृतला एक कल्पना सुचली. त्याने इसाबला एका बाजूला ओढून नेलं. “चल माझ्याबरोबर.” तो म्हणाला. दोघांच्या घरामधल्या गल्लीत ते आले तेव्हा स्वतःच्या शर्टाची बटणं काढीत अमृतने हुकूम सोडला, “चल लौकर कर.

काढ तुझा शर्ट. हा माझा शर्ट घाल."

"पण तुझं काय? तू काय घालणार?" इसाबने विचारलं.

"मी तुझा शर्ट घालीन," अमृतनं उत्तर दिलं, "कुणी आपल्याला बघायच्या आत लौकर कर."

इसाब शर्टाची बटणं काढू लागला. अमृत काय करणार आहे ते त्याला उमजेना. "शर्टाची अदलाबदल? पण त्याने काय होणार आहे? तुझे बाबा तुला चोप देतील."

"खरंय. ते मला मारतील पण मला वाचवायला आई आहे," अमृत उत्तरला.

अमृतचे बाबा त्याला मारू लागले की तो आईच्या पाठीमागे दडतो हे इसाबने कित्येक वेळा पाहिलं होतं. त्यावेळी आईकडून त्याला एक दोन चापट्या खाव्या लागतात इतकंच! पण बाबांच्या दणकट हाताच्या चपराकीपेक्षा आईच्या मऊ हाताची चापटी किती सौम्य असते!

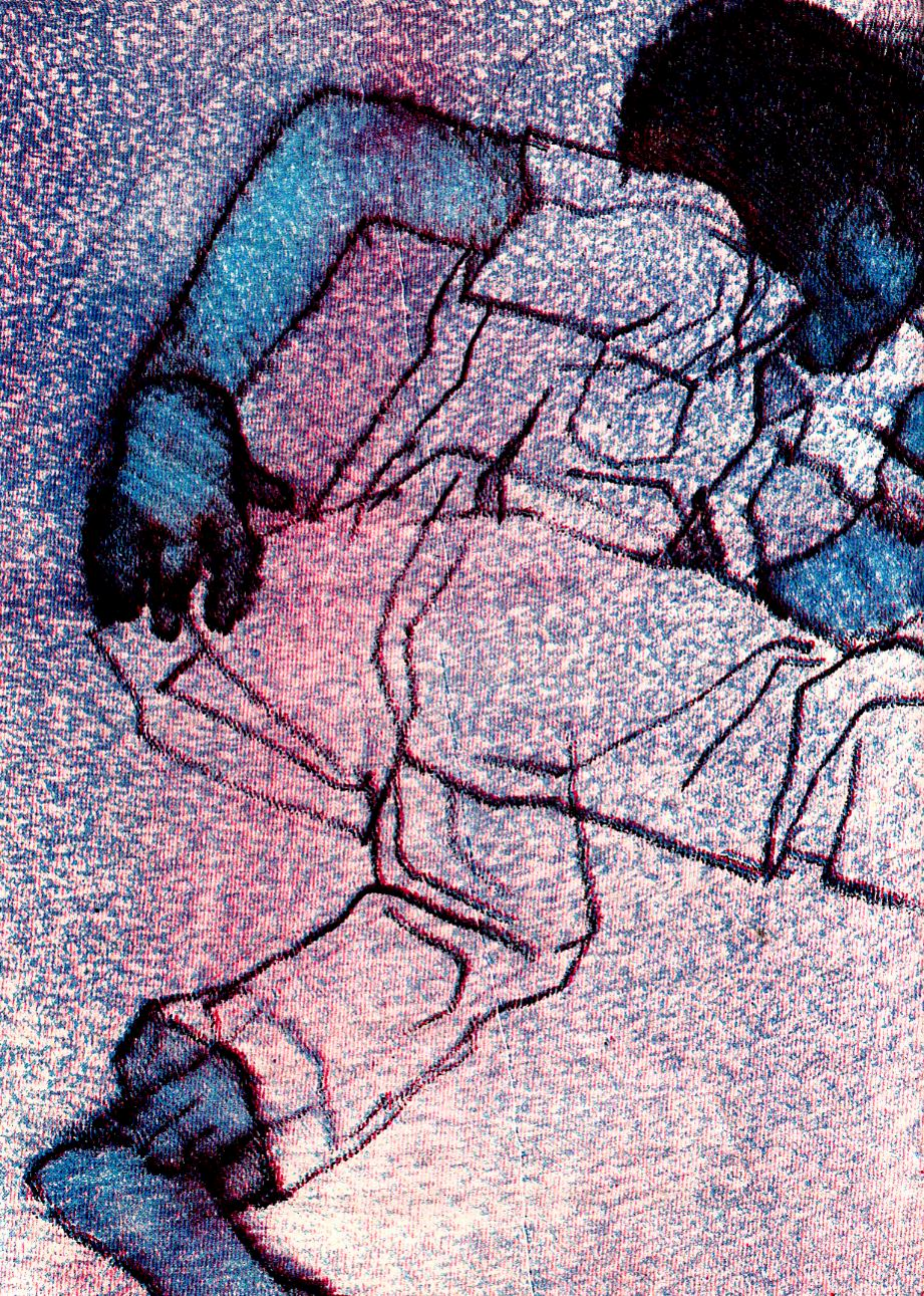
इसाब घुटमळला. त्याच वेळी त्याला कुणाच्या तरी खोकण्याचा आवाज जवळून ऐकू आला. दोघा मुलांनी झटपट शर्टाची अदलाबदल केली आणि गल्लीबाहेर आले. मग सावकाश घराकडे चालू लागले.

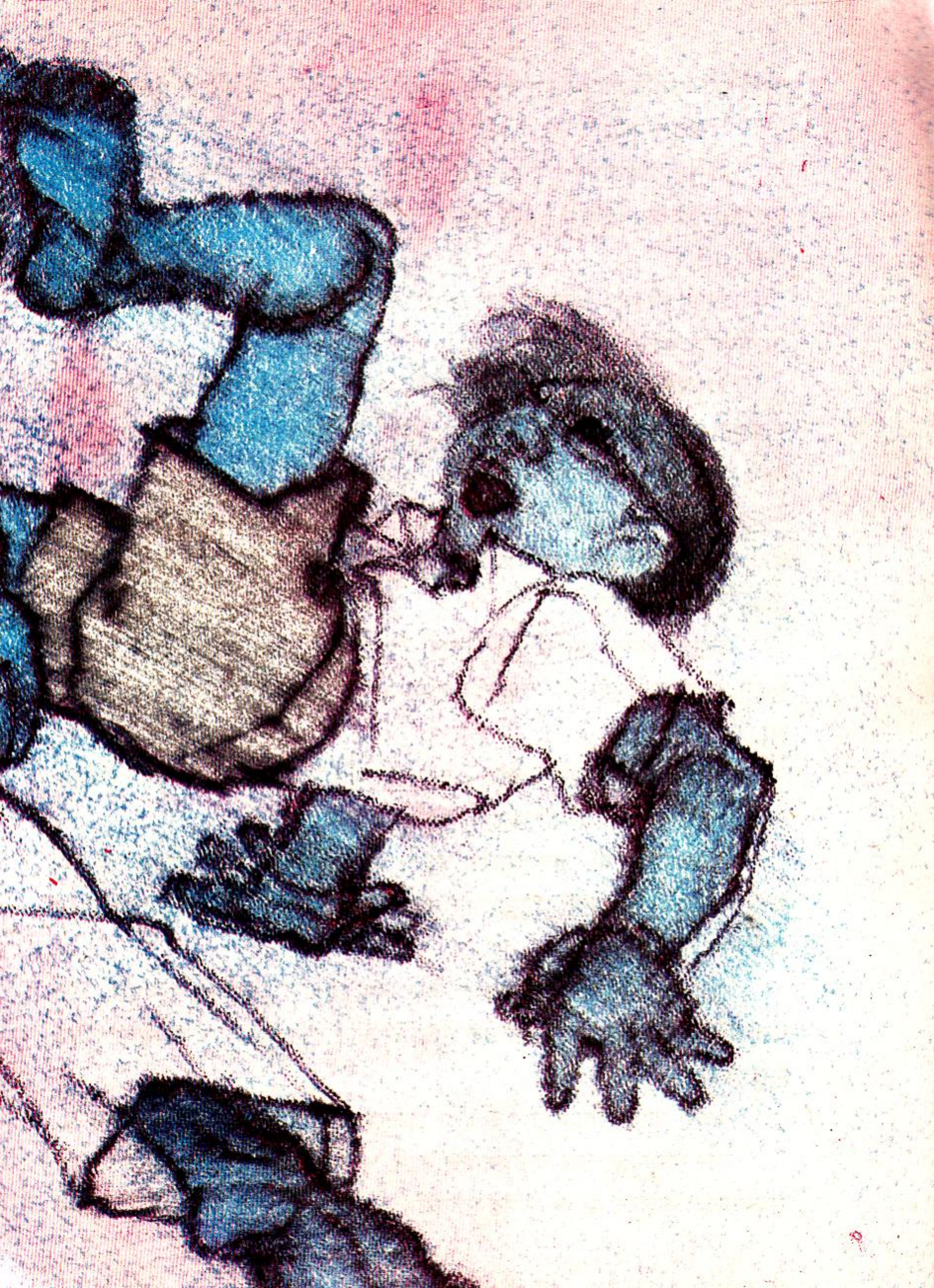
भीतीने अमृतच्या छातीची धडधड वाढली होती. पण त्याचं नशीब चांगलं होतं. तो होळीचा दिवस होता. या दिवशी झोंबाझोंबी होणार हे ठरलेलंच असतं. अमृतच्या आईने जेव्हा त्याचा शर्ट फाटलेला पाहिला तेव्हा तिने फक्त कपाळाला आठ्या घातल्या आणि त्याला माफ करून टाकलं. सुईदोरा घेऊन तिने त्याचा फाटलेला शर्ट शिवून टाकला.

मुलांची भीती गेली. दोघांही पुन्हा हातात हात घालून बाहेर होळी पेटवेली होती ती बघायला निघाले.

शर्टाची अदलाबदल केल्याचं एका मुलाच्या लक्षात आलं. त्याने या दोघांच्या आनंदावर विरजण घालीत टोमणा मारला, "अस्सं? तुमची अदलाबदल झाली आहे तर?"

त्या मुलाने आपल्याला शर्टाची अदलाबदल करताना बघितलं असावं या कल्पनेनं घाबरून अमृत व इसाब यांनी तिथून निसटण्याचा प्रयत्न केला. एव्हाना इतर

मुलांनाही वस्तुस्थितीचा सुगावा लागला आणि सर्वांनी मिळून गायला सुरवात केली,

“अदल-बदल, अदल-बदल....”

अमृत व इसाबने गुपचुप तिथून पळून जायचा प्रयत्न केला. पण ते टोळकं ओरडत त्यांचा पाठलाग करू लागलं. “अदल-बदल, अदल-बदल, अदल-बदल....”

आता ही गोष्ट आपल्या वडिलांच्या कानावर जाईल या धास्तीने दोन्ही मुलं आपापल्या घराकडे धावली.

इसाबचे बाबा अंगणात खाटेवर हुक्का ओढत बसले होते. त्यांनी दोन्ही मुलांना पळताना बघून हाक मारली, “अरे अरे, असे मित्रांपासून पळताय काय ? या इकडे, बसा माझ्यापाशी.” त्यांनी बोलावलं.

त्यांच्या आवाजातील प्रेमळपणाने मुलं विचारात पडली. “आपण ज्याला भीत होतो तेच झालं शेवटी. त्यांना सगळं कळलं. प्रेमळपणाचा हा नुसता वरवरचा आव आहे.” त्यांना वाटलं.

इसाबचे बाबा पठाण होते. त्यांनी दहा वर्षांच्या अमृतला हातावर उचलून घेतलं आणि हाक मारली, “वाहली भाभी, आजपासून तुझा हा अमृत माझा मुलगा बरं का ?”

वाहली वहिनी घरातून बाहेर आली. ती हसत म्हणाली, “हसनभाई ! तुम्हाला एका मुलाकडे बघायला होत नाही, दोघांकडे कसे बघणार ?”

“वाहली भाभी, अमृतसारखी एकच काय, एकवीस मुलं असली तरी त्या सर्वांना वाढवायची माझी आजपासून तयारी आहे.” हसनभाई भावुकपणे दाटून आलेल्या गळ्याने म्हणाले.

पठाणाने खाकरून गळा स्वच्छ केला. मग वाहली वहिनींना सांगितलं, “या मुलांना गल्लीत शिरताना मी बघितलं तेव्हा ते काय करताहेत हे बघण्यासाठी मीही तिथे गेलो.”

पठाण काय सांगतो ते ऐकायला शेजारपाजारच्या बायकाही तिथे जमल्या.

सारं सांगायला फार वेळ लागला नाही. या मुलांनी आपापल्या शर्टांची कशी अदलाबदल केली ते सांगून तो पुढे म्हणाला, “इसाबने अमृतला विचारलं की, तुझ्या

बाबांनी तुला मारलं तर ? यावर अमृत काय म्हणाला ठाऊक आहे ? तो म्हणाला, मला वाचवायला माझी आई आहे."

आसवांनी भरल्या डोळ्यांनी पठाण म्हणाला, "किती खरं आहे ! अमृतच्या उत्तराने माझ्यात बदल करून टाकला. महत्त्व कशाला आहे ते त्याने मला शिकवलं."

अमृत व इसाबच्या परस्परांवरील प्रेमाची गोष्ट ऐकून सर्वजणी हेलावून गेल्या.

त्याचवेळी होळी पेटवून परत आलेल्या मुलांनी अमृत इसाबला गराडा घातला. ते गाऊ लागले.

"अमृत-इसाब, अदल-बदल, भाई, अदल-बदल..."

यावेळी मात्र ते गाणं ऐकून अमृत व इसाब अस्वस्थ झाले नाहीत. उलट आपल्याला अदल बदल म्हटल्याचं ऐकून त्यांना आनंदच झाला.

अदल बदलची गोष्ट गावात सर्वत्र पसरली. गावच्या पाटलांच्या कानावरही ती गेली. त्यांनी जाहीर केलं, "आजपासून आपण अमृतला अदल व इसाबला बदल म्हणू या."

मुलांना आनंद झाला. थोड्याच वेळात ते गावच नव्हे तर संबंध आसमंत आरोळ्यांनी दणाणून गेला, "अमृत-इसाब, अदल-बदल, अदल-बदल!"

गलोलवाला मुलगा

भीष्म साहनी

शाळेतला आमचा सहावीचा वर्ग म्हणजे तऱ्हेतऱ्हेच्या वल्लींचा घोळकाच ! आता हरबन्सलालच बघा. त्याला एखादा अवघड प्रश्न विचारला की तो दौतीमधून एक घोट घेतो. तसं केल्याने बुद्धी धारदार होते अशी त्याची समजूत आहे. मास्तरांनी त्याचे कान पिरगाळले की तो किंचाळू लागतो, “धावा-धावा ! खून-खून !” मुलं व मास्तर काय झालं ते बघायला धावत येतात. यामुळे मास्तरांना खूप ओशाळल्यासारखं होतं. मास्तरांनी त्याला छडी मारायचा प्रयत्न केला तर तो त्यांनाच मिठी मारून काकुळतीनं म्हणतो, “क्षमा करावी महाराज ! आपण अकबर बादशहासारखे थोर आहात. आपण सम्राट अशोक आहात. आपण माझे मायबाप आहात. माझे आजोबा आहात, माझे पणजोबा आहात-”

मुलं गमतीने फिदीफिदी हसायची; आणि मास्तरांची फजिती व्हायची. हा हरबन्सलाल बेडकं पकडून आणायचा आणि आम्हाला सांगायचा, “बेडकांची चरबी जर तुम्ही हातांना लावली तर मास्तरांच्या छड्यांचा मार जोरात लागत नाही !”

पण वर्गात सगळ्यात मासलेवाईक कुणी असेल तर तो बोधराज. आम्ही सगळेच त्याला दबकून होतो. त्याने कुणाला साधा चिमटा जरी काढला तरी त्या मुलाचा हात साप चावल्यासारखा भप्प सुजायचा. अगदी बेडर होता तो. साध्या बोटांनी तो गांधीलमाशी पकडायचा, तिची नांगी तोडून टाकायचा, दोस्त बांधायचा आणि पतंगासारखी उडवायचा. फुलावर बसलेल्या फुलपाखराला तो झडप घालून पकडायचा आणि बोटांमध्ये चिरडून टाकायचा. नाहीतर टाचणी लावून वहीमध्ये घालून ठेवायचा.

त्याच्या बाबतीत लोक म्हणायचे की बोधराजला जर विंचू चावला तर बिचारा विंचू मरून जाईल. बोधराजच्या रक्तातच इतका विषारीपणा भिनलेला होता की सर्पदंशाचाही त्याच्यावर परिणाम होऊ नये. त्याच्या हातात नेहमी एक गलोल असायची

व त्याचा नेम अगदी अचूक असायचा. पक्ष्यांवर नेम धरायची त्याला फार हौस होती. तो झाडाखाली उभा राहायचा, नेम धरायचा आणि दुसऱ्याच क्षणी पक्ष्याचा आर्त स्वर वातावरणात भरून जायचा व पिसांचा ढीग खाली तरंगत यायचा. तो झाडावर चढायचा. अंडी काढून घ्यायचा आणि घरटं पार उद्ध्वस्त करून टाकायचा.

तो द्वेषबुद्धीचा होता. इतरांना दुखावण्यात त्याला मौज वाटे. सर्व मुलांना त्याची भीती वाटे. फार काय त्याची आईसुद्धा त्याला राक्षस म्हणायची. त्याच्या खिशात नेहमी विलक्षण वस्तू भरलेल्या असायच्या-एखादा जिवंत पोपट, तऱ्हेतऱ्हेची अंडी किंवा राठ टोकदार केस असलेला एखादा प्राणी.

बोधराजचं जर कुणाशी भांडण झालं तर तो मारक्या बैलासारखा त्याच्या अंगावर धावून जायचा, त्वेषाने त्याला लाथा मारायचा व चावे घ्यायचा. शाळा सुटली की आम्ही आमच्या घरी परतायचो पण बोधराज मात्र भटकायला जायचा.

अनेक नवलकथांचा खजिना त्याच्यापाशी भरलेला असायचा. एके दिवशी तो म्हणाला, "आमच्या घरात किनई एक घोरपड आहे. घोरपड म्हणजे काय ठाऊक आहे?"

"नाही! काय असतं ते?"

"तो फूटभर लांबीचा सरपटणारा प्राणी असतो. त्याला खूप पाय व पंजे असतात."

आम्ही थरारलो.

"आमच्या घराच्या जिन्याखाली एक घोरपड आहे." तो पुढे सांगू लागला, "तिने जर समजा कुणाला पकडलं तर वाटेल तो झालं तरी ती आपली पकड सैल सोडीत नाही."

आम्ही पुन्हा थरारलो.

"चोर, डाकू घोरपड बाळगतात. उंच भिंतीवर चढून जाण्याकरता ते तिचा उपयोग करतात. घोरपडीच्या मागच्या पंजांना ते एक दोर बांधतात व तिला वर फेकतात. भिंतीला स्पर्श होताच घोरपड आपली नखं भिंतीत घट्ट रोवून टाकते. इतकी घट्ट रोवते की दहा माणसंसुद्धा तिला खेचून काढू शकत नाहीत. चोर मग त्या दोराच्या मदतीने भिंतीवर चढून जातात."

“घोरपडीची पकड सुटते कधी?”

“चोर वर चढून गेले की तिला थोडं दूध घालतात. लगेच ती पकड ढिली करते.”

अशा अनेक चमत्कारिक गोष्टी बोधराज सांगायचा.

माझ्या बाबांची बढती झाली आणि आम्ही एका मोठ्या बंगल्यात रहायला गेलो. तो एक गावाबाहेरचा जुन्या पद्धतीचा बंगला होता. विटांच्या जमिनी, उंच भिंती, उतरती छपरं आणि झाडाझुडपानी भरलेली विस्तीर्ण बाग. घर आरामशीर असलं तरी रिकामं व मोठं वाटायचं आणि गावापासून लांब असल्याने माझे मित्र क्वचितच भेटायला यायचे.

याला अपवाद म्हणजे बोधराज. त्याला ती जागा शिकारीसाठी छान वाटली. झाडांवर बरीच घरटी होती. माकडं इकडे तिकडे उड्या मारीत असायची. झाडीत मुंगुसाची एक जोडी राहायची. घराच्या मागच्या बाजूला मोठी खोली होती. अडगळीचं सामान आईनं तिथे ठेवलं होतं. त्या जागेत कबुतरांची वर्दळ होती. त्यांचा घुमण्याचा आवाज दिवसभर तिथून यायचा. झरोक्याच्या फुटलेल्या काचेपाशी मैनेचं एक घरटं होतं. खोलीची जमीन पिसांनी, पक्ष्यांच्या विष्टांनी, फुटलेल्या अंड्यांनी व घरट्याच्या काटक्याकुटक्यांनी भरलेली असायची.

बोधराजने एकदा एक प्राणी बरोबर आणला. त्याचं काळं तोंड व टोकदार सुळे बघून मला शिसारी आली. बोधराजशी माझी मैत्री आईला पसंत नव्हती. पण मी एकटा आहे व मला कुणाची सोबत हवी याची तिला जाणीव होती. माझी आई त्याला सैतान म्हणायची व पक्ष्यांचा छळ करू नकोस म्हणून त्याला सांगायची.

एके दिवशी आई मला म्हणाली, “तुझ्या मित्राला जर घरटी मोडायची इतकी हौस आहे तर त्याला आपली अडगळीची खोली स्वच्छ करायला सांग. पाखरांनी खूप घाण करून ठेवली आहे.”

मी विरोध केला, “पण तूच म्हणतेस ना की घरटं मोडणं दुष्टपणाचं आहे?”

“त्याने पक्ष्यांना मारावं असं कुठे मी म्हणतेय? त्यांना इजा न करता त्याने घरटी पाडून टाकावीत.”

पुढच्या वेळी जेव्हा बोधराज आला तेव्हा ती त्याला अडगळीच्या खोलीत

घेऊन गेलो. आत अंधार व दुर्गंध होता. एखाद्या प्राण्याच्या गुहेत प्रवेश केल्यासारखं आम्हाला वाटलं.

मी मनातून चिंतातुर होतो हे कबूल करायलाच हवं. बोधराज जर त्याच्या मूळ वळणावर गेला, घरटी मोडू लागला, पक्ष्यांची पिसं ओरबाडू लागला, त्यांची अंडी फोडू लागला- तर ? एरवी आमच्या मैत्रीला आडकाठी घेणाऱ्या आईने बोधराजकडून अडगळीची खोली स्वच्छ करून घ्यायला मला का सांगितलं ते मला उमजेना.

बोधराज त्याची गलोल घेऊन आला. छपराखालची घरटी त्याने काळजीपूर्वक न्याहाळली. छप्पर दोन्ही बाजूंनी खाली उतरतं होतं आणि त्याला मध्ये एका लांब तुळईचा आधार दिलेला होता. तुळईच्या एका टोकाला झरोक्यापाशी मैनेचं एक घरटं होतं. त्यावर पिंजलेल्या कापसाचे व चिंध्यांचे काही छोटे तुकडे लोंबत असल्याचे मला दिसत होते. कबुतरं तुळईच्या वर खाली डौलाने चालत होती, एकमेकांना साद घालीत होती.

“मैनेची पिलं त्या तिथे वर आहेत.” गलोलिने नेम धरून बोधराज म्हणाला.

घरट्यातून दोन इवल्याशा पिवळ्या चोची बाहेर डोकावत असल्याचं मला दिसलं.

“बघ !” बोधराज उद्गारला. “ही गंगा मैना आहे. ती या भागात सहसा आढळत नाही. या पिल्लांच्या आईवडिलांची त्यांच्या थव्यापासून चुकामूक होऊन ते इथे आले असावेत.”

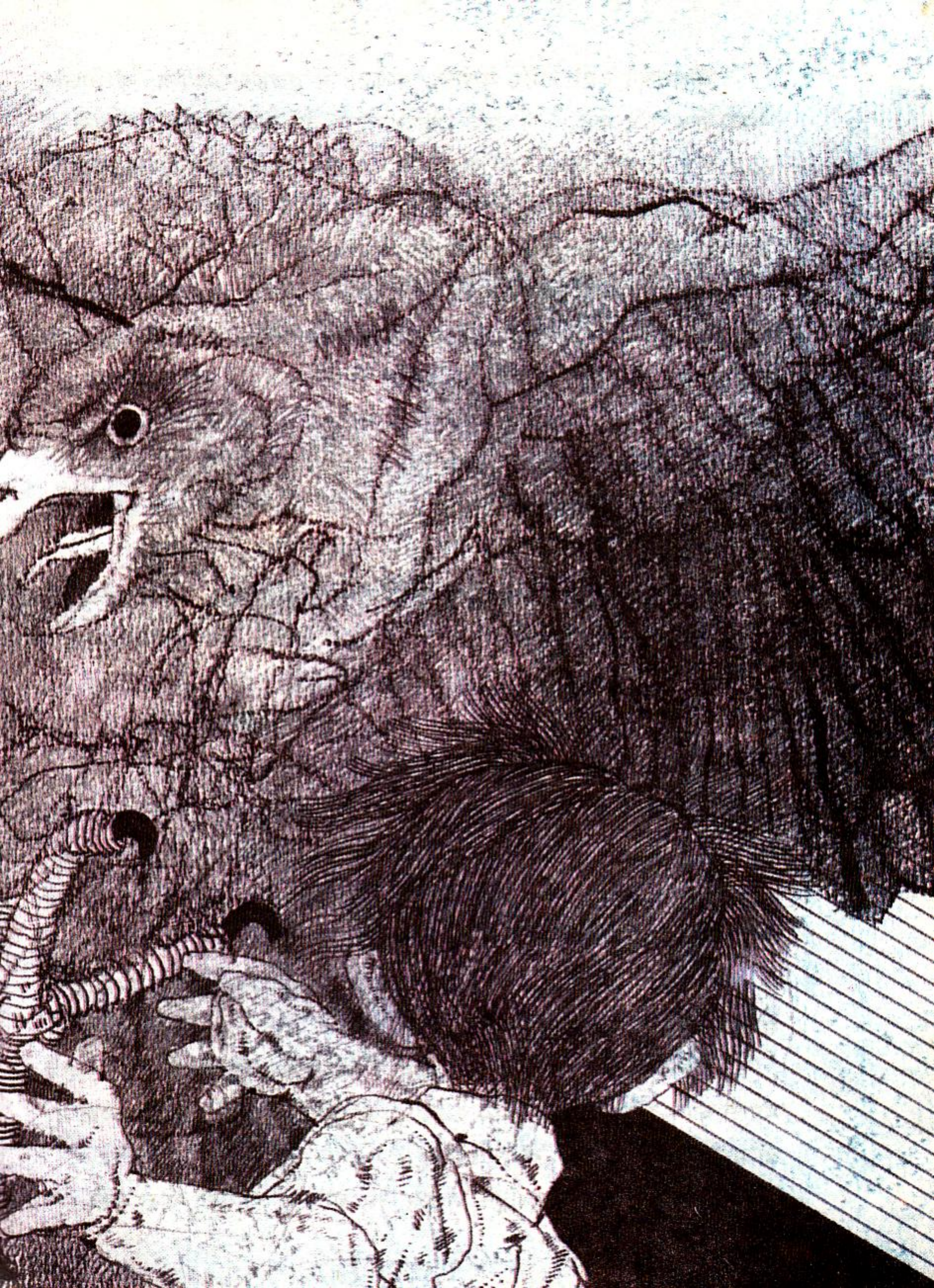
“यावेळी ते कुठे गेले असतील ?” मी विचारलं.

“अन्न शोषायला गेले असतील. पण लवकरच ते परत येतील.” बोधराजने पुन्हा गलोलिचा नेम धरला.

त्याला अडवावसं मला वाटलं. पण मी काही बोलायच्या आत सणसणाटीचा आवाज झाला आणि त्या पाठोपाठ छपराच्या पन्हळी पत्र्यावर दगड लागल्याचा मोठा खणखणाट झाला.

छोट्या चोची दिसेनाशा झाल्या. कबुतरांच्या घुमण्याचा व पक्ष्यांच्या चिवचिवाटीचा आवाज थांबला. जणू सगळे पक्षी भीतीने निःस्तब्ध होऊन गेले असावेत.

बोधराजने दुसरा दगड फेकला. यावेळी तो वाशाला लागला. बोधराजला नेमबाजीचा गर्व होता. पण आज दोनदा त्याचा नेम चुकला होता. त्यामुळे तो स्वतःवरच चिडला. पिलं जेव्हा घरट्याच्या काठावरून बाहेर डोकावू लागली तेव्हा बोधराजने तिसऱ्यांदा नेम धरला. यावेळी दगड घरट्याच्या एका बाजूला लागला. थोडासा कापूस व काही काटक्या खाली पडल्या. पण घरटं काही मॉडलं नाही.

बोधराजने पुन्हा त्याची गलोल उचलली. अचानक एका मोठ्या सावलीने खोली भरून गेली. झरोक्यातून येणारा प्रकाश झाकला गेला. गोंधळून आम्ही वर पाहिलं. एक मोठी घार पंख पसरून धमकी दिल्यासारखी टक लावून आमच्याकडे पाहात होती.

“हे घारीचं घरटं असलं पाहिजे,” मी म्हणालो.

“छे, घार इथं कसं घरटं बांधील ? घार नेहमी झाडावर घरटं बांधते. हे मैनेचं घरटं आहे.”

पिल्लांनी पंखांचा फडफडाट व मोठ्यांदा चिवचिवाट करायला सुवात केली. आम्ही श्वास रोखून बघू लागलो. घार आता काय करते ?

घार झरोक्यापासून बाजूला झाली. वाशावर जाऊन बसली. तिने आपले पंख मिटले. खरखरीत मान हलवली आणि डावीकडे उजवीकडे निरखून बघू लागली.

पक्ष्यांच्या भयग्रस्त किलबिलाटाने वातावरण भरून गेलं.

“घार रोज इथं येत असली पाहिजे,” बोधराज म्हणाला.

तुटलेले पंख, पक्ष्यांच्या मांसाचे लचके गवत जमिनीवर का पडलेले असतात त्याचा मला उलगाडा झाला. घार या घरट्यांची अनेकदा नासधूस करीत असली पाहिजे.

बोधराजने घारीवरची आपली नजर ढळू दिली नाही. घार हळूहळू घरट्याकडे सरकत होती. पक्ष्यांचा आक्रोश वाढत गेला.

माझे हातपाय गळाले. आता बोधराजने मैनेची पिलं मारली काय नि घारीने मारली काय, एकूण एकच ! काय फरक पडणार होता ? घार जर आली नसती तर बोधराजने नक्कीच घरटं उडवलं असतं.

बोधराजने गलोल उंचावून घारीवर नेम धरला “घारीला मारू नको. ती

तुझ्यावर हल्ला करेल," मी ओरडलो. पण बोधराजने माझ्या बोलण्याकडे लक्ष दिलं नाही. घारीवर धरलेला नेम चुकला. दगड छताला लागला. घारीने पंख पसरले व टक लावून खाली पाहिलं.

"चल-इथून बाहेर जाऊ या...." मी घाबरून म्हणालो.

"घार त्या पिल्लांना खाऊन टाकील." त्याचे हे शब्द चकित करणारे होते. बोधराजने पुन्हा नेम धरला. घार वाशावरून उडाली. पंख पसरून अर्धवर्तुळात उडून पुन्हा तुळईवर जाऊन बसली. पिल्लं ओरडतच राहिली.

बोधराजने गलोल व खिशातून काही दगड काढून माझ्या हाती दिले.

"घारीवर नेम धर. तिला सारखे दगड मारीत रहा. तिला बसू देऊ नकोस." त्याने सूचना दिल्या. मग धावत जाऊन त्याने भिंतीपाशी उभं करून ठेवलेलं टेबल ओढून खोलीच्या मध्यावर आणलं.

गलोलीने नेम कसा धरायचा ते मला ठाऊक नव्हतं. एक वेळा मी प्रयत्न केला पण घार तुळईवरून उडून दुसरीकडे गेली.

बोधराजने टेबल मैनेच्या घरट्याखाली ओढलं. मग एक मोडकी खुर्ची घेऊन ती टेबलावर ठेवली. खुर्चीवर चढून त्याने अलगद मैनेचं घरटं काढलं आणि सावकाश खाली उतरला.

"आता बाहेर पडू या", तो म्हणाला आणि दाराकडे धावला. मी त्याच्या पाठोपाठ धावलो.

तो गॅरेजमध्ये गेला. त्याला एकच दार व मागच्या भिंतीत एकच लहानशी खिडकी होती. एक तुळई आडवी गेलेली होती.

"घार इथं येऊ शकणार नाही," तो म्हणाला. एका पेटीवर चढून त्याने मैनेचं घरटं तुळईवर ठेवलं.

मैनेची पिल्लं आता गप्प बसली होती. पेटीवर उभं राहून बोधराजने आत घरट्यात पाहिलं. मला वाटलं तो त्याच्या नेहमीच्या सवयीप्रमाणे दोन्ही पिल्लं उचलून खिशात टाकणार. पण बराच वेळ त्यांच्याकडे पाहिल्यावर तो म्हणाला, "थोडं पाणी आण. पिल्लं तहानलेली आहेत. आपण थेंब थेंब पाणी त्यांच्या तोंडात टाकू या!"

मी एका पेल्यात पाणी आणलं. दोन्ही पिल्लं चोची उघडून धापा टाकीत होती. बोधराजने त्यांना पाण्याचे थेंब पाजले. त्यांना स्पर्श न करण्यासाठी त्याने मला बजावले. स्वतःही त्यांना हात लावला नाही.

“ते इथं असल्याचं त्यांच्या आईवडिलांना कसं समजेल?” मी विचारलं.

“ते त्यांना शोधत येतील.”

बराच वेळ आम्ही गैरजमध्ये होतो. घारीने अडगळीच्या खोलीत पुन्हा येऊ नये म्हणून झरोका कसा बंद करायला हवा यावर त्याने चर्चा केली. त्या संध्याकाळी तो दुसऱ्या कशाविषयी बोललाच नाही.

दुसऱ्या दिवशी बोधराज आला तेव्हा त्याच्यापाशी गळोल नव्हती की दगड नव्हते. उलट धान्याची एक छोटी पिशवी होती. आम्ही मैनेच्या पिल्लांना दाणे भरवले आणि त्यांच्या गमतीजमती बघण्यात तासन्तास रमून गेलो.

राहुल

त्रिवेणी

राहुल पहिल्यांदा आमच्या घरी आला तेव्हा तो खूप लहान होता. माझ्या आजीला स्वच्छतेचं भारी वेड होतं. शिवाय सोवळ्या ओवळ्याविषयीच्या तिच्या काही ठाम कल्पना होत्या. तिला जेव्हा तो येत असल्याचं समजलं तेव्हा ती भलतीच अस्वस्थ झाली. बाबा वर्तमानपत्रात गढून गेले असताना ती त्यांच्यापाशी गेली आणि म्हणाली, “बाळ, जरा ऐक बघू.” आजी आता राहुलबद्दल एक लांबलचक भाषण देणार हे बाबा ओळखून होते. म्हणून त्यांनी वर्तमानपत्र मिटलं आणि तिचं व्याख्यान ऐकायला ते तयार झाले. मी आपली पेरू खात त्या दोघांपाशी उभी राहिले. “हे काय चाललं आहे ह्या घरात?” तिने जाब विचारला, “ब्राम्हणाच्या घरात कुत्रं कशाला हवं? तो घाणेरडा प्राणी असतो. आपला नेमधर्म, पूजाअर्चा, सगळं पाळायचं म्हणजे सोवळं पाळायलाच हवं.”

“अग आई, कुत्रा मोठा हुशार प्राणी असतो. आपण त्याला शिकवलं तर तो चटकन शिकतो. त्याला कसं काय शिकवतो यावर सगळं अवलंबून असतं.”

“शी! कुत्तरड्याला कसं काय शिकवणार? नेमक्या वेळी तो कसा काय वागेल याची काय खात्री? भात, भाजी शिजवताना त्याला वास आला आणि तो स्वैंपाकघरात शिरला तर? सगळं स्वैंपाकघर पुन्हा शुद्ध करून घ्यायचं म्हणजे किती त्रासाचं व खर्चाचं!”

“आई, मी तुला सांगितलं ना की आम्ही त्याची काळजी घेऊ आणि तो स्वैंपाकघरात शिरणार नाही याकडे लक्ष ठेवू. त्याला एकदोनदां मारलं म्हणजे कुठे जायचं व कुठे जायचं नाही ते त्याला समजेल.”

“शक्य आहे. पण मी उष्ट्या पत्रावळ्या टाकायला बाहेर गेले नि त्याने माझ्या अंगावर झेप घेतली, तर? शुद्ध होण्यासाठी मग मला पुन्हा गंगेत बुडी मारावी लागेल.”

“तो लहान असतानाच आपण त्याला शिकवायला सुरवात केली तर तो नक्कीच

शिकेल. तो तुझ्या वाटेआड येणार नाही याकडे मी लक्ष ठेवीन."

आजी खूप नाराज होती.

"तू ठरवूनच टाकलेलं दिसतंय." ती म्हणाली.

"आई, तुला दुखावण्याची माझी इच्छा नाही. पण हल्ली सगळीकडे चोऱ्या खूप होताहेत. एक कुत्रा दहा पहारेकऱ्यांसारखा असतो. शिवाय कुत्रा खाल्ल्या मिठाला जागणारा असतो."

"तुला काय वाटेल ते कर बाबा," आजी जाता जाता त्राग्याने म्हणाली.

बाबा माझ्याकडे वळले. "लिलू, तुझं काय म्हणणं आहे?" त्यांनी विचारलं.

"कुत्रा असणं चांगलंच आहे. आपल्यापाशीही एखादा असावा असं खूप दिवसांपासून माझ्या मनात होतं," मी उत्तरले.

एके दिवशी चेन्ना चांगल्या जातीचं एक कुत्र्याचं पिल्लू घेऊन आला. त्याने ते छातीशी धरून ठेवलं होतं. त्यानं मला बाहेर बोलावलं.

"बघ, मी तुझ्यासाठी काय आणलं आहे! छान आहे, नाही?"

ते गरीब बिचारं पिलू भेदरून गेलं होतं व अंग चोरत होतं. त्याचा रंग काळा कुळकुळीत होता. इतका काळा की तो अंधारात तुम्हांला दिसणारच नाही. त्याच्या अंगावर एकही पांढरा केस नव्हता. त्याचं अंग तुकतुकीत रेशमी काळ्या रंगाचं होतं आणि छोट्याशा अंगाच्या मानाने कान खूप लांब होते. त्याच्या भ्यालेल्या पाणीदार हिरव्या डोळ्यांच्या दोन्ही बाजूंना ते लोंबत होते. मला त्याच्याविषयी माया वाटू लागली.

"चेन्ना, किती गोड आहे हा! त्याचा चेहरा कसा काजव्यासारखा लकाकतो आहे. मी तो ठेवून घेते. ये, पोरी." मी हात पसरून म्हटलं.

"पोरगी नव्हे, पोरगा!"

"अस्सं! काय वय आहे त्याचं?"

"वीस दिवस फक्त. मी त्याला त्याच्या आईपासून आणलं तेव्हा केकाटू लागलं होतं. एक महिनाभर तरी त्याला नुसतं दुधावर ठेवावं लागेल. त्याचा रंग कसा वाटला तुला?"

"सुंदर! अमावास्येच्या दाट अंधारासारखा," पिल्लू हातांत घेत मी म्हटलं. मग आईला हाक मारली.

“काय गोंधळ चालला आहे?” आजीबरोबर स्वैपाकघरातून बाहेर येत आईने विचारले. माझ्या हातातल्या पिल्लाकडे लक्ष जाताच आजी ओरडली, “कार्टे, लाज वाटायला पाहिजे तुला. बघा तरी. बाळाला घ्यावं तसं पिल्लाला घेतलंय. घोडनवरी झाली तरी अजून अवकल आलेली नाही.”

आजीला चिडवावंसं मला वाटलं. मी पिल्लाचा मुका घेतला.

“बाप रे! या फुटक्या डोळ्यांनी आणखी काय पहायचं बाकी राहिलं आहे देव जाणे!” वळून जाता जाता आजी उद्गारली.

पण आईला मात्र पिल्लू खूपच आवडलं. “छान आहे! याला काय हाक मारणार?” त्या दिवसांत मी यशोधरा नाटक वाचीत होते आणि माझ्या मनात सारखा यशोधरा व राहुलचा विचार चाललेला असायचा. म्हणून माझ्या मनात घोळत असलेलं नाव मी पिल्लाला देऊन टाकलं “राहुल”.

आईने क्षणभर विचार केला. मग मान्य केलं, “हो, छान नाव आहे.”

त्या रात्री राहुल नीट झोपला नाही. त्याला त्याच्या आईच्या मायेच्या व ऊबदार स्पर्शापासून वंचित केलेलं होतं. मी कोपऱ्यात दोन पोती घालून त्याच्यासाठी बिछाना तयार केला होता. पण राहुल रात्रभर कूं कूं करीत राहिला. त्याला गोंजारण्यासाठी रात्री मी बरेच वेळा उठले. तो माझ्या हातांत असेपर्यंत गप्प राहायचा. पण मी दिवा मालवला की तो पुन्हा कुसमुसू लागायचा. रात्रभर घरात कुणाचा डोळ्याला डोळा लागला नाही. आजी खूप रागावली. “शिंचं मेलं जरा झोपू देत नाही. आता या घरात राहून आयुष्याचे उरलेले दिवस कसे घालवायचे?”

आजीची कुरकुर मला ऐकू येत होती. अखेर मी निषेध केला. “आजी, पुरे झालं आता तुझं. त्या बिचाऱ्याला आईची आठवण येतेय. तूच सांगितलं होतंस ना, की तुझं लग्न झालं त्या वेळी तू अकरा वर्षांची होतीस तरी नवऱ्याच्या घरी रात्रभर तुला झोप लागली नव्हती व रडू येत होतं. राहुललादेखील त्याच्या आईची आठवण येऊन रडू येतंय!”

आजीचा राग जाऊन तिला मायेचा उमाळा आला. “काय हुशार पोर आहे! मी केव्हातरी सांगितलेलं लक्षात ठेवलं आणि आता माझ्याविरुद्ध ते सांगतेय.”

राहुलला आमच्या घरात रूळायला आठवडा लागला. हळूहळू त्याचं केकाटणं

बंद झालं. भीतीही नाहीशी झाली. चिंध्याचुंध्या गोळा करून मी त्याच्यासाठी एक मऊ ऊबदार बिछाना तयार केला. त्याच्या जेवायसाठी मी एक मोठी थाळी ठेवली आणि त्याच्यासाठी एक कातडी पट्टा विकत आणला. आठवड्यातून एकदा चेन्ना त्याला आंघोळ घालू लागला.

राहुलची व माझी दाट मैत्री जमली. शाळेतून घरी परत आल्याबरोबर मी त्याला बाहेर फिरायला घेऊन जाऊ लागले. इतर कुणाला मी त्याला जेवू घालू देत नसे. मीच त्याला दूधभात घालायची. त्याला आंघोळ घालणं मात्र मला जमत नसे. कारण पाणी दिसताच तो पळून जायचा. एक दिवस मी त्याला आंघोळ घालायचा प्रयत्न केला तर त्याने मला असा धक्का दिला की मी डबक्यात पडले. तो मात्र शेपूट हलवीत टाकीपाशी उभा राहिला. त्याला आंघोळ घालायचा तो माझा अखेरचा प्रयत्न होता.

आजीच्या स्वच्छतेच्या व सोवळ्याच्या कल्पना राहुलच्या गळी उतरविणं मात्र कठीण होतं. आमच्यापैकी कुणाला बघताच तो धावत आमच्यापाशी यायचा व पुढचे दोन्ही पाय त्या व्यक्तीच्या अंगावर टेकायचा. त्याला थोपटलं, त्याच्यावरून हात फिरवला, त्याच्याशी थोडं बोललं तरच तो त्या व्यक्तीला सोडायचा. आजी बाहेर यायच्या वेळी राहुलला कुणी तरी धरून ठेवायचं नाही तर त्याला साखळीने बांधून ठेवायचं.

एकदा राहुलला साखळीने बांधलेले असावे या कल्पनेने आजी बाहेर आली. राहुल त्याच्या सवयीप्रमाणे तिच्या स्वागतासाठी तिच्यावर झेपाला. आजी मोठ्यांदा किंचाळली आणि घरात माधारी धावली.

“इतका खटाटोप करून सगळी कामं केली नि हा मेला मला शिवला. आता मला पुन्हा आंघोळ करावी लागणार,” आजी बडबडली.

चेन्नाने राहुलला मारलं. आजीने कुत्रा शिवल्याचं पाप नाहीसं करण्यासाठी मंत्र पुटपुटले. उपास केला आणि भिकाऱ्यांना दानधर्म केला. त्या दिवसापासून राहुल कधी आजीच्या आजूबाजूला फिरकला नाही. ती दिसली की तो लांबूनच शेपूट हलवीत राही. आजीला त्याचा समजूतदारपणा आवडला.

ती म्हणाली, “हुशार आहे हं तो. त्या दिवशी चेन्नानं त्याला चोप दिला तेव्हापासून तो माझ्या वाटेला जात नाही.”

आजीने वाळवण उन्हात घातलं की राहुल त्याची राखण करायचा व कावळ्यांना उडवून लावायचा. अशा प्रकारे त्याने आजीचं मन जिंकलं. एकदा घरात चोर शिरत असताना राहुलनेच भुंकून भुंकून सर्वांना जागं केलं. तेव्हापासून आजीला त्याचं भारी कौतुक वाटू लागलं. राहुलचे या घराशी पूर्वजन्मीचे काहीतरी लागेबांधे असावेत म्हणूनच तो आपल्याकडे आला आहे. त्याची उपेक्षा केली तर देव आपल्याला क्षमा करणार नाही अशी खात्री तिला वाटू लागली. आता आजी जेवताना राहुलाला आपल्यापाशी बोलावू लागली.

वर्षभरात राहुल चांगलाच मोठा झाला आणि अस्वलासारखा दणकट बनला. आम्ही त्याला दूध, भात व पाव देत होतो. शिवाय आठवड्यातून एकदा चेन्ना मटण शिजवून त्याला खाऊ घालायचा. तो त्याच्या मागच्या पायांवर उभा राहिला की माझ्याइतका उंच व्हायचा. तो इतका सावध असायचा की गवताचं पातं जरी हललं तरी ते त्याच्या नजरेपासून लपून राहात नसे. ज्यांना तो ओळखायचा त्यांच्या बाबतीत तो अगदी सौम्य व लाघवी असायचा. पण त्रयस्थांच्या बाबतीत मात्र तो तितकाच उग्र असायचा. राहुल माझा मित्र व शरीररक्षक होता. तो माझ्याबरोबर असला की रात्रीसुद्धा बाहेर पडायला मला भीती वाटत नसे. आजी व माझ्याबरोबर तो देवळापर्यंत यायचा. आम्ही आत गेलो की दाराशी काढून ठेवलेल्या आमच्या चपलांकडे लक्ष ठेवायचा. फार काय, आजीने दिलेलं केळंदेखील तो खायचा.

माझ्या मैत्रिणीच्या, मालतीच्या बाबांची बंगलोरला बदली झाली होती. जाण्यापूर्वी तिने मला तिच्या कुत्र्याच्या पिल्लांपैकी एक पिलू दिलं. ते पिल्लू फक्त दहा दिवसांचं होतं. आम्ही तिचं नाव ठेवलं, "राणी." तिचे डोळे फिकट निळसर रंगाचे होते. दोन्ही कुत्र्यांमध्ये किती जमीनअस्मानाचं अंतर होतं. राहुल काहीसा रासवट होता तर राणी कशी शांत व घरंदाज स्त्रीसारखी होती. राहुल वादळी सागरासारखा होता तर राणी मैदानातून वाहणाऱ्या झऱ्यासारखी होती.

राहुलला सोबत मिळाली तर तो खूष होईल अशी माझी खात्री होती. मी राणीला त्याच्यापाशी नेऊन म्हटलं, "या तुझ्या राणीकडे बघ." राहुल गुरगुरला. राणी भिऊन त्याच्यापासून लांब पळाली. मी राहुलला थप्पड लगावली आणि दटावलं, "गधड्या, राणीशी असं वागायचं नसतं." मी राहुलच्या भांड्यात दूध घातलं व ते राणीसमोर

ठेवलं. तिने लपलप करीत ते पिऊन टाकलं. राहुल तिच्याकडे जळजळीत नजरेने पहात रागाने गुरगुरत राहिला.

राहुलला अन्न देण्यासाठी मी चेन्नाला हाक मारली. चेन्नाने नारळाच्या एका कवटीत दूधभात कालवला व तो राहुलसमोर ठेवला. माझ्याशिवाय दुसऱ्या कोणी राहुलला खाऊ घालायची ही पहिलीच वेळ. समोर ठेवलेल्या अन्नाकडे राहुलने दुकूनही पाहिले नाही. उलट त्याच्या भांड्यात जेवत असलेल्या राणीकडे तो टक लावून पाहत राहिला. राणीचं खाऊन झाल्यावर नारळाच्या कवटीतला दूधभात मी त्याच्या भांड्यात टाकला आणि ते त्याच्यासमोर ठेवले. राहुलने कुठलीही गडबड न करता मुकाट्याने तो खाऊन टाकला.

अंधार पडू लागताच राणी थरथरू लागली. मला तिची कीव आली. मी तिला राहुलच्या बिछान्यात ठेवलं. राहुलसाठी मी दुसरा बिछाना तयार केला, पण राहुल त्यावर झोपायला तयार होईना. उलट फुरंगटून जमिनीवर बसून राहिला.

राणीला नव्या घरात रूळायला शिकवायला हवं होतं. आजीचे स्वच्छतेचे नियम, तसेच स्वैपाकघरात जायचं नाही हे सर्व तिला शिकवायला हवं होतं. म्हणून मी तिच्याकडे जास्त लक्ष देऊ लागले. चेन्ना राहुलकडे बघू लागला. राहुल आता शिकून तयार झालेला होता. त्याला स्वतःच सगळं करता येत होतं.

राणीला राहुलची मैत्री हवी होती. त्याचं मन वळवायचा तिने हज्जारदा प्रयत्न केला. पण राहुलला ती डोळ्यांसमोर नको होती. तिने त्याच्याशी लाडीगोडी केली की तो तिच्यावर पंजा उगारायचा.

एके दिवशी मी पुस्तक वाचत दगडी बाकावर बसले होते. राणी चेंडू पकडायचा खेळ खेळत होती. राहुलला मी जवळच्या झाडाला बांधून ठेवलं होतं. तो राणीचा खेळ पहात होता. चेंडू तोंडात पकडायचा खेळ ती खेळत होती. पण चेंडू निसटून घरंगळत जात होता. राणी त्याच्यामागे जाऊन हातांनी तो धरायचा प्रयत्न करीत होती. चेंडू राहुलपाशी घरंगळत गेला. काहीशा नाखुषीनेच राणी चेंडू घ्यायला त्याच्याजवळ गेली. तिने चेंडू घ्यायच्या आत राहुल भयंकर गुरगुरला व त्याने तिच्यावर झडप घातली. राणी मदतीसाठी किंचाळली. मी पुस्तक फेकून तिला सोडवायला धावले. राहुलला लाथ मारून मी त्याला राणीला सोडायला लावलं आणि राणीला हातात उचलून घेतलं.

भीतीने ती थरथर कापत होती. राहुल गुरगुरत होता व वेड्यासारखा उड्या मारत होता. त्याच्या तोंडातून लाळ गळत होती. मीदेखील काहीशी घाबरले. गरीब बिचारी राणी जखमी झाली होती. तिच्या पांढऱ्याशुभ्र अंगावर रक्ताचे डाग पडले होते. मला राहुलचा भयंकर संताप आला. त्याला चांगली अड्डल घडवावी, असं मला वाटलं. मी फिरायला जायची काठी उचलली व त्याला चांगला मार दिला.

मी राणीची काळजी घेऊ लागले.

रविवारी दुपारी मी राहुलला एका झाडाला बांधला व थोडी झोप घेण्यासाठी घरात आले. मी जेमतेम उशीवर डोकं ठेवलं असेल तेवढ्यात राणीचं किंचाळणं माझ्या कानावर आलं. मी बाहेर धावले. जे दृश्य दिसलं त्याने माझ्या पोटात भीतीचा गोळा उठला. राहुलने राणीला दातात धरलं होतं आणि क्रूरपणे तो तिला आपटत होता. धोबी खडकावर कपडे आपटतो तसा तो राणीला खाली जमिनीवर आदळत होता. राणीचं ओरडणं हळूहळू कमी होत गेलं. राहुलचे डोळे मत्सराने, रागाने व सूडाने धगधगत होते. मीदेखील इतकी घाबरले की त्याच्यापाशी जायचा धीर मला होईना.

मी चेन्नाला, आईला व आजीला हाका मारल्या. सगळे धावत बाहेर आले. “चेन्ना, राणीला वाचव. राहुल तिला मारून टाकील” मी ओरडले. चेन्ना धावत राहुलपाशी गेला व त्याने त्याला जोरात लाथ मारली. राहुल खाली पडला. राणीला त्याने सोडून दिलं. राणी रक्ताने माखली होती. राहुलने तिची आतडी बाहेर काढली होती. राणी वेदनांनी तडफडली आणि मग स्तब्ध झाली.

राहुलच्या जिभेवरून रक्त ठिबकत होतं. मी त्याच्याकडे वळले तेव्हा त्याने शेपूट हलवलं आणि राणीच्या निर्जीव शरीराकडे पाहिलं. स्वतःवरच खूष झाल्यासारखा तो दिसत होता.

“चेन्ना- राहुलला कोणी सोडलं ? मी त्याला साखळीने बांधून ठेवलं होतं.”

चेन्ना अपराधीपणे उत्तरला, “त्याला आंधोळ घालायची होती. मी त्याची साखळी सोडली आणि साबण आणायला आत गेलो. तेवढ्यात त्याने बिचाऱ्या राणीला मारून टाकलं.”

मला राहुलचा खूप राग आला. त्याला मारण्यासाठी मी पुढे झाले.

“त्याच्याजवळ जाऊ नकोस. तो वेडा झाला आहे. तुलाही चावेल.” आई ओरडली.

“वेडा?” मी स्तंभित झाले. “हो! नाहीतर त्यानं राणीला मारलं नसतं!”

“आई, हे कसं शक्य आहे? ही वेड लागायची वेळ का आहे?” मी वाद घातला.

आजी मध्येच म्हणाली, “तुला काय यातलं समजतंय? वेड लागायची काही ठराविक वेळ थोडीच असते? त्याच्यापाशी जाऊ नकोस.”

माझा राग मावळला. राहुलमध्ये मला वेडाच्या काही खुणा दिसेनात.

“चेन्ना, राहुलसाठी विष आण. आपण ते भातात कालवू. मुलाबाळांच्या भरल्या घरात पिसाळलेला कुत्रा बाळगणं धोक्याचं आहे.”

“नको ग आई.” मी कळवळून म्हणाले, “राहुलला विष नको घालूस....” मी रडू लागले. त्याचा काही उपयोग झाला नाही. माझ्या अश्रुंनीही राहुलबद्दल कुणाचं हृदय विरघळलं नाही.

दुसऱ्या दिवशी चेन्ना विषारी भात घेऊन राहुलपाशी गेला. राहुलने शेपूट हलवलं आणि आनंदाने उड्या मारल्या. चेन्नाला त्याच्याजवळ जायची भीती वाटली. त्याने थाळी थोड्या अंतरावर ठेवली व दुरूनच पुढे सारली. राहुलने अन्नाकडे पाहिलं सुद्धा नाही. त्याने माझ्यापाशी यायचा प्रयत्न केला. तो भाताला तोंड लावणार नाही हे आईनं ओळखलं. ती म्हणाली, “लीला, तू थाळी त्याच्यासमोर ठेव!”

स्वतःच्या मुलासारखं ज्याला वाढवलं त्यालाच विष घालणं मला कसं शक्य होतं? मी नकार दिला.

आजी चेन्नाकडे वळली, “थाळी त्याच्या पुढ्यात सरकव. भूक लागेली असली तर खाईल.”

चेन्नाने थाळी राहुलपाशी सरकवली. राहुलने आदल्या रात्री काही खाल्लेलं नव्हतं. तो भुकेला होता. त्याने माझ्याकडे पाहिलं. शेपूट हलवलं आणि भात खायला सुरवात केली. मला आणखी सहन होईना. मी माझ्या खोलीत जाऊन दार दार लावून घेतलं.

त्यानंतर मी कधीच दुसरं कुत्रं घरात आणलं नाही.

सुंदर व ठिपकी

करूर नीलकण्ठ पिल्ले

सुंदर बारा वर्षांचा होता. तो गावच्या गायींची राखण करायचा. या कामाच्या मोबदल्यात त्याला भात भाजी मिळायची.

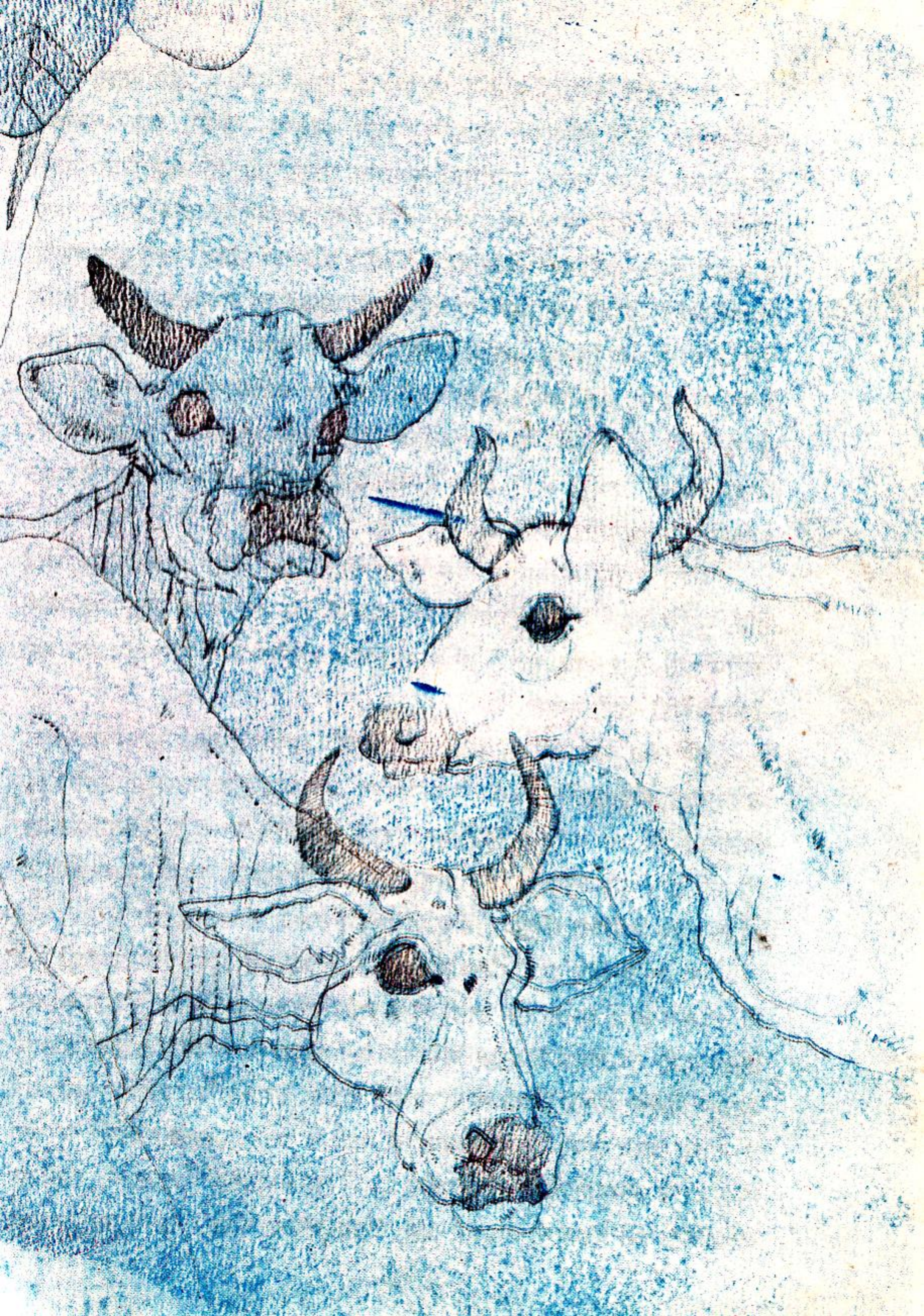
उन्हाळ्यात एके दिवशी भल्या पहाटे तो तीन गायी चरावयास घेऊन निघाला. त्या गायींना त्याने नाव दिली होती : “वाकड शिंगी”, “कृष्णाक्षी” आणि “ठिपकी.” ठिपकीचं शेपूट ठिपकेदार होतं. सुंदरनं शिदोरी बरोबर घेतली. खांद्यावर लटकावलेल्या पिशवीत ती ठेवली. पिशवीत छोटा चाकू व बासरीही घेतली. हातातल्या काठीने गायी हाकत साधारण मैलभर अंतरावर असलेल्या कुरणाकडे तो निघाला.

कुरण खूप मोठं होतं. तऱ्हेतऱ्हेची झाडंझुडपं तिथं होती. आम्ही ज्यावेळची गोष्ट सांगतोय त्यावेळी त्या भागात दुष्काळ पडला होता. सगळं काही सुकून गेलं होतं. काही पालापाचोळा वगळता गायींना चरण्यासाठी फारसं काही उरलेलंच नव्हतं.

सुंदरला काही रोज गायींना चरावयास घेऊन जावं लागत नसे. पाऊस पडत असला तर गायी गोठ्यातच राहत. पीक चांगलं आलं तर कापणीनंतर शेतातच त्यांची चान्याची सोय होई आणि सुंदरला काम राहात नसे. उन्हाळ्यात गायीगुरांच्या चान्याची कमतरता होई. त्यावेळी काय ते त्यांना कुरणात घेऊन जायला लोकं सुंदरला सांगायचे. हे काम जेमतेम पंधरवडाभर चालायचं पण तेवढ्या त्या दोन आठवड्यातही सुंदरला त्या गायीगुरांबद्दल माया वाटू लागायची.

कुरणाच्या एका बाजूला एक रान होतं. सर्व प्रकारची झाडं तिथे होती. आणि कोल्हे, वानरं, ससे, रानडुकरं, हरणं, साळू वगैरे सर्व प्रकारचे प्राणी तिथे रहात होते. कधी कधी हत्तीसुद्धा दिसायचे. पण ते सरकारचं अभयारण्य होतं. तिथे गुरं चारायला बंदी होती.

त्या दिवशी सकाळी सुंदरने त्या निषिद्ध क्षेत्रात गायींना जाऊ दिलं. त्याने स्वतःदेखील एका काजूच्या झाडावर चढून काजूगर खाल्ले. मग पक्ष्यांच्या आवाजाच्या नकला केल्या, गायींसाठी फुलांच्या माळा गुंफल्या. गायी जेव्हा रानात आतवर शिरू लागल्या तेव्हा त्यांना परत बोलावण्यासाठी त्याने त्याचा पावा वाजवला. त्याने गायींच्या पाठीवर थोपटलं आणि सौम्यपणे त्यांना रानात न जाण्याची ताकीद दिली. सुंदरने एक पातळसा वेत तोडला व त्याच्या पोकळीत एका टोकाला एक बी ठेवलं. मग दुसऱ्या टोकाकडून त्या पोकळीत जोराने फुंक मारली. त्याबरोबर ते बी बंदुकीच्या गोळीसारखे बाहेर सुटले. सरडे व खारींवर त्याने या बियांचे नेम धरले. सुंदर झाडांवरही चढला. पक्ष्यांची घरटी त्याने धुंडाळली. काठ्यांनी पानं जोडून त्यांची टोपीही त्याने तयार केली. मधूनच लहर लागली तेव्हा देवळात पाहिलेलं गरुड नृत्यही केलं.

कुरण व रान यांच्यामधून एक ओढा वाहत होता. त्यात पाणी फारच थोडं होतं. गुरांना त्यात आंघोळ घालता येण्यासारखी नव्हती. त्यांची तहान भागणंही कठीण होतं. फार काय न्याहरी खाऊन झाल्यावर सुंदरला त्यात हात तोंड नीट धुता येण्याइतकंही पाणी नव्हतं.

दुपारच्या वेळी गायी सावलीत संधपणे रवंथ करीत बसल्या आणि सुंदर एका खडकाच्या आडोशाला सावलीत रेलून बसला. एक माकड त्याच्यापाशी आले तेव्हा त्याने आपल्या त्या वेताच्या बंदुकीतून एक खडा मारला व त्याला पळवून लावले. सुंदरला झोप येऊ लागली तेव्हा पाचोळ्यावरच तो आडवा झाला. आदल्या रात्री त्याला झोप मिळाली नव्हती. त्यामुळे चटकन् त्याचा डोळा लागला.

तो अगदी गाढ झोपी गेला. कोल्हे त्याच्या कानाशी ओरडू लागले तेव्हा कुठे तो दचकून जागा झाला. रात्र झाली होती. दाट अंधार पडला होता. त्याला त्याच्या तिन्ही गायी जवळपास दिसेनात. कदाचित कोल्हेयांनी त्यांना भीती दाखवून पळवून पळवून लावलं असावं किंवा त्यांचा फडशा पाडला असावा. कोल्हेयांनी त्यांचे कान व त्यांची कास चावून त्यांना मृतप्राय तर नाही ना करून टाकलं? कोल्हे बरेचदा पिसाळलेले असतात. हे कोल्हे कुत्र्यांना चावले तर ती कुत्रीही पिसाळतात. गायींच्या बाबतीतही तसं घडायची शक्यता आहे. पिसाळलेल्या गायीला कुणी हात लावला

तर त्यालाही वेड लागतं असं म्हणतात. गायी रानात तर नाही पळून गे वाघाच्या
भक्ष्यस्थानी पडल्या का ? आता गावात तोंड कसं दाखवायचं ? को आपल्यावरही
हल्ला तर नाही करणार ?

सुंदर चांगलाच भेदरला. पण त्याने धीर सोडला नाही. तो गुपचुप खडकाच्या
दुसऱ्या बाजूला सरकला. आणि हातापायांनी जमीन चाचपडत राहिला. अखेर त्याला
तीन दगड सापडले. ते त्याने आपल्या पिशवीत टाकले. मग तो सरपटत खडकाच्या
वर आला. तिथून त्याने आपल्या जवळचा सर्वात मोठा दगड कोल्ह्यांच्या दिशेने
भिरकावला. दगड अचूक लागला कारण त्याचा धाडकन आवाज झाला. त्या
पाठोपाठ कोल्ह्यांचं विव्हाळणं त्याच्या कानावर आलं. त्यानंतर आपल्या त्या
वेताच्या बंदुकीतून त्याने आणखी दोन खडे नेम धरून मारले. तेदेखील अचूक
लागले. कोल्हे पळत सुटले व दूर उभे राहून कोल्हेकुई करू लागले.

सुंदर खडकावरून खाली उतरला. तो जेमतेम पाच सहा पावलं गेला असेल
तोच त्याचे पाय झाडाच्या मुळात अडकले. सुंदरने पुन्हा हाताने चाचपडून पाहिलं.
झाडाचा बुंधा त्याच्या हाताला लागला. एक मजबूत वेल त्या बुंध्याभोवती
गुरफटलेली त्याला आढळली. सुंदर झाडावर चढून एका फांदीवर बसला. आता
त्याच्या जिवात जीव आला. अचानक रात्रीच्या पक्ष्याचं (यालाच तिथल्या स्थानीय
भाषेत मृत्यूपक्षी म्हणतात) कर्करा आवाजातलं, "जाळा ! जाळा !" ओरडणं त्याच्या
कानावर आलं. सुंदरच्या अंगावर काटा उभा राहिला. त्याची भीती आणखी वाढली.
पण देव आपला पाठीराखा आहे असं म्हणून त्याने आपल्या मनाला धीर दिला.
चंद्रकोरीचा अंधुक प्रकाश पसरला. सुंदरला थोडंफार दिसू लागलं. त्या प्रकारात
माकडासारखं काहीतरी झाडाच्या बुंध्याशी सुंदरला दिसलं. तो हलकेच फांद्यांवरून
सरकला. अखेर माकडाच्या नेमक्या वरच्या फांदीवर पोचला. त्याने पिशवीतील सर्व
खडे माकडाच्या डोक्यावर टाकले. माकड किंचाळले आणि पळाले. इतर फांद्यांवर
बसलेले त्याचे बाकीचे सोबतीही किंचाळले व झरझर झाडावरून खाली पळाले.
तिथून निसटायची हीच संधी होती. सुंदर झाडावरून उतरला. जवळच्या छोट्या
चाकूने त्याने एक लांबलचक फांदी कापून घेतली. तिचा काठीसारखा उपयोग करून
तो वेळूच्या बनावतून बाहेर पडला आणि पुन्हा खडकावर परत आला. खडकावर

चढून त्याने थोडा दम घेतला. पण आता चंद्र मावळला होता. आभाळात काही तारे फक्त मिणामिणत होते.

सुंदर आपल्या गायींचा विचार करू लागला. बिचाऱ्या अंधारात वाट चुकल्या असतील. मुकी जनावरं किती असहाय्य आहेत. त्याच्या कितीतरी पट जास्त भीती व त्रास त्यांना भोगावा लागला असेल. त्यांना बोलावण्यासाठी त्याने पावा वाजवला असता पण कोल्हेकुईमध्ये पाव्याचा आवाज दबून गेला असता.

तहान आणि भुकेने त्याच्या पोटात कावळे ओरडू लागले. काही फळं तोडता आली असती तर काय छान झालं असतं. पण अंधारात काहीच दिसेना.

काही वेळाने त्याला एक प्रकाश दिसला. तो माणसांचा होता की भुतांचा? सुंदरला दरदरून घाम फुटला.

प्रकाश अगदी अंधुक होता. अचानक कसलासा आवाज ऐकू आला. सुंदरने कानात बोटं घातली. तो काही झाड पडल्याचा आवाज नव्हता.

सगळं धैर्य एकवटून सुंदर पुन्हा खडकावरून सरपटत खाली उतरला आणि प्रकाशाच्या दिशेने निघाला.

तिथे त्याला चार-पाच माणसं मेलेल्या प्राण्याची कातडी सोलताना दिसली. ती त्याची ठिपकी होती. चार महिन्यांपूर्वीच तिने वासराला जन्म दिला होता. काय चाललं आहे ते बघायला सुंदर एका झाडाआड लपून उभा राहिला. त्या माणसांपाशी एका बाटलीत काजवे भरलेले होते. त्यांचा ते दिव्यासारखा उपयोग करीत होते. गायीचं कापलेलं डोकं सुंदरने नीट निरखून पाहिलं. त्याच्या लक्षात आलं की ही आपली ठिपकी नव्हे तर दुसराच म्हातारा पांढरा बैल आहे. सुंदरने सुटकेचा निःश्वास टाकला. वस्तुस्थिती समजल्यावर सुंदरच्या अंगी बळ आलं. काजव्यांनी भरलेली ती बाटली पळवायला हवी. चोरांनी बाटलीवर पोतं टाकलं होतं आणि जरूर लागेल तसा एका बाजूने फक्त प्रकाश पाडत होते. ते चोर त्यांच्या हिडीस कामात दंग असताना सुंदरने हळूच पोत्याखाली ठेवलेली बाटली पळवली आणि पुन्हा झाडाकडे गेला.

त्याला त्या टोळीतल्या चोरांचं बोलणं ऐकू आलं. एकजण ओरडला, "अरे इथं थोडा उजेड दाखवा."

दुसरा चोर दगडावर जिथे बाटली ठेवली होती तिथे बघू लागला. बाटली तिथे नव्हती. बाटली कुठे गेली? ते आपसांत वाद घालू लागले, भांडू लागले.

“माझी खात्री आहे मी इथंच ठेवली होती.”

“नीट लक्षपूर्वक पहा. तिथेच असेल ती.”

“पण मी नक्की या दगडावर ठेवली होती.”

“तर मग कुणीतरी आपल्या पाळतीवर आहे. आपण पुराव्यानिशी पकडले जाऊ. चला पळा इथून.”

जे काही मटण हाती लागलं तेवढं घेऊन घाईघाईने पोबारा करायचं त्यांनी ठरवलं. त्या प्राण्याच्या कलेवरावर त्यांनी भराभर वेड्यासारखे धाव घालायला सुरवात केली. अचानक त्यांचे हात थबकले. अंधारात कुठूनसे बासरीचे स्वर कानावर आले. भीतीने चोरांची गाळण उडाली. चाकू सुरे तसेच टाकून ते एखाद्या झाडावर चढण्यासाठी पळत सुटले.

बासरीचे स्वर कोल्ह्याच्याही कानावर आले. त्याने मान वर करून ओरडायला सुरवात केली. त्याच्या इतर मित्रांनीही त्याला साथ दिली. त्यांना मांसाचा वास आला. ते सर्व त्या जनावराच्या प्रेतावर तुटून पडले. आपण मारलेल्या प्राण्यावर कोल्हे ताव मारत असल्याचे पाहून ते चोर बिचारे हताशपणे झाडावर हात चोळत बसले.

एव्हाना सुंदरला बराच धीर आला होता. त्याच्या डोळ्यांनाही अंधारात बघायची सवय झाली होती. त्याने गार्यांना हाका मारायला व बासरी वाजवायला सुरवात केली.

त्यामुळे रानातली पाखरं व प्राणी जागे झाले. पक्षी किलबिलाट करू लागले. छोटे प्राणी इकडून तिकडे धावत सुटले. हरणांचा कर्कश आवाज वातावरणात भरून गेला. पण गार्यांचा कुठे काही मागमूस दिसेना.

भीतीने जणू सुंदरच्या पायांना पंख फुटले. तो पळत सुटला.

काट्याकुट्यांनी त्याच्या हातापायांना ओरखडे निघाले, जखमा झाल्या. अचानक एका झाडाच्या मुळात त्याचा पाय अडकला व तो सपशेल खाली आपटला. सुदैवाने काजवे भरलेली त्याची ती बाटली फुटली नाही. त्या अंधुक

प्रकाशात आपल्या गुडघ्याखाली खोल जखम झाली असून त्यातून रक्त वाहत असल्याचं त्याला दिसलं. रक्तस्राव थांबावा म्हणून आपल्या पिशवीचा दोर त्याने जखमेच्या वरच्या बाजूला घट्ट बांधला. त्याला भयंकर वेदना होत होत्या. उभं देखील राहवत नव्हतं.

आपल्या रक्ताच्या वासाने हिंस्त्र पशू दिथे आले आणि त्यांनी आपल्याला खाऊन टाकलं तर? या विचाराने सुंदर विलक्षण घाबरला.

त्याने आपल्या जखमा झाडपाल्याने स्वच्छ केल्या आणि सगळं बळ एकवटून आपल्या आवडत्या गायीला, ठिपकीला, साद घातली पण त्याचा आवाज मोठ्यांदा उमटलाच नाही. जेमतेम कुजबुजल्यासारखा आवाज त्याच्या गळ्यातून बाहेर पडला. भयंकर अशक्तपणाने सुंदरचे बसल्या जागीच डोळे मिटले.

प्रत्यक्षात काय घडलं होतं ती अगदी साधी गोष्ट आहे. गायी मनसोक्त चरल्या होत्या; त्यांचं रवंथ करून झालं होतं आणि आता घरी परतायची वेळ झाली हे सांगायला त्या सुंदरपाशी आल्या होत्या. त्या खूप हंबरल्या होत्या तरी सुंदरची झोपमोड झाली नव्हती. त्याला जागं करण्यासाठी ठिपकीने जेव्हा त्याच्या पायांना जिभेने चाटलं होतं तेव्हा झोपेतच त्याने तिला जोरात लाथ मारली होती. सुंदरला तसंच सोडून गायी गावात परत निघून गेल्या होत्या. लोकांनी त्यांना त्यांच्या गोठ्यात बांधून टाकलं होतं.

रात्र झाली तरी सुंदर परत घरी आला नाही तेव्हा त्याचे वडील त्याला शोधायला निघाले. त्यांना जेव्हा समजलं की गायी परत आल्या आहेत तेव्हा त्यांना वाटलं की सुंदर देवळाचा उत्सव बघायला गेला असेल म्हणून ते परत घरी आले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी ठिपकी कुणाला दूध काढू देईना. जो कुणी जवळ येईल त्याला ती लाथ मारू लागली. गावकऱ्यांना वाटलं की ती आजारी पडली असावी. प्रत्येकजण आपापलं मत बोलून दाखवू लागला:

“तिला नक्कीच साप चावला असेल.”

“रानात तिथे एखादा विषारी पाला खाल्ला असेल.”

अखेर घरधनींनी सांगून टाकलं की ठिपकीला नेहमीप्रमाणे सरकी, पेंड व आंबोण न घालता फक्त मीठ घातलेली पेज द्यायची. तिचं दूध काढायचं नाही.

वासराला पण उपाशी ठेवायचं आणि दोघांना गोठ्यात वेगवेगळं बांधून ठेवायचं.

काही वेळाने ती मीठ घातलेली पेज ठिपकीला घायला गोठ्यात गेली. बघते तर ठिपकी तिथं नव्हती.

घरधनीण रागावली. तिने सगळ्यांना धारेवर धरायला सुरवात केली. गायीला गोठ्याबाहेर काढायचं नाही अशी मी ताकीद दिली होती ना? मग माझा हुकूम मोडून त्या पोराने- सुंदरने- तिला बाहेर का काढलं?

खुंटाला बांधलेल्या दोरीचं टोक तुटलेलं दिसत होतं. सर्वांचं तिकडे लक्ष गेलं. “ते बघ! ती दावं दोडून पळाली आहे! पण फार लांब गेली नसेल.”

सगळेजण ठिपकीला सर्वत्र शोधू लागले. पण गायीची व गुराखी सुंदरची दोघांची कुठेही नावनिशाणी नव्हती. सुंदरचे वडील व ठिपकीची मालकीण दोघेही त्यांना शोधायला रानाकडे निघाले. इतर लोकही त्यांना शोधायला निघाले.

ठिपकी वाट काढीत ज्या ठिकाणी तिने आदल्या रात्री सुंदरला निद्रिस्त अवस्थेत सोडलं होतं त्या जागी पोचली. पण तो तिथं नव्हता. ठिपकी कावरीबावरी होऊन त्याला सगळीकडे बघू लागली. ती सुंदरच्या मळलेल्या व फाटक्या पिशवीपाशी पोचली. आणि आणखी थोडं शोधल्यावर अखेर सुंदरपाशी पोचली. त्याच्या सर्वांगावर ओरखडे व जखमा होत्या. पण तो गाढ झोपला होता. गाय मोठ्यांदा हंबरली. तिने सुंदरचं सगळं अंग जिभेने चाटायला सुरवात केली. सुंदरच्या जखमांवर गोळा झालेल्या मुंग्या व माशा तिने चाटून काढल्या. तिचे थान भरून आले व दुधाचे थेंब ठिबकू लागले. ती सुंदरपाशी येऊन त्याला दूध पिता येईल अशा बेताने उभी राहिली. सुंदरने तिचे थान तोंडात धरून वासरू दूध पितं तसं तिचं दूध प्यायला सुरवात केली. हळूहळू त्याच्या अंगात त्राण आलं. त्याने गायीच्या मानेवर डोकं टेकलं आणि प्रेमाने तिला मिठी मारली. शोध करणाऱ्या लोकांना ठिपकी व सुंदर, गाय व गुराखी दिसले ते या अशा एकमेकांना मिठी मारलेल्या अवस्थेत!

बलून चालून फास्टर फेणे

भा. रा. भागवत

नंदू नवाथे वरळीला राहणारा-पक्का मुंबईकर. उलट बनेश ऊर्फ फास्टर फेणे पुण्याच्या विद्याभवनात शिकणारा, पण 'विश्वचि माझे घर' असा त्याचा धाट. त्या उडीखोर पोराशी आपली गाठ जवळजवळ आपल्याच घरी पडावी, हा नंदूला एक विचित्र योग वाटला. पण या घटनेचा विचित्र भोग वाट्याला येणार होता फास्टर फेणेच्या-आणि तोही नंदूमुळेच.

मी 'जवळजवळ' अशासाठी म्हटले, की बन्या काही नंदूच्या घरी अवचित पाहुणा म्हणून गेलेला नव्हता. पाहुणा जायला दोघांची ओळख तरी होती कुठे? फास्टर फेणेला अर्थात, इतरेजन जसे त्याच्या सदैव धाडधाड चाललेल्या धाडसगाडीमुळे ओळखतात, तसा नंदूही ओळखत होता. आणि बन्यालाही नंदू नवाथे ऐकून माहीत होता तो त्याच्या शब्दबंबाळपणाबद्दल. शून्यातून विश्व निर्माण करावे, ते थापेबाज नंदूनेच. अशा या दोन वीरांची पहिली सलामी झडली ती नंदूच्या घरापासून जवळच असलेल्या एका अलिशान इमारतीच्या गच्चीवर.

या ठिकाणी मुलामुलींचे एक संमेलनच भरले होते. सुप्रसिद्ध खोका औषध कंपनीने कुमार कलाकारांसाठी एक मजेदार स्पर्धा आयोजित केली होती. आपल्या 'जॉक' नावाच्या खोकल्याच्या गोळ्या लोकप्रिय करण्यासाठी अलीकडे त्यांनी अगदी जंग बांधला होता, आणि त्याचाच परिपाक म्हणून आता तर चक्क बलून फुगे बांधले होते!

डोंगरावरच्या तळ्यात कमळे फुलावीत, तसे त्या उंच इमारतीच्या गच्चीवर फुगे डुलत होते, शेकडो रबरी किंवा प्लास्टिकचे छोटे फुगे आणि त्या फुग्यांवर चित्रे नि अक्षरे रंगवण्याच्या ईर्ष्येने शेकडो बालचित्रकार तिथे मांडा ठोकून बसले होते - अं हं ! 'मांडा ठोकून' हे चुकलेच जरा. कारण या पोरांना उभ्या उभ्याच आपली

कला दाखवावी लागत होती. आणि ती देखील हलत्या डुलत्या कॅनव्हासवर किंवा प्लॅस्टिकवर म्हणा. त्या विस्तीर्ण गच्चीवर मुलांच्या अनेक रांगा होत्या. एक रांग पूर्वेला तोंड असणारांची तर दुसरी रांग पश्चिम तोंडवाल्यांची ! हेतू हा की जवळच्याची कॉपी करणे जड जावे !

कंपनीचे पोरांना आव्हान होते की आपल्या फुग्यावर त्यांनी एखादे झकास चित्र रंगवावे आणि त्याला अनुरूप असे स्लोगन लाल लाल भडक रंगात लिहावे. जास्तीत जास्त पंधरा शब्दांत. स्लोगन म्हणजे घोषवाक्य. या घोषवाक्यात अर्थात् 'जॉक' गोळ्यांच्या स्तुतीपर असा काही मजकूर असावा. कंपनीचे परीक्षक नंतर त्यातून निवड करतील. पहिल्या नंबराला बक्षीस मिळेल आणि त्याने रंगवलेले चित्र नि वाक्य एका प्रचंड फुग्यावर उमटवले जाऊन तो फुगा किंवा बलून मोठ्या दिमाखाने अंतरिक्षात उडवला जाईल. सत्या मुंबईभर जाहिरात होईल—'जॉक' गोळ्यांची अन् तुमच्या कलेची पण !

आणि कंपनीचे ते ऐटबाज राक्षसी बलून गच्चीच्या मध्यभागी ताणलेल्या दोरीवर ताठ उभे होते.

बनेश ऊर्फ फास्टर फेणे सुट्टीत माटुंग्याला आत्याकडे आलेला होता. वर्तमानपत्रातील जाहिरात वाचून त्याला स्फूर्ती झाली होती की आपणही या स्पर्धेत भाग घेतला पाहिजे.

“मी काही कुणी ज्ञानेश्वर नाही.” तो आत्याला म्हणाला होता, “हजार ओव्या मी रचू शकणार नाही. पण दहा शब्दांचे वाक्य जुळवायला काही मोठा लेखक नकोय !”

“समजलं रे ! बोलून तू फास्टर फेणे आहेस; पण जुळवशील ते वाक्य झकास हवं; खक्-खक्-खुमासदार हवं. उगाच काहीतरी...खॉक्-खॉक्” बोलता बोलता आत्याला खोकल्याची उबळ आली होती. ‘जीभ’ ला पहिले गिऱ्हाईक मिळाले होते.

‘ट्टाक्!’ बऱ्याचे डोळे गटाणे बनून आत्याकडे बघत होते; आणि जीभ टाळ्याला चिकटून तो पेटंट उद्गार निघाला होता.

“काय झालं रे ? -खॉक्-खॉक्-”

“आयडिया सुचली ! माझं चित्र म्हणजे घशात अडकलेला बेडूक. तो ओरडतोय

‘खॉक्-खॉक्!’ आणि पुढे ‘ट्रॉक्!’ म्हणजे ‘सुचला उपाय!’ अशा अर्थी. मग पुढले शब्द ‘तोंडात टाक्-एकच जॉक्!’ सारा खोकला एकदम खाक!’- बघ! पंधरादेखील शब्द लागले नाही!”

“डोंट टॉक्” असे म्हणून आल्या खोकत निघून गेली.

आणि आता गच्चीवर ती परीक्षा चालू होती आणि तिला नंदू नवाथेही बसला होता - म्हणजे उभा होता.

नंदू तसा मनाने कितीही चांगला असला, तरी बनवाबनवी करण्याची त्याला विलक्षण खोड होती. एखादी गोष्ट तो रंगवायला लागला की स्वतःच तीत इतका रंगून जायचा की आपण काय भरकटतो आहोत, याचे त्याला भान राहात नसे. स्वतःला नकळत तो थापा मारायचा, असे म्हटले तरी चालेल!

पण त्याची थापेबाजी शेवटी उघडकीला यायची आणि मग फजितीमुळे त्याला मेल्याहून मेल्यासारखे व्हायचे. तिकडे फास्टर फेणचे पराक्रम तर सारखे वाढत चालले होते. ते कानावर पडले की नंदूचा भडका उडायचा.

“फार शेफारलाय तो फास्टर फेणे!” नंदू तावातावाने बोले, “जसा काही त्याच्यासारखा धाडसी मुलगाच नाही जगात! खरी गोष्ट अशी आहे की त्याला धाडस करण्याचा चान्स मिळतो, आम्हाला तो मिळत नाही! फास्टर फेणे जिकडे जाईल तिकडे संकटे टपून बसलेली असतात - रस्त्याच्या दुतर्फी.”

“त्याला मानवंदना द्यायला! त्याचा मित्र फिसफिसे.”

“आम्हाला ती भेटतच नाहीत!”

“म्हणून तुम्ही काहीतरी बनाव करता आव- आणता संकटे कोसळल्याचा!”

मित्र फुसकुली सोडी; आणि “चला” असे रागाने म्हणून नंदू गप्प बसे.

पण मनातून त्याला फास्टर फेणेबद्दल जरा मत्सर वाटत असे, यात शंका नाही. काहीतरी करून या पोराचा एकदा नक्षा उतरवला पाहिजे, असे त्याला राहून राहून वाटे.

आज तो स्पर्धेला आला होता. तिथेच या पोराची गाठ पडेल, अशी थोडीच त्याला कल्पना होती? आपल्या फुग्यावर त्याने ‘श्रीयुत ओक’ नावाच्या काल्पनिक गृहस्थांचे चित्र काढले होते आणि त्याचा कुंचला आता लाल रंगाने घोषवाक्य लिहीत होता.

‘कितीही खोकला... कितीही ओकला...’ आणि मग त्याच्या प्रतिभेची गाडी अडली होती. पुढे काय लिहावे ? इथे थापा मारून वेळ काढणे शक्य नव्हते. हा होता हातोहात सरळ सरळ मामला...

तोंडात ब्रश घालून कपाळावर आठ्या चढवून तो स्फूर्तीसाठी आसपास पाहात होता. म्हणजे दुसऱ्या मुलांच्या फुग्यांकडे. तर तेवढ्यात त्याला तो चौकड्यांचा शर्ट, ती केसांची झुलपे नि ते मोठाले डोळे दिसले. आणि गंमत अशी की ते डोळे त्याच्यावरच लागले होते.

“माय-माय-माय ? ही मूर्ती दुसरी कोण असणार ? हाच तो फेमस फास्टर फेणे !” नंदू पुटपुटला. पण ती पुटपुट एवढी मोठी होती की बन्याला ती ऐकू गेली.

“हॅलो ! आणि तू कोण ?” त्याने विचारले.

“मला नंदू नवाथे म्हणतात.” नंदूने स्वतःची ठसक्यात ओळख करून दिली. त्याला वाटले, एवढे सांगितले तरी पुरे आहे. हाच कोण लेकाचा भाव खाणारा ?

“ग्लॅंड टु मीट यू” -फास्टर फेणे म्हणाला, “मिस् नंदिनी नवाथे.”

“मिस्... व्हॉट डू यू मीन ? हा काय फाजीलपणा आहे ?” नंदू मुठी वळीत गुरकावला.

“अरेच्या !... हं-हं- म्हणजे तू मिस् नसून मास्टर आहेस तर ?” बन्या दात दाखवीत म्हणाला, “मला काय माहीत ? आजकाल पुष्कळ मुली बेल बॉटम घालतात, केस कापतात, जसे काही मुलगेच ! पण मुलगे कधी लिपस्टिक लावीत नाहीत !”

“लिपस्टिक ! नंदूचा चेहरा गोरामोरा झाला. त्याने ओठांवरून बोट फिरवले आणि त्याच्या लक्षात आले की मघाच्या ब्रशाने ही कारवाई केली आहे. आपले दोन्ही ओठ रंगून लालभडक झाले असावेत !”

जवळचे अनेक कलाकार हा प्रकार पाहात होते. नंदूची फजिती पाहून काही उमेदवार खो खो हसत सुटलेले होते, तर काहींनी फुटलेले हसू आवरून पुन्हा आपले लक्ष हातातल्या कामाकडे वळवले होते.

नंदू लाजेने अर्धमेला झाला होता. त्यात भर म्हणून एक पर्यवेक्षक जेव्हा तिथे टपकले, तेव्हा नंदूला मरण ओढवल्याची जाणीव झाली. प.वे. नी सर्वांनाच जरब बसवली आणि नंदूवर खास करून डोळे वटारले.

“तू स्पर्धेत भाग घेतो आहेस की मेकप करतो आहेस?” त्यांनी गुरगुरत सवाल केला.

“सॉरी सर!” नंदूही बाहीने ओठ पुशीत गुरगुला. त्यालाही आता राग आला होता. तो मनाशी म्हणत होता, ‘या फास्टर फेणेची फेफे केलीच पाहिजे!’

प्रत्येकाचा फुगा रंगवून झाला. त्याला आपले नाव पत्त्याचे लेबल प्रत्येकाने अडकवले आणि पर्यवेक्षकांनी फुगे उचलून खोलीत नेले. आता देखरेख करणारांपैकी कोणी तिथे उरले नाही. सर्व उमेदवार मुले कंपनीच्या प्रचंड बलूनभोवती कुतूहलाने गोळा झाली आणि वर माना करून बलूनला प्रदक्षिणा घालीत त्याचे कौतुक करू लागली. वारा आता जोराचा सुटला होता अन् त्यावर हेलकावे खात होता पांढऱ्या-निळ्या पट्ट्यांचा तो फुगेश्वर. त्याच्या अंगावर आता तरी छापलेले होते दोनच शब्द : खोका आणि जॉक. सर्वांच्या नजरा वर होत्या, त्यामुळे खाली बलूनच्या पायथ्याशी काय चालले आहे इकडे कुणाचे लक्ष नव्हते. बऱ्याही वरच बघत होता. बलूनच्या दोराला दोनतीन पितळी कड्या होत्या त्यांच्याकडे. फक्त एका मुलाची दृष्टी खाली होती. नंदू नवाथे पटकन् खाली वाकला अन् झटकन् त्याने त्या जाड दोराची गाठ सैल केली.

“काय जाड दोर आहे रे!” फास्टर फेणे वर त्या दोरखंडाकडे पाहात म्हणाला.

“जाड अन् भक्कम. नायलॉनचा आहे.” नंदूने माहिती दिली. कारण बऱ्याच्या तो अगदी जवळ होता. “हात लावून बघ.”

बऱ्याने त्या जाड दोरीचे एक कडे धरले मात्र, तिकडे नंदूने दोरीची गाठ पुरती सोडली. दोर ढिला होताच वाऱ्याच्या झोता बरोबर बलून एकदम उडाले. फास्टर फेणेचा हात कडीत अडकला होता तो त्याला तटदिशी काढता आला नाही, इतक्या वेगाने तो ओढला गेला; फरपटला गेला. कड्यातला हात जेव्हा निघेना तेव्हा तो भलता कावराबावरा झाला. काय करावे ते न सुचून त्याने दुसऱ्याही हाताने दोरी धरली. आपल्या हाडकुळ्या हातातल्या सर्व शक्तीनिशी त्याने बलून खाली ओढले. पण त्या अवाढव्य फुग्याची ओढ काही अचाट होती. तिचा प्रतिकार करणे या काडी पैलवानाला शक्य झाले नाही. बलून झपाट्याने वर गेले; आकाशात उंच उंच चढले... आणि त्याला लटकून फास्टर फेणेही वर गेला!

फास्टर फेणेचे बलूनसकट झालेले उच्चाटन म्हणजे एक अभूतपूर्व घटना होती. ती प्रत्यक्ष डोळ्यांनी दिसली म्हणून - एरवी, जो त्या घटनेला कारण झाला, त्या नंदूने ती सांगितली असती, तर कुणालाही ती त्याची नेहमीची थाप वाटली असती. खुद्द नंदूचेही भीतीमुळे तोंडचे पाणी पळाले होते. तो करायला गेला काय अन् हे झाले काय ? फास्टर फेणेवर त्याचा कितीही राग असला, तरी त्याला आकाशात भिरकावून द्यायला काही तो निघालेला नव्हता ! फक्त बन्याने कडीत हात घातल्यामुळे बलून निसटले, असे दाखवून तो त्याला बदनाम करणार होता. तेही वाईटच. अर्थात् पुढे त्याबद्दलही बन्याची त्याने क्षमा मागितली असती. तितपत विघ्नसंतोषीपणा त्याच्या स्वभावाला धरून होता ! पण हे काही भलतेच झाले !

“बाप रे उडाला की !.... छोकरा आकाशात गेला....”

“ब-ब-ब-ब ! पोर चालला की हो !.... आवरा... आवरा त्याला !”

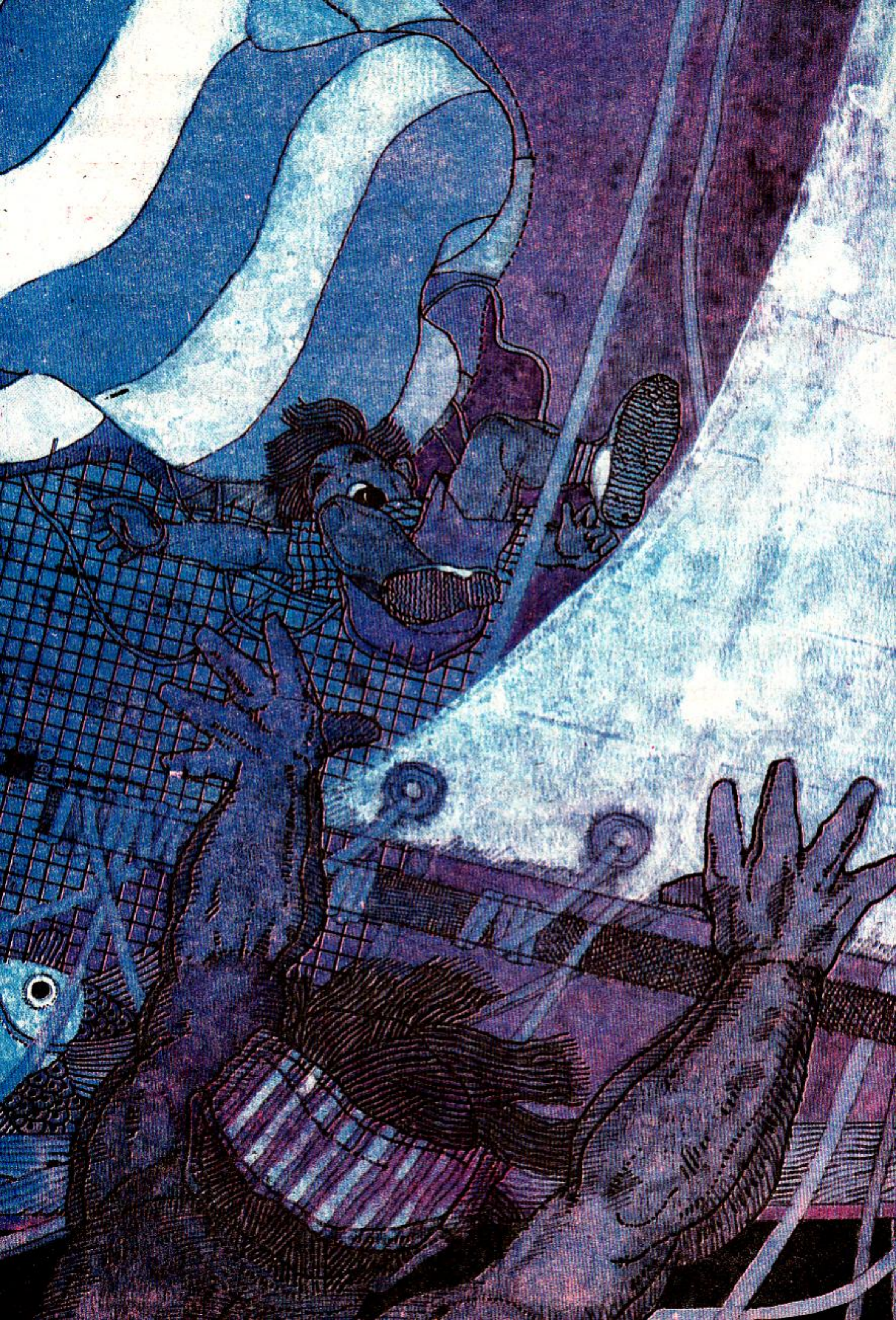
“दोरी ओढा... खेचा त्याला ! पोलिस-पोलिस ! फायर ब्रिगेड !”

सगळीकडे भीतियुक्त आदेश-संदेशांचा नुसता गदारोळ माजला होता. त्या अलिशान इमारतीच्या धब्यावर जो हाहाकार उडाला होता, त्याचे वर्णन करणे माझ्या लेखणीला जमणार नाही. जो तो हात वर करून ओरडत होता आणि त्या कोलाहलामुळे उत्सुक बनलेली रस्त्यावरची जनताही आता वर बघू लागली होती. वरळी सीफेसवरून धावणाऱ्या पॉश मोटारींची साखळी, अलार्म चेन खेचावी तशी थबकली. हॉर्नचे शंखनाद होऊ लागले. आरड्याओरड्याला सीमा राहिली नाही. लवकरच त्या सुव्यवस्थित रहदारीला जत्रेच्या गोंगाटाचे स्वरूप आले.

तिकडे फास्टर फेणेला घेऊन बलून सारखे वर वर जातच होते. नुसते वर नाही, वाऱ्याने ते बाजूला सरकत होते- पश्चिमेकडे.

बलून जाहिरातीचे असले, तरी भरभक्कम होते. उत्तम जाड चिवट प्लास्टिकचे ते बनवले होते आणि शिवाय त्याचा आकार एवढा विशाल होता, की त्यातला वायू बन्यासारख्या किरकोळ मुलाचे वजन उडवून न्यायला पुरेसा होता.

पण बन्याचे धैर्य पुरेसे होते का ? कोणत्याही पोराच्या तोंडाला फेस आणील असा हा अचाट प्रसंग होता. फास्टर फेणेवर आतापर्यंत थोडी का संकटे आली होती ? पण असले आकाशाच्या पोकळीत घुमवणारे संकट त्याच्यावर कधी आले नव्हते.-

होय, तसा तो नेफा आघाडीवर पॅराशूटसकट खाली उतरला होता, हे खरे आहे. पण ती गोष्ट त्याने जाणूनबुजून केली होती आणि आपण भूमातेच्या कुशीत चाललो आहो; असा दिलासा त्याच्याजवळ होता. इथे कसचा दिलासा आणि कसचे काय ? कुठे- कुठवर- किती वेळ हे बलून आपल्याला भरकटत नेणार आहे, परमेश्वराला माहीत !

फास्टर फेणेच्या अंगातून अक्षरशः घामाच्या धारा वहात होत्या, खाली नजर वळवली, तर डोळे फिरावेत, अशी परिस्थिती होती. फास्टर फेणे घाबरला होता... निस्संशय घाबरला होता. तो काही कॉमिक बुकातला सुपरमॅन नव्हता. तुमच्यासारखाच पोरगा तो. पण- पण- पोरगा टिकला होता. त्याच्या चिकाटीला- बेडरपणाला- हे एक जबरदस्त आव्हान होते आणि अजून तरी त्याने ते पेलले होते... कळत म्हणा, नकळत म्हणा... पेलले होते.

पण-पण- हातांना रग लागली होती, त्याचे काय ? एका हाताने दोरी घट्ट धरली होती. दुसरा हात कड्यात होता. पण...पण... किती वेळ ? -किती वेळ ? - काय करावे आता ?...

हात तर सुटता कामा नयेत. हात सुटले की निकाल लागेल ! जमिनीवर आपटून आपला पार चेंदामेंदा होईल !

मग... मग... दुसरे काय करायचे ?... आई ग ! चक्कर येतेय ! मला- मला खाली बघवत नाही ! देवा- देवा...

बलूनला एक चावी असते म्हणे. ती फिरवून फुग्यातली हवा कमी करता येते. हळू हळू... कमी कमी... मग पारडे जड होते अन् बलून खाली येते. खाली... खाली... खाली...

पण हे तसे बलून थोडेच आहे ? याला चावीबिबी कुछ नाही ! यातली हवा कमी करणे माझ्या हातात नाही.

मग माझ्या हातात काय आहे ? काहीच नाही ? खिशात माझे लाडके गलोल आहे. पेपरमिटाची हार्ड गोळी असेल... पण गलोल खिशातून काढायचे, ताणायचे नि मारायचे नि मारायचे म्हणजे दोन्ही हात मोकळे हवेत. ते मोकळे केले की खलास... चेंदामेंदा !

नाही... अगदी चेंदामेंदा नाही. कारण बलून भरकटत कुठे आलेय पाहा !...

समुद्रावर... ती समोर जहाजे दिसताहेत. तो डावीकडे हाजीअल्ली... खाली लाटा उसळताहेत. त्या लाटांवर पडलो, तर लागेल-खूप खूप लागेल... पण- पण चेंदामेंदा होणार नाही. मरणार नाही मी. मरणार नाही.

ते खालचे लोक बंदूक का उडवीत नाहीत ? फोडा म्हणावे हे बलून आणि पाडा मला खाली...

मी लिहितो आहे संधपणे. पण बन्याच्या मनात हे विचार संधपणे आले नाहीत. विजेच्या वेगाने भणाणले.

आई ग... देवा- देवा- देवा-

फास्टर फेणेला वाटले, आपल्याला चक्कर येतेय... आपण- आपण- बेशुद्ध पडणारोत.

नाही- नाही- नाही ! तसे नको व्हायला...

असे करू का?... ट-ट- टॉक ! पाहतोच करून. काय निकाल लागायचा असेल तो लागू दे.

बन्याने एका हाताने कडे घट्ट धरून ठेवले. त्याचा दुसरा हात कंबरेकडे गेला. एका हाताने कंबरेचा पट्टा काढणे सोपे नव्हते. फार फार कष्ट पडले त्याला. पण जमले अखेरीस.

पट्टा सुटला. डावा हात कड्यात घट्ट दुसऱ्या हातात तो पट्टा. पट्ट्याची शेपटी बन्याने धरली; आणि चाबकासारखा तो फिरवला. सप्- सप्- सप्.

पट्ट्याचे बकल बलूनच्या पृष्ठभागावर सटासट हापटले. पट्ट्याचे रट्टे- एक- दोन- तीन- चार... सहा वेळा त्याचे सणकावून रट्टे हाणले तेव्हा कुठे बकलची पिन बलूनमध्ये घुसली. बलून फाटले अन् आतली हवा फुसकन् बाहेर पडली.

आस्ते आस्ते पण निःसंदिग्धपणे बलून खाली उतरू लागले. खाली मच्छीमारी नौका हिंडत होत्या, पण त्या कष्टाळू प्रेमळ कोळ्यांच्या नजरा समुद्रातील माशांवर नव्हत्या. ते सर्वजण उत्कंठित नजरेने पाहात होते वर, या आकाशात गोते खाणाऱ्या दुर्दैवी पोराकडे. काय होईल या बाळाचे ? कुठे जाऊन पडेल हा ? आपण काहीच करू शकणार नाही का त्याला वाचवण्यासाठी ?

नाही. ते काहीच करू शकत नव्हते. समुद्र त्यांचा प्रांत होता... आकाश नव्हे.

नुसते वर बघत राहण्याखेरीज त्यांच्या हातात काही नव्हते.

पण बलून खाली येऊ लागले तेव्हा त्यांना आनंदाचा उमाळा आला. आपापल्या होड्या पांगवून त्यांनी बलूनला जागा करून दिली. त्या मधल्या जागेत त्यांनी जाळी पसरली होती; ती त्यांनी त्वरेने खेचून ताठ केली. तेवढाच पोराला आधार. तेवढीच बुडण्याची भीती कमी.

आणि बलून नेमके त्या जागेतच उतरले. कोळ्यांना जाळ्यात मासा घावला! आपण आता मरत नाही, वाचतो आहोत, अशी खात्री होताच मूर्च्छित झालेला मासा.

“ट्रॉक्! मी कुठे आहे?”

“खॉक्! घरीच आहेस तू बन्या!” आत्या बोलत होती,

“भिण्याचं कारण नाही असं यांनी सांगितले आहे.”

यांनी म्हणजे डॉक्टरकाकांनी. आत्याचे यजमान मुंबईतले एक नामवंत डॉक्टर होते.

“तुला कुठे मारबीर लागलेला नाही ना बन्या?”

“नाही. मुळीच नाही! पण माझ्या पोटांत गोळा उठतोय ग ते सगळं आठवून.

-पण-पण-रडतंय कोण ग आत्या? मला मुसमुसण्याचा आवाज आला.”

“हा तुझा मितल!”

“कोण? -नंदू? -नंदू नवाथे! तुला काय झालं रे?”

“बन्या, मी तुझी क्षमा मागतो. माझ्यामुळे झालं हे सगळं!”

“तुझ्यामुळे?”

नंदूने थोडक्यात आपल्या गुन्ह्याची कबुली दिली. तो म्हणाला, “असला वाईट नि दुष्ट नि गाढव मुलगा आहे मी-मला क्षमा कर फास्टर फेणे! मला बक्षीस मिळणार नाहीच म्हणा. पण मिळालं तरी मी ते घेणार नाही, तुझी शपथ!”

बन्या बिछान्यात उठून बसला, आणि नंदूकडे डोळे विस्फारून पाहू लागला.

इतक्यात आतल्या खोलीतून डॉक्टर काका बाहेर आले आणि म्हणाले, “ब्राव्हो, फास्टर फेणे! आलास का शुद्धीवर? -लेका! लवकर खाली पडला नसतास तर मुंबईची एअर फोर्स धावून जाणार होती, माहीत आहे, तुला सोडवायला? सगळीकडे

फोन गेले होते! -आणि-बरं का? आत्ताच फोन आला होता खोका कंपनीकडून. त्यांनी तुला स्पेशल बक्षीस द्यायचं जाहीर केलं आहे. कारण आजच्या बलून उड्डाणामुळे त्यांच्या 'जॉक' गोळ्यांची जशी जाहिरात झाली, तशी पूर्वी कधीच झाली नव्हती. आणि याला कारण तू!"

"नाही. याला कारण हा नंदू नवाथे!" हे बोलताना बऱ्याच्या डोळ्यात मिस्किलतेचे पाणी चमकत होते; तर नंदूच्या डोळ्यांत भरले होते खरेखुरे पाणी.

अंतराळाच्या सात पायऱ्या

एस्. के. आचार्य

एके दिवशी सकाळी वर्तमानपत्र उघडताच पुढील शब्दांनी माझं लक्ष वेधून घेतलं: "कसं काय तरुणांनो! अंतरिक्ष मानव व्हायचं स्वप्न आहे का?"

त्या छापील अक्षरांकडे पाहताच आनंदाने मी उडीच मारणार होतो. खरंच तशी जाहिरात होती. मी वाचू लागलो:

"सामंत चंद्रशेखर, अंतराळ संशोधन केंद्र, मुंबई १ या संस्थेला अंतरिक्ष मानव हवे आहेत. अंतराळवीर होण्यास इच्छुक असलेल्या तरुणांनी अर्ज करावेत...."

सामंत चंद्रशेखर? बांबूच्या नळीने अंतराळाचा वेध घेणारा भारताचा महान खगोलशास्त्रज्ञ! आधुनिक शास्त्रज्ञ खूप मोठ्या दुर्बिणीने नक्षत्र ताऱ्यांविषयी अचूक माहिती देतात. त्यांच्याइतकीच अचूक माहिती आधीच देणारा शास्त्रज्ञ तोच ना?

मी जोरजोराने मान हलवली आणि कागद व पेन बघू लागलो. महाविद्यालयाच्या आवारात एका मोठ्या आंब्याच्या झाडाच्या बुंध्याला पत्रांची पेटी ठोकलेली होती. त्यात मी त्या दिवशी सकाळी मुंबईच्या पत्त्यावर एक पत्र टाकले.

त्या वेळी मी महाविद्यालयाचा विद्यार्थी होतो. पण त्यापेक्षा महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे मी स्थानीय उड्डाण मंडळाचा सदस्य होतो. लहान विमान उडवायचा परवाना माझ्यापाशी होता. मला अंतराळात जायचं होतं. पण अरेरे, विमान हे काही अंतरिक्षयान नव्हे. पृथ्वीच्या वातावरणापलीकडे अंतरिक्ष म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या अंधार्या अज्ञातात शिरायचे तर त्यासाठी अंतरिक्षयानच हवे.

वर्तमानपत्रातील जाहिरातीकडे माझं लक्ष गेलं. त्या वेळी मी अंतरिक्षयानाची कल्पना करीत होतो.

बोलावणं येताच मी लगेच मुंबईला निघालो. तिथं त्या नोकरीसाठी लागलेली मोठी रांग बघताच माझा उत्साह मावळला. देशाच्या चहूबाजूंनी असंख्य उमेदवार तिथे आले होते. त्यांच्याशी हस्तांदोलन केल्यावर तर माझे हातपाय आणखीच गळाले.

ते सगळे चांगलेच राक्षसासारखे दणकट होते -कसरतपटू, पहिलवान, जड वजन उचलण्यात पटाईत ! त्यांच्या मानाने मी फारच किरकोळ होतो.

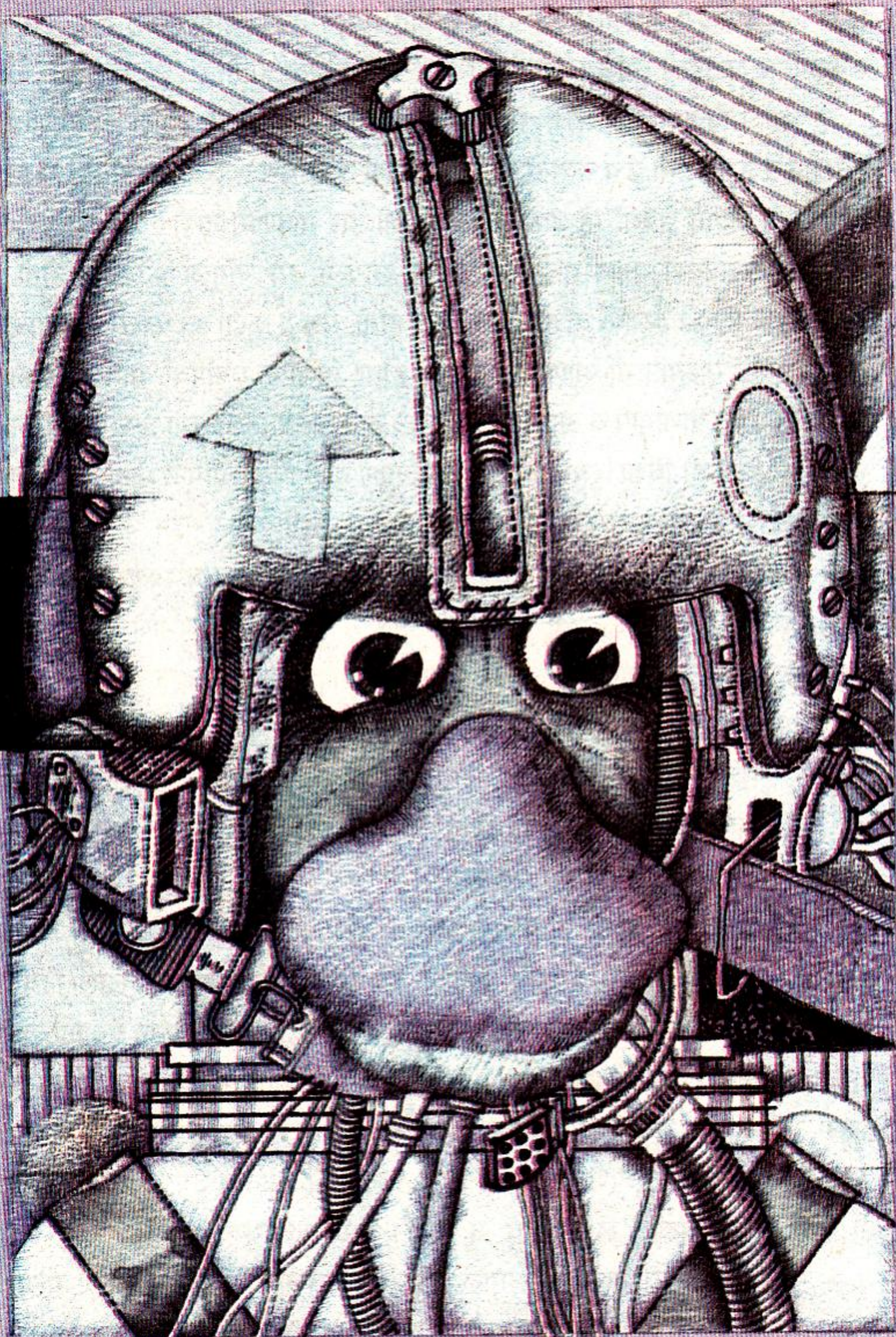
त्या महाकाय माणसांनी मला आपादमस्तक न्याहाळलं आणि हेटाळणीनं फिस्सकन हसले. मी उंच नव्हतो हे मला ठाऊक आहे पण त्यांच्या उपहासाने माझा स्वाभिमान जागृत झाला. मी असा सहजासहजी हार मानणारा नाही !

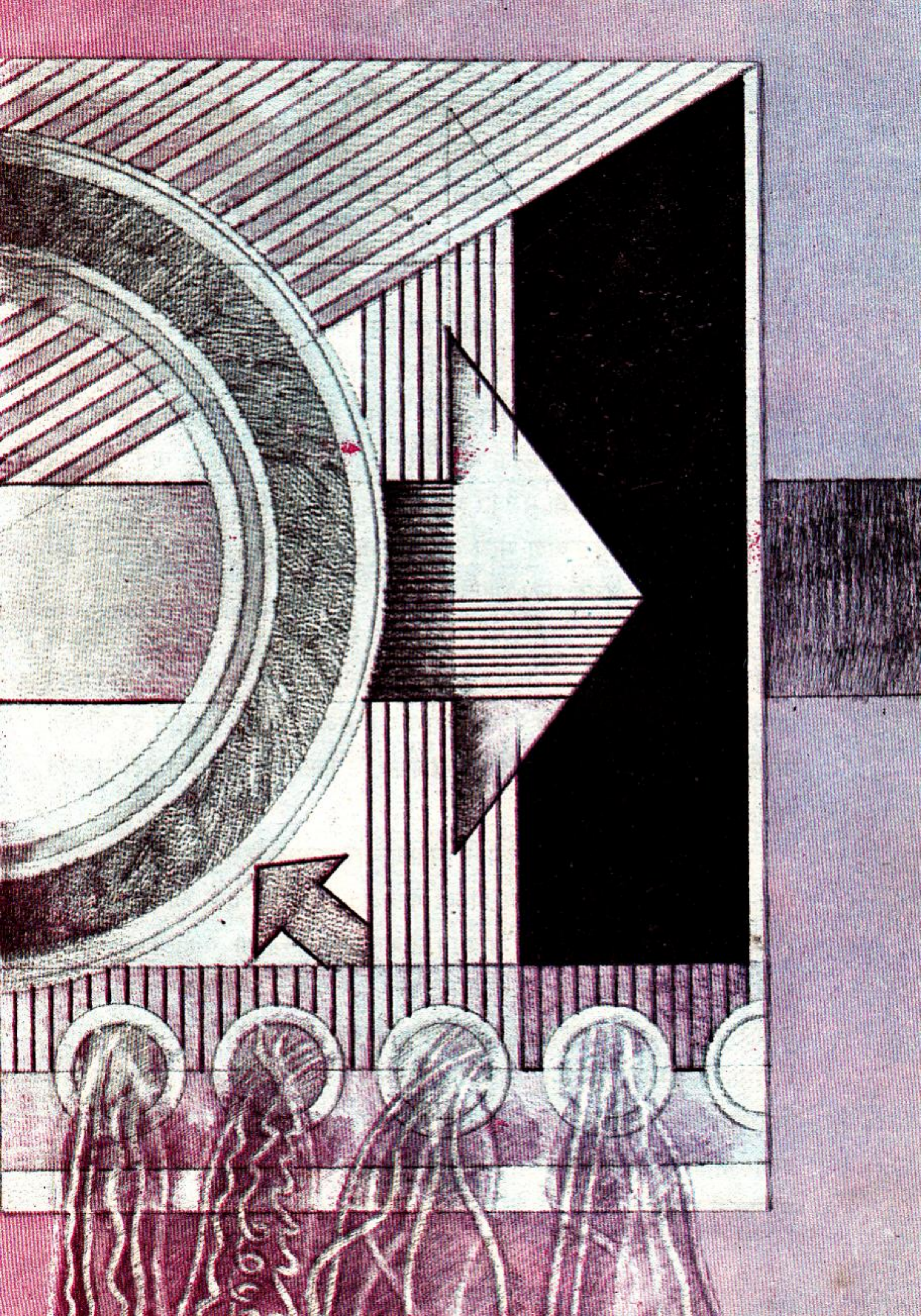
मी मनातल्या मनात माझे गुण आठवू लागलो. मी चांगला क्रीडापटू होतो. महाविद्यालयात मी दरवर्षी बक्षिसं मिळविली होती. पण ते कदाचित फारसं महत्त्वाचं ठरणार नाही. माझ्यापाशी आणखी एक गुण होता. कित्येक वर्षांपूर्वी आमच्या एका शिक्षकांनी मला प्राणायाम व आसनाचे धडे दिले होते. प्राचीनकालाच्या ऋषीमुनींपासून चालत आलेली ही विद्या ! त्यात त्यांनी मला निपुण केलं होतं. त्यामुळे मला विलक्षण आत्मविश्वास आला. राक्षस असो नाहीतर आणखी कुणी-बघून घेईन मी !

डिंग ! कुठेतरी घंटा वाजली. डॉक्टरसारखे कपडे घातलेला एक माणूस अचानक दिसू लागला. प्रयोगशाळेतल्या प्राण्यांना एकत्र घेऊन जावं त्याप्रमाणे तो आम्हा सगळ्यांना एका प्रयोगशाळेत घेऊन गेला. पांढऱ्या बाह्या घातलेला हात झटक्याने पुढे करीत तो म्हणाला, "या गाळ्यांकडे पाहा- अंतराळात नेऊन सोडणाऱ्या या सात पायऱ्या ! तुम्ही जर त्यांवर चढू शकलात तर स्वर्गाच्या दाराशी, फार काय त्याच्याही पुढे तुम्ही जाऊ शकाल. या उमेदवारीत जो यशस्वी होईल त्याची अंतराळाच्या उड्डाणासाठी निवड केली जाईल. या बघा."

डॉक्टराने दाखवलेलं प्रात्यक्षिक लक्षात येण्यापूर्वीच मी अनोळख्या जागी ढकलला गेलो. एक दार धाडकन आपटून बंद झालं. अचानक एक लाल दिवा मालवला. आपण खाली पडत असल्याचं मला जाणवलं. मी सरळ एका वेताळाच्या पोटात कोसळलो. सगळीकडे दाट अंधार व पूर्ण निःशब्दता. माझ्या अंगावर काटा आला. वेताळाच्या अचानक स्पर्शाने मी भेदरलो. भीतीने मी बेशुद्धच पडणार होतो. पण त्या वेळी मला बालपणची एक कथा आठवली. अंधारात बघायचा प्रयत्न करीत मी स्वतःला बजावलं, "लक्षात ठेव, तू प्राचीन भारतातला ध्रुव आहेस."

मला लगेच थोडं बरं वाटू लागलं. मी आजूबाजूला चाचपडून पाहिलं. मला एक खुर्ची सापडली. मी त्यावर बसलो व माझ्या श्वासोच्छ्वासावर नियंत्रण केलं.

मग एकाग्रचित्त होऊन ध्यान करू लागलो. अखेर स्वतःवर ताबा मिळवण्यात मी यशस्वी झालो. पेटीला असंख्य तारा लोंबकळत होत्या. मला ठाऊक होतं की माझ्या हालचालींची बित्तंबातमी त्या बाहेर उभ्या असलेल्या डॉकला त्यातून मिळणार आहे. हेरगिरी करणाऱ्या त्या विजेच्या तारांनी मी भिन्ना असल्याचं, किंवा मी अंधाराला व अज्ञात गूढ शांततेला भेदरून गेल्याचं सर्वांना सांगावं हे मला पटेना. "नाही." मी पुन्हा पुन्हा स्वतःला बजावलं, "तू नुसताच ध्रुव नाहीस तर एक आधुनिक माणूस आहेस आणि अंतराळवीर होण्यासाठी असलेल्या पहिल्या कसोटीतून जात आहेस!"

त्या दीर्घ, न संपणाऱ्या रात्री मी दोनदा फक्त माझ्या जागेवरून उठलो. एकदा मला जेव्हा भूक लागली तेव्हा मी गाळ्यात शोधलं आणि 'दूध' असं लिहिलेली एक बाटली मला सापडली. आंधळ्या माणसाने चाचपडत ब्रेल अक्षरं वाचावी तशी मी ती अक्षरं वाचली. त्यावरचा मजकूर माझ्या लक्षात आला. माझं तेच जेवण होतं. मी दूध पिऊन टाकलं. दुसऱ्यांदा मला लघुशंकेला जाण्यासाठी मी उठलो. त्यासाठी उपयोगी असं एक डबडं मला सापडलं.

तो वेताळ-गाळा कधी उघडला व डॉक कधी आला ते मला नेमकं ठाऊक नाही. बाहेरच्या उजेडाने व आवाजाने आपण पृथ्वीवर परत आल्याचं माझ्या लक्षात आलं. मी आनंदानं ओरडलो, "मी नक्कीच एक हजार वर्ष पृथ्वीपासून दूर राहिलो असलो पाहिजे." पण डॉक थंडपणे म्हणाला, "फक्त अठ्ठ्याळीस तास! सुरुवात चांगली असली तरी...."

पुढच्या वेळी डॉकने मला फक्त वेताळाच्याच हवाली केलं नाही तर सोबतीला सैतानालाही पाठवलं. दोन क्रमांकाच्या गाळ्यात सैतानाचा एक लांबलचक हात होता. डॉकने त्याच्याशी मला जखडून टाकलं. पिशाच्चाच्या चक्राला असलेल्या बाजेंसारख्या रुंद दांडीवर मी उताणा पडलो. ते चाक जोरजोरात गरागरा फिरू लागलं. त्याचबरोबर ती दांडीदेखील पवनचक्कीसारखी गोल फिरू लागली. एखाद्या माणसाच्या कमरेला मजबूत, लांब दोर बांधून त्याला हवेत इतक्या जोरात गरागरा फिरवावं की जीव बचावण्यासाठी त्याने जिवाच्या आकांताने ओरडत सुटावं तसा तो प्रकार होता. मला गरगर फिरवायला सैतानाला सांगण्यापूर्वी डॉकने मला एक युक्ती सांगितली होती.

“हे बघ, इथं एक बटन आहे!” तो म्हणाला होता, “हे जर तू दाबलंस, तर दिवा मालवेल. मग आपोआप पुन्हा लागेल. जोवर सैतानाच्या हातावर तुला भीती वाटत नाही आणि गरगर फिरणं तू सहन करू शकतोस तोवर हे बटन दाबत राहा. म्हणजे तुला आणखी वेग, आणखी मेजा हवी असल्याचं आम्हांला कळेल. दिवा मालवला नाही तर आम्ही समजू की झालं एवढं तुला खूप आहे. ...बस्स!”

डॉकचा आवाज हळूहळू कमी होत गेला. कुठेतरी यंत्राची घंघर सुरू झाली. अचानक झटक्यासरशी हृदयावर कसलं तरी दडपण आल्यासारखं मला वाटलं. तो खुद्द सैतानच असला पाहिजे. नंतर आपलं हृदय पिळवटत असल्यासारखं मला वाटलं. रक्तप्रवाह माझ्या मस्तकाकडे वाहू लागला-पण हे रक्त वितळलेल्या शिसासारखे जड व तप्त भासत होते. काही वेळाने खरंच छातीवर हत्ती बसल्यासारखं मला वाटलं.

विलक्षण तीव्र वेदना व यातना मी सहन केल्या. तरीदेखील हातातील बटन गच्च दाबून धरलं. स्थळ, काळाचं मला अजिबात भान राहिलं नाही.

अखेर सैतानाचं ते चाक थांबलं. डॉक आत डोकावला. “हॅलो,” तो भसाड्या आवाजात म्हणाला, “आहेस ना ताळ्यावर?”

पुढे त्याने सांगितले, “तासाला सत्तर हजार मैलांच्या गतीने तू जात होतात.... अर्थात एका सरळ रेषेत!”

डॉकने मला पुढच्या सापळ्यापाशी-त्या तिसऱ्या गाळ्यापाशी नेलं तेव्हा मनातल्या मनात मी मला प्राणायाम शिकविणाऱ्या गुरुजींचं स्मरण करीत होतो.

पुढच्या गाळ्याचं नाव होतं जातु-गृह-लक्षागृह. ते नाव ऐकताच मी दचकलो. आता आपलं तिथे काय होणार ते लगेच माझ्या लक्षात आलं. महाभारतात कथा आहे की पांडवांना एकदा लाखेचं घर-लक्षागृह राहण्यासाठी दिलं होतं आणि त्या घराला त्यांच्या दुष्ट चुलत बंधूनी, कौरवांनी आग लावली होती. डॉकने मला आत ढकलून धाडदिशी दार लावून घेतलं, तेव्हा त्याच स्थितीची मी वाट बघू लागलो.

माझी भीती खरी ठरली. गाळा अधिकाधिक गरम होऊ लागला. पण कुठलीही धडपड न करता मला स्तब्ध उभं राहायचं होतं.

उष्णतेच्या प्रचंड लाटा माझ्या चेहऱ्यावर घोंगावू लागल्या. फवाऱ्याखालून

आल्यासारख्या घामाच्या धारा माझ्या अंगावरून निथळू लागल्या. शक्य तितक्या शांतपणे निश्चल बसत मी कल्पना करू लागलो की मी एक अंतराळवीर असून माझं अंतराळयान खूप दूरचा प्रवास करून परत येत आहे. त्याचा पुढचा भाग हवेवर आदळत आहे. या घर्षणामुळे प्रखर ठण्णता निर्माण होऊन पुढच्या भागाने पेट घेतला आहे. अचानक आगीच्या ज्वाला माझ्या चेहऱ्यावर झेपावत असल्याचं मला जाणवलं.

अखेर मला डोंकचा आज ऐकू आला, "फक्त 103 फॅरनहाइट! नाही! आता पुढच्या कसोटीसाठी तयार राहा."

डोंकने मला पुढच्या गाळ्यात ढकललं. याचं नाव होतं, नाद गृह-ध्वनीचं घर!

आयुष्यात कधीही मी इतके डोंक फिरवून टाकणारे आवाज ऐकले नव्हते किंकाळ्या, खणखणाट, फुसफुस - सगळंच एकत्र, एकदम! असं वाटत होतं जणू आगगाडीची हजारो इंजिनं जोरात धावताहेत - पिशाच्चांची गाणी!

मला आत ढकलायच्या अगोदर दयाळू डोंकने अर्थातच माझ्या कानात बोळं घातले होते. पण तरीसुद्धा त्या आवाजाने माझ्या कानठळ्या बसत होत्या. मी थरथरू लागलो. विजेच्या भट्टीतील तारांप्रमाणे माझे केसही पेटून लालभडक होत असल्यासारखं मला वाटलं. आवाज क्रमशः वाढत गेला. अखेर मला असं वाटू लागलं की ती एका अंतराळयानात बसलो असून ते नुकतंच जमिनीवरून वर अंतराळात सोडलं गेलं आहे.

डोंक कधी आत आला ते मला समजलंच नाही. "पुढच्या कसोटीसाठी तयार आहेस?" त्यानं विचारलं.

मी सावकाश उठलो. अग्नीमध्ये समाधी लावून बसणाऱ्या ऋषीसारखा मी माझ्या खुर्चीवर बसलो होतो.

माझ्या पुढच्या दोन्ही कसोट्या अगदी विलक्षण अशा दोन गाळ्यांमध्ये होत्या. पाचव्या गाळ्याला डोंकने नाव दिले होते - नृत्यकक्ष! आत जाताच माझे पाय उचलले गेले. मी जेमतेम जमिनीवर पाय टेकवले असतील की पुन्हा वर उचलला गेलो. मग तो गाळा गोल गोल फिरू लागला. मध्ये वेलांट्या घेऊ लागला. गाळा नाचू लागला तशी मी देखील त्याच्याबरोबर नाचू लागलो. अखेर त्याची गती कमी होऊ

लागली. लगेच मी खंबीरपणे जमिनीवर उभा राहिलो. इतकं सर्व झालं तरी मी माझं डोकं गरगरू दिलं नाही. ताळ्यावर ठेवलं. मला माझं डोकं नेहमीच अंतराळवीरासारखं जागेवर ठेवायला हवं. नाहीतर अंतराळयान चालवताना माझी दिशा चुकेल व अंतराळयान कुठेतरी भरकटत जाईल.

पुढचा गाळा याहून अधिक चमत्कारिक होता. मी आत पाऊल टाकताच त्याने माझ्या शरीराचं सर्व वजन शोषून घेतलं. म्हणूनच डॉकने त्याला नाव दिलं होतं निर्वजनाचा गाळा! तिथला अनुभव मोठा विलक्षण होता. क्षणभराने मला मळमळल्यासारखं वाटू लागलं. पण मी मनात कल्पना केली की मी अंतराळयानात बसलो आहे. अंतराळात माणसाला हवेचा दाब नसलेल्या वातावरणात राहावं लागतं. तिथे त्याचं शरीर इतकं हलकं होऊन जातं की जणू शरीर राहातच नाही.

गाळा उघडला. डॉकने मला प्राणयामाच्या स्थितीत बसलेलं पाहिलं.

आता अंतराळात पोचायची अखेरची सातवी पायरी फक्त राहिली होती. ती अतिशय अवघड असली तरी तिच्यामुळे प्रत्यक्ष अंतराळात असल्यासारखं वाटणार होतं. डॉकने मला अंतराळवीराचा मुखवटा व कपडे घातले. चित्रात अंतराळवीर जसे अजब अनोळखी दिसतात तसाच मीही दिसत असलो पाहिजे. डॉकने मला प्राणवायूच्या एका डेऱ्यात सोडलं आणि हुकूम केला, "दीर्घ श्वास घे, तुला प्राणवायूची गरज लागेल!"

मग त्याने एक बॅग माझ्या पाठीवर ठेवली. काही नळ्या व स्क्रूशी झटापट केली आणि म्हणाला, "हं, चल आता आत जा. हवेचा दाब नसलेल्या वातावरणात तू किती उंचापर्यंत जाऊ शकतोस ते बघू दे आम्हांला!"

मी त्या भयंकर गाळ्यात प्रवेश केला. तिथे अजिबात हवा नसणार हे मला ठाऊक होतं.

पुढच्याच क्षणी घरघरीचा आवाज मला ऐकू आला. हवा शोषून घेणाऱ्या पंपाने माझ्या गाळ्यातली हवा हळूहळू बाहेर खेचून घ्यायला सुरुवात केली. अंतराळवीराचे माझे कपडे फुगू लागले. माझा जीव गुदमरू लागला. खरं म्हणजे अंतराळवीराचे ते फुगलेले कपडे माझ्या शरीराचं संरक्षण करीत होते!

दरम्यान माझ्या मुखवट्यामधून मला दोन गोष्टी दिसल्या. मला धड्याळासारखी

एक तबकडी दिसली. तिचा काटा एका आकृतीकडे निर्देश करीत होता. दहा हजारासारख्या कशावरून तरी वीस हजाराकडे काटा सरकत असल्याचं मला दिसलं. अचानक झटक्यासरशी जोरात सरकून तो तीसावर पोचला.

घड्याळाचा तो काटा वेळ दर्शवीत नव्हता तर उंची दाखवीत होता.

मुखवट्याआडचे माझे डोळे मग माझ्या जागेशेजारी असलेल्या दुसऱ्या एका गमतीदार वस्तूवर खिळले. पाण्याने भरलेल्या पेल्यासारखी ती सामान्य दिसत होती. घड्याळाचा काटा तबकडीवर हळूहळू पुढे सरकत होता. अचानक त्या पेल्यातलं पाणी उकळू लागलं, हे बघून मी थक्कच झालो. त्या पाण्याची मग वाफ होऊ लागली व वाफेचे ढग तयार होऊ लागले.

मी त्या घड्याळाकडे पाहिलं. काटा साठ हजाराच्या पुढे जाण्याच्या बेतात होता. म्हणजे मी समुद्रसपाटीसून साठ हजार फूट उंचीवर आलो होतो!

पण माझा गाळा तर जमिनीवरून फूटभरदेखील वर उचलला गेला नव्हता. ही सर्व त्या वायू शोषणाच्या पंपाची करामत होती. त्याची घरघर सतत माझ्या कानावर येत होती. माझ्या अंतराळवीराच्या कपड्यांवरून माझ्या भोवती किती अंश निर्वात वातावरण आहे याची माहिती मिळत होती. त्या निर्वात वातावरणात नवलाची गोष्ट म्हणजे पाण्याचे वाफेत रूपांतर होत होते. काहीही झाले तरी त्या विरल वातावरणात पाणी त्याच्या द्रव रूपात राहणे शक्यच नव्हते.

काटा पंच्याहत्तरवर सरकला! दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर मी जणू समुद्र सपाटीच्या पंच्याहत्तर हजार फूट उंचीवर होतो. या नुसत्या कल्पनेने माझ्या घशाला कोरड पडली.

अचानक माझ्या मनात एक खट्याळ कल्पना आली. काही तरी गंमत करावी असं मला वाटू लागलं. मी माझ्या उजव्या हातावरचा हातमोजा काढला. पण जे काही घडलं ते पाहून मी भीतीने थिजून गेलो. माझा हात सुजून एका मोठ्या भोपळ्याएवढा भप्प झाला. असं वाटलं जणू पेल्यातील पाण्याप्रमाणे माझं रक्तही माझ्या त्वचेतून बाहेर पडून त्याची वाफ होऊ पाहात आहे!

काय घडलं ते डॉकने पाहिले असावे. हिस्स आवाज करीत वायू माझ्या गाळ्यात घुसला. निर्वात करणारे यंत्र बंद झाले. माझा अंतराळवीराचा पोशाख कुस्करला.

माझा हात पूर्ववत झाला. तो बचावला. माझा जीवही बचावला.

अखेरीस जेव्हा मी मोकळा झालो तेव्हा डॉकने माझी चांगलीच हजेरी घेतली. पण त्याची दटावणी मी हसत ऐकून घेतली. मग विचारलं, “अंतराळवीराचा पोशाख न घालता स्वर्गात गेलेला एक भारतीय तुम्हांला ठाऊक आहे का?”

डॉकने टक लावून माझ्याकडे पाहिलं. “युधिष्ठिर! पांडवांचा सर्वात मोठा भाऊ!” मी म्हणालो आणि गर्वाने छाती फुगवली.

या शब्दांनी डॉकचे डोळे तेजाळले. डोळे मिचकावून माझ्याकडे पाहता तो म्हणाला, “शाबास मुला! छान केलंस! सर्व कसोट्यांमधून तू युधिष्ठिरासारखा पार पडलास.”

तुम्हांला हे जाणून आनंद वाटेल की शंभर उमेदवारांपैकी अखेरीस फक्त तिघांची निवड झाली. त्यांच्यापैकी कोणीही महाकाय राक्षस नव्हता.

“त्या राक्षसांचं काय झालं?” मी विचारलं.

डॉक खेकसला, “आम्हांला राक्षस नको आहेत! आम्ही तुझ्यासारखी सामान्य तरुण माणसं शोधत असतो.”

हो, खरं आहे. मी एक सामान्य माणूस आहे. अगदी सामान्य माणूस. पण घरी परतल्यावर मी माझ्या गुरुजींना जेव्हा ही सर्व हकीगत सांगितली तेव्हा ते हसून म्हणाले, “त्यात नवीन काहीच नाही बाळ! स्वतःच्या शरीराला, मनाला व आत्म्याला नीट ओळखा. असामान्य माणसांना जग कंटाळलं आहे. जगाला आता अधिकाधिक सामान्य माणसांची गरज आहे.”

बम बहादुर

गुरबक्ष सिंग

मातादीन हा बम बहादुरचा माहूत ! एक दिवस त्याने राजापाशी तक्रार केली की बम बहादुर हल्ली फार लहरी होत चालला आहे. बमबहादुरची हत्तीण आजारी पडली होती म्हणून डॉक्टरांच्या सांगण्यावरून त्याला तिच्यापासून वेगळं ठेवण्यात आलं होतं. पण रोज सायंकाळी त्याच्या हत्तिणीला जर त्याच्याबरोबर फिरायला बाहेर काढलं नाही तर बम बहादुर सोंड आपटून, थयथयाट करून, चीत्कारून नुसता गोंधळ घालायचा. पण हत्तिणीला जर त्याच्याबरोबर जाऊ दिलं तर तो तिला त्रास द्यायचा. तिच्या पाठीवर सोंड टाकल्याखेरीज तो बाजूला होत नसे. मातादीनने जर त्याला आवरायचा प्रयत्न केला तर तो भयंकर चिडायचा.

“काही काळजी नको, मातादीन”, माहूताला धीर देत राजा म्हणाला, “आपल्या बम बहादुरला मिरवायची फार हींस आहे. खूप दिवसांपासून त्याला तशी संधी मिळालेली नाही. पुढच्या बुधवारी मी माझ्या नव्या राणीला नव्या घरी आणणार आहे. त्या वेळी तू बमबहादुरवर साज चढवून त्याला रेल्वे स्टेशनवर घेऊन ये. आम्ही त्याच्यावर बसून आमच्या राजवाड्यात येऊ.”

बम हा नावाप्रमाणे नुसता बहादुरच नव्हता तर धीरगंभीरही होता. त्यामुळे तो राजाचा फार लाडका होता. राज्याच्या प्रत्येक उत्सवाच्या वेळी आणि प्रत्येक मिरवणुकीच्या वेळी आकर्षणाचं मुख्य केंद्र बम बहादुर असावा याकडे राजा जातीने लक्ष द्यायचा. चांगलं सज्ज केल्यावर त्याचं वागणं अगदी बिनचूक शिस्तबद्ध असे. मिरवणुकीसाठी शिकवून तयार केलेल्या कुठल्याही उत्कृष्ट शिपायापेक्षा तो अधिक चांगलं वागायचा. पण तोच बम बहादुर पीलखान्यात मात्र सर्वांना दहशत वाटेल असं वागायचा. मानवी स्वभाव जाणायची असामान्य शक्ती त्याला लाभलेली होती. त्यामुळे पीलखान्याच्या अधिकाऱ्याने थोडीशी जरी चूक केली किंवा बेईमानी केली

तरी ते लगेच लक्षात येऊन तो बिथरून गोंधळ घालायचा.

कधी कधी गडीमाणसं आपसात बोलायची, “बम खूप राहाणा आहे बरं का ! पण माहूताने त्याच्या अन्नातून चोरी करायला सुरवात केली तेव्हापासून बमचा त्याच्यावर राग आहे. पूर्वी सगळ्यात चांगला हत्ती म्हणून बमचा लौकिक होता.”

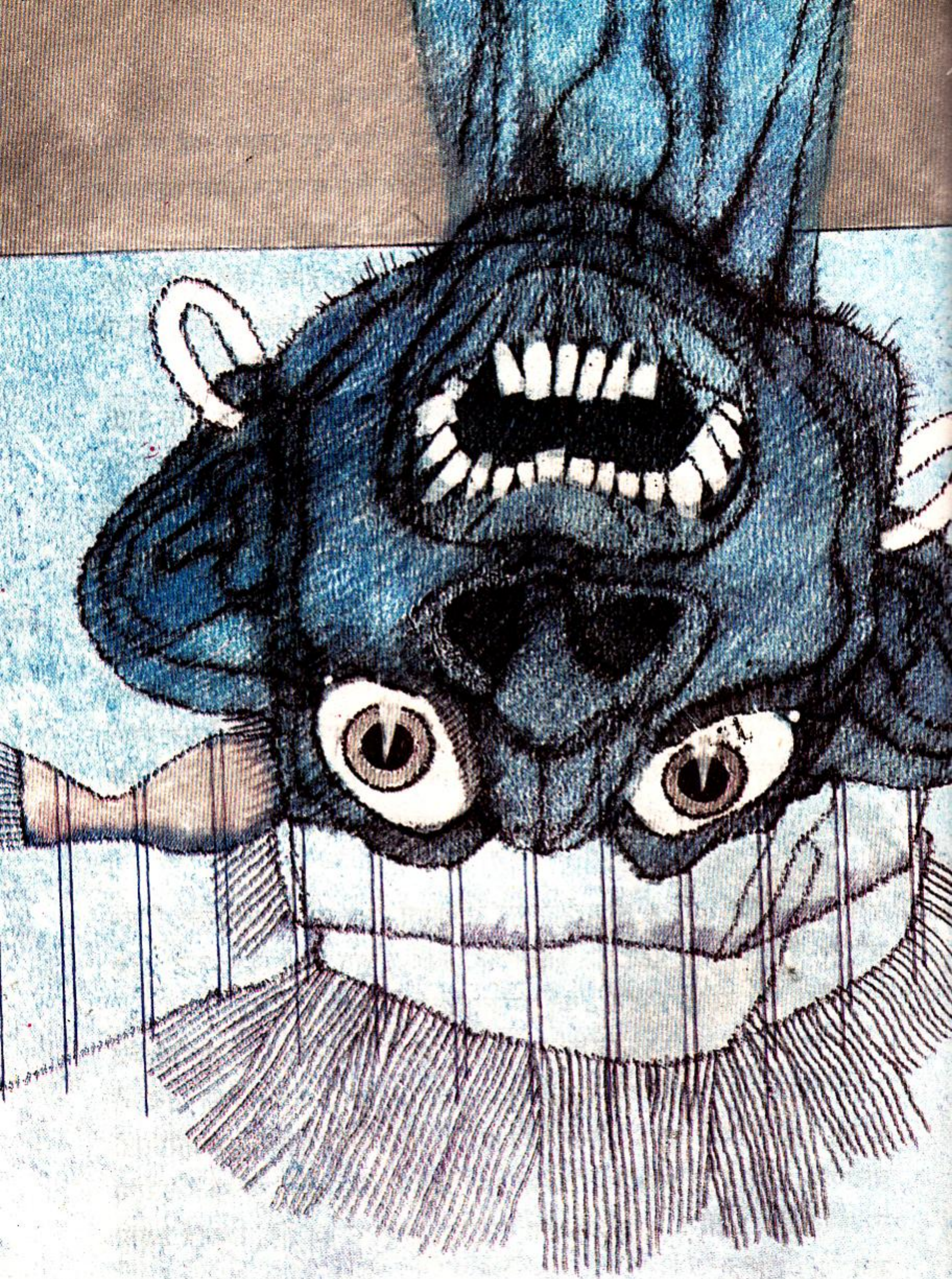
राजा आपल्या नववधूबरोबर उदयपुरहून परत येत होता रेल्वे स्टेशन खूप सजवलेलं होतं. मोटरींच्या लांबलचक रांगा रस्त्यावर लागलेल्या होत्या. शिपाई चकचकीत गणवेश घालून त्यांच्या अरबी घोड्यांवर ताठ बसले होते.

बम बहादुरही त्याच्या वैभवशाली अलंकरांनी सुसज्ज होऊन उभा होता. त्याच्या अंगावर झूल होती. सोनेरी हौद्याला छोट्या छोट्या सोनेरी घंटा बांधलेल्या होत्या. फार काय त्याचे सुळेदेखील सोन्याने मढवलेले होते. त्याच्या पाठीवर मातादीन बसलेला होता. खालची सगळी गर्दी बघता येईल इतक्या उंचावर बसल्याचा गर्व त्याच्या चेहऱ्यावर झळकत होता.

राजा व महाराणी हौद्यात बसू लागले तसा लोकांनी मोठा जयजयकार केला. बम बहादुरने सोंड उचलून सलामी दिली. मिरवणुक निघाली. बम बहादुर इतक्या धीरगंभीरपणे चालत होता की त्याच्यात नेहमी उणीवशोधणाऱ्या मातादीनला त्याचं कौतुक वाटल्याखेरीज राहावलं नाही. अशा प्रकारे मोठ्या दिमाखाने डुलत डुलत बम बहादुरने आपल्या पाठीवरच्या राजाराणीला त्यांच्या राजवाड्याच्या दाराशी आणून पोचवलं.

नववधूची इतरांशी ओळख करून देण्यापूर्वी राजा हत्तीला म्हणाला, “बम बहादुर, ही तुझी नवी महाराणी. माझ्यापेक्षा कदाचित तूच तिची जास्त वाट पहात असशील. बम बहादुरने सोंड उचलून महाराणीला नमस्कार केला.”

महाराणी सुंदर तर होतीच शिवाय मूर्तिमंत प्रेम व मायाच होती. ती जवळजवळ राजाइतकीच उंच होती. रूंद कपाळ, नाजूक जिवणी आणि मोठाले काळेभोर तेजस्वी डोळे ! तिचे ते डोळे इतके बोलके होते की ती डोळ्यांनी बोलत असल्यासारखी वाटायची. तिची नजर ज्याच्यावर जाई तो पार मंत्रमुग्ध होऊन जाई. त्यांच्या ओझरत्या स्पर्शानेदेखील उत्तम तारा जुळवलेल्या सतारीतून मधुर संगीत निघू लागावं इतकी जादू त्यात होती.

बम बहादुरने जणु मूर्तिमंत सौंदर्यालाच नमस्कार करीत असल्यासारखी आपली सोंड वर उचलली. “बम माझा नुसता हत्तीच नव्हे, मित्र आहे.” राजा म्हणाला, “एकाच दिवशी आम्हा दोघांचा जन्म झाला.”

महाराणीनेही दोन्ही हात जुळवून नमस्कार करीत बम बहादुरच्या सलामीला उत्तर दिलं. बम बहादुरने आपल्या सोंडेच्या टोकाने हलकेच महाराणीच्या त्या जुळवलेल्या हातांना स्पर्श केला आणि मग शिस्तबद्ध शिपायाप्रमाणे थोड्या अंतरावर उभं राहून टक लावून महाराणीकडे पहात राहिला.

बमच्या हृदयात दाटून येत असलेलं प्रेम राजाने ओळखलं. “आमच्या बमचं शरीर हत्तीचं असलं तरी अंतःकरण मात्र प्रियकराचं आहे बरं का! त्याचे डोळे खूप गुणग्राही आहेत.” महाराणीकडे खट्याळपणे डोळे मिचकावून पहात राजा कुजबुजला, “सुंदर चेहऱ्यांच्या बाबतीत तर विशेषच.”

महाराणीने राजाकडे व मग बमकडे वळून पाहिलं. दोघांच्याही नजरेत तिला तोच प्रेमळपणा आढळला. जगाच्या शिखरावर असल्यासारखं तिला वाटलं.

राजा कित्येक दिवस लग्नकार्याच्या उत्सवात दंग राहिला. नेहमी तो हत्तीच्या पीलखान्याला दर आठवड्याला नियमितपणे भेट देत असे. पण उत्सवांमुळे त्याला ते जमलं नाही. इकडे बम बहादुरचा माहूतावरील राग दिवसेंदिवस वाढत गेला. माहूताच्या अरेरावीने तो वैतागला होता. अन्नही त्याला नेहमीच्या खुराकापेक्षा कमी मिळत होतं म्हणून त्याचं वजनही कमी होऊ लागलं होतं.

एकदा संधी पाहून मातादीनने पुन्हा बम बहादुरच्या लहरीपणाची कागाळी राजापाशी केली. त्याला प्राणी संग्रहालयात पाठवून द्यावा अशी सूचनाही राजाला केली. त्याच्या जागी प्राणी संग्रहालयातला एखादा तरुण हत्ती आणून खास शाही हत्तीचं काम बजावण्याचं शिक्षण त्याला देण्यात यावं असंही त्याने राजाला सांगितलं.

“नको. बम काही वाईट नाही.” राजाने ठामपणे नकार दिला. “मला फक्त त्याच्याकडे पुरेसं लक्ष देता आलं नाही इतकंच. जोवर बम जिवंत आहे तोवर दुसरं कुणीही त्याच्या जागी येणार नाही.”

त्या रात्री राजाने महाराणीला बमच्या निष्ठेचे कितीतरी प्रसंग सांगितले आणि राज्यकारभारामुळे त्याच्याकडे आपलं दुर्लक्ष होत असल्याबद्दल खंत व्यक्त केली.

बमकडे आठवड्यातून एकदा तरी जाऊन त्याची विचारपूस करीत जा अशी विनंती राजाने महाराणीला केली.

महाराणीने ते तत्काल आनंदाने मान्य केलं. दुसऱ्याच दिवशी तिने खूप बेसनाचे लाडू घेतले आणि ती पीलखान्यात गेली. दुःखाचे काळे ढग बाजूला करीत सूर्य उगवावा तसे बमला झाले. त्याचा आनंद गगनात मावेना. महाराणीने जेव्हा स्वतःच्या हाताने त्याच्या तोंडात लाडू घातले तेव्हा तर आनंदाने त्याचं अंग थरथरू लागलं. त्याने आपलं शेंपूट हलवलं, सुपासारखे कान हलवले, हलकेच हळुवारपणे आपली सोंड हातावरून फिरवली आणि तिच्या पायांना स्पर्श केला. राजा जर त्यावेळी तिथे असता तर त्याच्या लक्षात आलं असतं की राणीला सोंडेने उचलून आपल्या मस्तकावर बसवायची बमची खरी इच्छा आहे.

“बम बहादुर” महाराणी म्हणाली, “महाराजांची इच्छा आहे की त्यांना जर दर आठवड्याला तुझ्यापाशी यायला वेळ झाला नाही तर त्यांच्या जागी मी इथं यावं. त्यांची अशीही इच्छा आहे की यापुढे तुझ्याविषयी कुठलीही तक्रार त्यांच्या कानी येता कामा नये.”

बम बहादुरने सोंड वर केली. मग सोंडेच्या टोकाने जमिनीवर महाराणीच्या पायाभोवती एक वर्तुळ रेखलं.

“राणीसरकार!” माहूताने स्पष्ट करून सांगितलं, “यापुढे आपल्या आदेशानुसार वागायची शपथ बम घेतो आहे.”

महाराणी अतिशय प्रेमळ होती. तिला कुणीही नमस्कार केला, मग तो माणूस असो वा प्राणी असो, उच्च असो वा नीच असो की तिचेही हात आपोआप नमस्कार करायला जुळायचे. पहिल्या भेटीच्या वेळी बमने तिच्या जुळलेल्या हातांना नुसंता ओझरता स्पर्श केला होता. यावेळी त्याला रहावलं नाही - त्याने क्षणभर आपल्या सोंडेने तिच्या मनगटाभोवती वेढा घातला आणि मग जणू तिला मान देण्यासाठी दोन पावलं मागे सरकला.

मातादीनला हे आवडलं नाही. तो बमवर ओरडला.

“छे! छे!” महाराणीने त्याला दटावलं, “माझ्यासमोर कधीही बमला बोलायचं नाही.”

त्या दिवशी मातादीन खिन्न झाला. पण बम मात्र खूप आनंदात व उत्साहात होता. त्याने मातादीनकडे रागानेसुद्धा पाहिले नाही.

त्या दिवशी संध्याकाळी मातादीनने बमच्या रात्रीच्या जेवणातले गोड गोळे काढून घेतले. बमला खूप राग आला. तो अन्नाला शिवला नाही. दुसऱ्या दिवशी सकाळी मातादीनने मनाशी काहीतरी ठरवलं आणि बमच्या अन्नात चांगलीच कपात केली.

महाराणीने आपला शब्द पाळला. दर आठवड्यातून एकदा ती बम बहादुरला भेटायला येऊ लागली. त्याच्या स्वागताने तिला आनंद व्हायचा. अक्षरशः पहाडासारखा असलेला आणि सोंडेच्या एका फटक्यासरशी तिचा नाजूक देह चिरडून टाकायचं बळ असलेला एक विशाल प्राणी आठवडाभर आपली वाट पहातो आणि आपल्याला बघताच आनंदाने थरारतो ही कल्पनाच तिला सुखावून जायची. तो तिला गोंजारायचा. आपल्या सोंडेचा शेंडा तिच्या हातावरून फिरवायचा व तिच्या पायांना स्पर्श करायचा.

त्या प्राण्याचं आपल्यावरील प्रेम बघून महाराणीचं मन गर्वाने भरून यायचं. मोठाले मजबूत खांब जमीनदोस्त करायचं बळ असलेला बम तिच्या पुढ्यात मात्र लहान मुलासारखा वागायचा. लहान मुलासारखेच तो महाराणीच्या हातापायांचे मुके घेऊ लागला की त्याच्या तोंडातून लाळ गळायची. तिच्या शक्य तितक्या जवळ उभं राहायचा तो प्रयत्न करायचा. दरवेळी तिने त्याला त्याला अन्न भरवलं की बम आपली सोंड तिच्या कमरेभोवती लपेटून तिला आपल्या डोक्यावर घ्यायचा. आईने मुलाला उचलून घ्यावं त्याहीपेक्षा जास्त हळुवारपणे तो हे करायचा. महाराणी त्याचे साखळदंड काढायला लावायची आणि बम मोठ्या दिमाखाने पीलखान्यात सर्वत्र चक्कर टाकायचा. तो तिला राजवाड्यात परत घेऊन जायचा, पुन्हा सलामीदाखल सोंड उचल्लायचा, तिच्या पायांना सोंडेने गोंजारायचा आणि चपळाईने हालचाल करून तिच्या कमरेभोवती सोंड गुंडाळायचा. पुढल्याच क्षणी महाराणी पुन्हा जमिनीवर उभी असायची. तिच्या साडीवर एकही सुरकुती नसायची.

राजा राज्यकारभारात दंग झाला. बरेच वेळा त्याला राजवाड्यापासून दूर राहावं लागे आणि पीलखान्याला भेट देता येत नसे. उलट महाराणी वरचेवर पीलखान्याला भेट देऊ लागली. प्रत्येक भेटीची ती आतुरतेने वाट पहात असे. पीलखान्यात जायच्या

आदल्या दिवशी ती मिठाई करवून घेत असे. दरवेळी वेगवेगळ्या प्रकारची मिठाई असावी याकडे तिचा कटाक्ष असे. बम बहादुरला ती नेहमी स्वतःच्या हाताने खाऊ घालायची. माणसं आपल्यावर प्रेम करतात त्यापेक्षा हा प्राणी आपल्यावर जास्त निरागस प्रेम करतो असं तिला नेहमी वाटायचं.

दरम्यान बमचं महाराणीवरचं प्रेम जसंजसं वाढत चाललं तसतसा मातादीनविषयी त्याला वाटणारा तिटकारा वाढत चालला. राजाने मातादीनला जमिनीचा एक तुकडा बक्षीस दिला होता. या जमिनीवर त्याने एक झोपडी बांधली होती व तिच्याभोवती बाग लावली होती. मातादीन स्वतःच्या आरामाकडे लक्ष देत राहिला. पण बम बहादुरला मात्र तो पुरेसं जेवण देत नसे. काही दिवसांपासून बम चिडलेला होता. दोन दिवस बम बहादुर अन्नाला शिवला नाही की त्याने मातादीनकडे हुंकूनही बघितले नाही.

एक दिवस राजाने शिकारीला जायचा बेत केला. पूर्वी कधीही तो वाघाच्या शिकारीला निघाला की हमखास बम बहादुरच्या पाठीवरून जात असे. यावेळी बमच्या मनाची मातादीनला खात्री वाटत नव्हती. त्याने राजाला खोटंच सांगितलं की बम गेले दोन दिवस आजारी आहे. म्हणून शिकारीसाठी दुसरा एक शिकवून तयार केलेला हत्ती आणला गेला.

शिकारीसाठी निघालेली सर्व मंडळी पीलखान्यासमोरून गेली. बमने जेव्हा एका उघड्या खिडकीतून ते पाहिलं तेव्हा निषेधादाखल मोठा चीत्कार केला. पण कुणीच त्याकडे लक्ष दिलं नाही. त्याच्या ते जिव्हारी लागलं व तो गप्प बसला.

शिकारीसाठी निघालेल्या मंडळींना निरोप देऊन मातादीन स्वतःच्या झोपडीभोवतीच्या बागेत येऊन बागकाम करू लागला. त्याचा पगार थोडा असला तरी तो चैनीत रहात असल्याचं सर्वांना ठाऊक होतं.

बम दुर्मुखला. दिवसभर मनातल्या मनात कुढत, अपमानाचं विष अंतःकरणात रिचवत राहिला. अन्नाच्या कणालाही त्याने स्पर्श केला नाही. दुपारपर्यंत त्याच्यात काहीतरी विलक्षण बदल झाल्याचं पीलखान्यावरच्या लोकांच्या लक्षात आलं. त्यांनी ते मातादीनच्या कानावर घातलं. मातादीन आला आणि बमवर ओरडू लागला. त्याच्याकडे अजिबात न बघता बमने त्याच्याकडे पाठ फिरवली.

बमवर ओरडण्यापूर्वी त्याच्या पायांना साखळदंड नीट बांधले आहेत की नाही याची खात्री मातादीनने करून घेतली. पण बमने त्याचा खुराक खाल्ला आहे की नाही हे बघायला मातादीन वळताच अचानक बमने विजेच्या चपळाईने सोंड पुढे केली आणि मातादीनला जोराचा तडाखा हाणून खाली जमिनीवर लोळवलं. बमने आपला वजनदार पाय माहूताच्या छातीवर ठेवला. क्षणार्धात मातादीनचा चिरडून लगदा झाला. बमने खद्दिशी साखळदंड तोडले. पीलखान्यातले लोक भीतीने जीव मुठीत धरून सैरावैरा पळत सुटले.

बम पीलखान्यातून बाहेर पडला आणि मातादीनच्या बागेकडे निघाला. त्यानं झाडं उपटून टाकली व फुलझाडं पायाखाली तुडवली. मातादीनची मुलं घाबरून झोपडीबाहेर पळाली. बमने झोपडी उद्ध्वस्त करून टाकली.

बम बहादुर बिथरल्याची बातमी महाराणीच्या कानावर पोचली.

बम इतरांनाही इजा करील अशी भीती पोलीस प्रमुखांना वाटू लागली. त्यांनी बमला गोळी घालून ठार करण्याची परवानगी महाराणीपाशी मागितली.

“पण त्याने फक्त मातादीनलाच मारल्याचं तुम्ही नुकतंच मला सांगितलं ना ?” महाराणीने विचारलं.

“राणी सरकार, तो आता मातादीनच्या भावाच्या घराकडे निघाल्याची बातमी आली आहे - त्यालाही तो सोडणार नाही याची खात्री आहे मला.”

“मातादीनचा भाऊ ? तो काय करतो ?”

“तो पीलखान्यावरचा प्रमुख आहे.”

“तर मग तोही मातादीन इतकाच चोर असला पाहिजे,” महाराणी म्हणाली.

“बम बहादुरला ठार करायची काय जरूर आहे ? मला त्याच्यापाशी घेऊन चला.”

महाराणी आपल्या खोलीत गेली. आणि बम बहादुरला शेवटच्या वेळी भेटली असताना जी साडी नेसली होती तीच साडी ती नेसली.

“राणी सरकार मोठा धोका पत्करीत आहेत. हे फार धोकादायक होईल.” पोलीस प्रमुख कुरकुला.

“मी सांगते तसं करा.” महाराणीने हुकूम सोडला, “माझी गाडी आणा. सुरक्षेसाठी आवश्यक वाटेल ती व्यवस्था तुम्ही करा.”

थोड्याच वेळात महाराणीची गाडी रस्त्यावरून धावताना दिसू लागली. मागोमाग सशस्त्र शिपायांचं पथक होतं. त्याच रस्त्याच्या दुसऱ्या टोकाकडून बम बहादुर येत होता. तो रस्त्याच्या कडेच्या एका डबक्यापाशी थांबला. सोंडेत त्याने पाणी भरून घेतले आणि पुढे चालू लागला. त्याच्याजवळ जायचा धीर करणाऱ्याच्या अंगावर तो सोंडेत भरून घेतलेल्या घाण पाण्याचा फवारा मारू लागला. बमने वाटेत कुणालाही इजा केली नाही.

बमपासून एक फलांग अंतर राहिलं तेव्हा महाराणीने गाडी थांबवली आणि खाली उतरली. पोलीस प्रमुखाला आपल्या बरोबर येण्याची तिने मनाई केली.

“तुम्ही तुमचे शिपाई जय्यत तयार ठेवा.” महाराणीने आज्ञा दिली.

“मी जर हात उंचावले तर तो माझा इशारा समजून तुम्ही तत्काळ गोळी झाडा. पण माझ्या इशान्याखेरीज तुम्ही अजिबात गोळी झाडता कामा नये. बम बहादुरला वेड लागलेलं नाही याची मला खात्री आहे.”

गाडी पाहताच बम बहादुर थांबला. त्याच्यावर रोखलेल्या बंदुकांकडे त्याचं लक्ष गेलं. त्या लोकांवर धावून जायची ऊर्मी त्याच्या मनात उसळली. तो धावत सुटला आणि गाडीपाशी पोचला. त्यावेळी महाराणी त्याच्या वाटेत आडवी उभी राहिली. पोलीस प्रमुखाने शिपायांना गोळी झाडण्यासाठी तयार रहायचा आदेश दिला.

महाराणीने वळून पाहिलं आणि मोठ्यादा ओरडून सांगितलं, “माझ्याकडून इशारा मिळेपर्यंत गोळी झाडायची नाही.”

मग ती बम बहादुरला भेटायला पुढे निघाली.

महाराणी व हत्तीमध्ये जेमतेम पन्नास हातांचं अंतर राहिलं. पोलीस प्रमुख त्याचे शिपाई पुढे सरसावले. बम बहादुर वाटेत थंबकला. महाराणीने शिपायांना पुढे येण्यास मनाई केली. मग धीमेपणाने पावलं टाकीत ती हत्तीपाशी गेली. अखेर बम बहादुरने तिला पाहिलं. सोंड उंचावून त्याने तिला अभिवादन केलं. महाराणीनेही प्रत्युत्तर म्हणून हात जोडले. पण बमने नेहमीसारखा तिच्या हातांना स्पर्श केला नाही.

“बम बहादुरा, लाडक्या,” महाराणी प्रेमळ स्वरात म्हणाली, “आज सोंड स्वच्छ नाही हे मला दिसतंय. पण तू स्पर्श केला नाहीस तरी मला तो सर्वांगावर

जाणवतोय. बम बहादुरा, मला सांग बघू तुझी ही अशी दुर्दशा कशाने झाली ?”

बमने सोंडेच्या टोकाने महाराणीच्या पायांशी जमिनीवर अनेक वर्तुळं रेखली. जणु काही आपल्या मनातलं सगळं दुःख तो त्या वर्तुळांमधून व्यक्त करू पहात होता.

“माझ्या शूर बम बहादुरा, तुझ्या मनात कसली खळबळ माजली आहे ते मला ठाऊक आहे.” महाराणी मृदू स्वरात म्हणाली, “तू काही वेडा नाहीस हेही मला माहीत आहे. तुझ्या सुंदर मनात कडवटपणा भरून गेला आहे. द्वेषाने व कडवटपणाने माणसाचं काय होतं ते मला ठाऊक आहे.”

बम बहादुराने तिच्या पायांशी आणखी एक वर्तुळ रेखलं. महाराणीने हत्तीच्या डोळ्यांकडे पाहिलं. त्याच्या डोळ्यात अश्रू तरळत होते.

“बम बहादुरा, कुठं निघाला होतास ? मातादीनच्या भावाच्या घराकडे ? त्याने पण तुला त्रास दिला का ?”

बम बहादुराने उजवा पाय उचलून जमिनीवर आपटला. तो पाय रक्तबंबाळ झालेला महाराणीला दिसला.

ती पुढे बोलत राहिली, “बम बहादुरा, शूर लोकांच्या मनात जे द्वेषाचं विष कालवतात ते फक्त मृत्यूला कवटाळीत असतात. यापुढे कुणीही तुला त्रास देणार नाही याकडे मी लक्ष देईन. कुणीही तुझी चोरी करीत नाही याकडेही लक्ष ठेवीन. माणसाच्या रूपात सैतान असलेल्या दुष्ट माणसांपासून मी तुझं रक्षण करीन.”

बम बहादुर चुपचाप ऐकत राहिला. महाराणी त्याच्याशी पुढे बोलत राहिली, “आपल्या कृत्याची तुला लाज वाटतेय हे मला ठाऊक आहे. आता तू ते पुन्हा नीट करून टाकलंस तर मला आनंद होईल. मी ते सगळं पुन्हा बांधून घेईन. मात्र एक अट राहील. त्याचा खर्च पुरा होईपर्यंत तुला निम्या अन्नावर राहावं लागेल. बोल आहे कबूल ?”

बम बहादुरला महाराणीचं बोलणं समजलं की नाही कुणास ठाऊक. जमिनीवर वर्तुळ काढणं ही एकच भाषा त्याला येत होती. आणि त्याने जमिनीवर खूपशी वर्तुळ रेखली.

हत्तीच्या तोंडावरचा चिखल वाळल्याचं महाराणीच्या लक्षात आलं. तिने हात पुढे करून त्याची सोंड कुरवाळवली. पूर्वी हत्ती महाराणीवरचं आपलं प्रेम व्यक्त

करायचा प्रयत्न करायचा. आता तो आपला किती लाडका बनला आहे हे त्याला सांगायचा प्रयत्न महाराणी करीत होती. तो तसाच पर्वतासारखा निश्चल उभा होता. जिवंत पण अजिबात हालचाल न करता. ते मूर्तिमंत प्रेम व सौंदर्य डोळ्यांसमोरून बाजूला करायची त्याची जणू इच्छा नव्हती.

त्या मंत्रमुग्ध अवस्थेतून महाराणीने त्याला भानावर आणलं. तिने त्याला आपल्या मागून यायला फर्मावलं. ती हत्तीच्या पुढे चालू लागली. हत्ती तिच्या पाठोपाठ येऊ लागला. आणि त्याच्यामागून पोलीस प्रमुख व त्याच्या शिपायांचं पथक चालू लागलं. बम बहादुरला परत पीलखान्यात पोचवण्यात आलं.

पीलखान्याच्या व्यवस्थेत बदल करण्यात आला. बम बहादुरला वगळून बाकीच्या सर्व हत्तींना त्यांचा पूर्ण आहार मिळू लागला. बम बहादुर पीलखान्याचा राजाच असल्याच्या तोऱ्यात वागू लागला.

महाराणी बरेच दिवस पीलखान्यात आली नाही. काही दिवसांनी ती बम बहादुरला भेटली व त्याला म्हणाली, "तुझी तब्येत आणखी सुधारली आहे व तू जास्त आनंदीही दिसतो आहेस. तुझ्या पापाचं प्रायश्चित्त तू घेतलंस. आता तू नेहमीच सुखी राहशील."

बम बहादुरने महाराणीला सोंडेनं उचलून आपल्या मस्तकावर बसवलं.

तिकिटांचा आल्बम

सुंदरा रामस्वामी

एक दिवस अचानक राजप्पाच्या लक्षात आलं की आपली लोकप्रियता कमी झाली आहे. गेले तीन दिवस सगळेजण नागराजनभोवती गर्दी करीत आहेत.

त्यामुळे नागराजन चढून गेला आहे हे त्यांना सांगायचा राजप्पाने प्रयत्न केला. पण कुणीही त्याच्याकडे लक्षच दिलं नाही. त्यामागे एक कारण होतं. नागराजनला त्याच्या चुलत्यांनी सिंगापूरहून तिकिटांचा एक आल्बम पाठवला होता आणि नागराजन उदारपणे सगळ्यांना तो पाहू देत होता. मुलं नागराजनभोवती गोळा व्हायची. शाळेची सकाळची घंटा होईपर्यंत आल्बमवर त्यांचे डोळे खिळलेले असायचे. त्यानंतर खाण्याच्या मधल्या सुट्टीत पुन्हा सगळे त्याच्याभोवती जमायचे. संध्याकाळी त्याच्या घरावर सगळ्यांचा मोर्चा वळायचा. नागराज अजिबात कुरकुर न करता शांतपणे सगळ्यांना आल्बम दाखवायचा. त्याची फक्त एक अट असायची - "आल्बमला कुणीही हात लावायचा नाही." तो स्वतः आल्बम उघडून मांडीवर ठेवायचा आणि पानं उलटायचा. प्रत्येकजण लांबूनच डोळाभर बघून घ्यायचा.

मुलींनादेखील तो आल्बम बघावासा वाटला. पार्वती त्या सर्वांमध्ये धीट होती. ती नागराजनपाशी गेली. मुलींच्या वतीने तिने त्याला विचारलं. नागराजनने आल्बमला वेष्टण घालून तो तिला दिला. सर्व मुलींनी आल्बम पाहिला. आणि संध्याकाळी तो नागराजनला परत देऊन टाकला.

राजप्पाच्या आल्बमविषयी कुणीही आता बोलेना की त्याच्याकडे लक्ष देईना.

एके काळी राजप्पाचा आल्बम खूप प्रसिद्ध होता. मधमाशांनी मध गोळा करावा तितक्या परिश्रमाने राजप्पाने तिकिटं गोळा केली होती. ते त्याचं सर्वस्व होतं. इतर तिकीट संग्राहकांकडे तो सकाळीच जायचा. रशियाच्या एकासाठी दोन पाकिस्तानची द्यायचा. संध्याकाळी घरी आल्यावर तो शाळेची पुस्तकं घाईघाईने

एका कोपऱ्यात टाकायचा. विजारीच्या खिशात खायचे पदार्थ घालायचा की लगेच बाहेर धावायचा. चार मैलांवर रहात असलेल्या मुलाकडे एक कॅनडाचं आहे.... त्याचा आल्बम वर्गात सर्वात मोठा होता. महसूल खात्यातील अधिकाऱ्याच्या मुलाची पंचवीस रुपयात तो विकत घ्यायची तयारी होती. तोंड पहा त्याचं ! राजप्पाने तोंड वेंगाडून त्याला म्हटलं होतं, “तू तुझा भाऊ तीस रुपयांना मला विकशील ?” त्याच्या या टोल्यावर मुलं खूष झाली होती.

पण आता त्याच्या आल्बमकडे कुणी हुंकूनही पाहेना आणि त्याहीपेक्षा वाईट गोष्ट म्हणजे, मुलं राजप्पाच्या व नागराजनच्या आल्बमची तुलना करून शेंरे मारू लागली होती. नागराजनच्या आल्बमला जास्त मार्क देऊ लागली होती.

राजप्पाने नागराजनच्या आल्बमकडे बघायला नकार दिला. मुलं ज्यावेळी नागराजनच्या आल्बमवर वाकली होती त्यावेळी त्याने तोंड फिरवलं. मात्र डोळ्याच्या कोपऱ्यातून ओझरता दृष्टिक्षेप टाकायला तो चुकला नाही. नागराजनचा आल्बम खरंच सुरेख होता ! राजप्पाजवळ असलेली तिकिटं त्यात नव्हती किंवा त्याच्याइतकी तिकिटंही त्यात नव्हती ही गोष्ट वेगळी. तरी त्या आल्बमचं स्वतःचं एक वैशिष्ट्य होतं. बाजारातल्या कुठल्याही दुकानात तसला आल्बम नव्हता.

नागराजनच्या काकांनी आल्बमच्या पहिल्या पानावर मोठ्या अक्षरात त्याचं नाव लिहिलेलं होतं : ए. एम. नागराजन. त्यानंतर पुढील ओळी लिहिलेल्या होत्या:

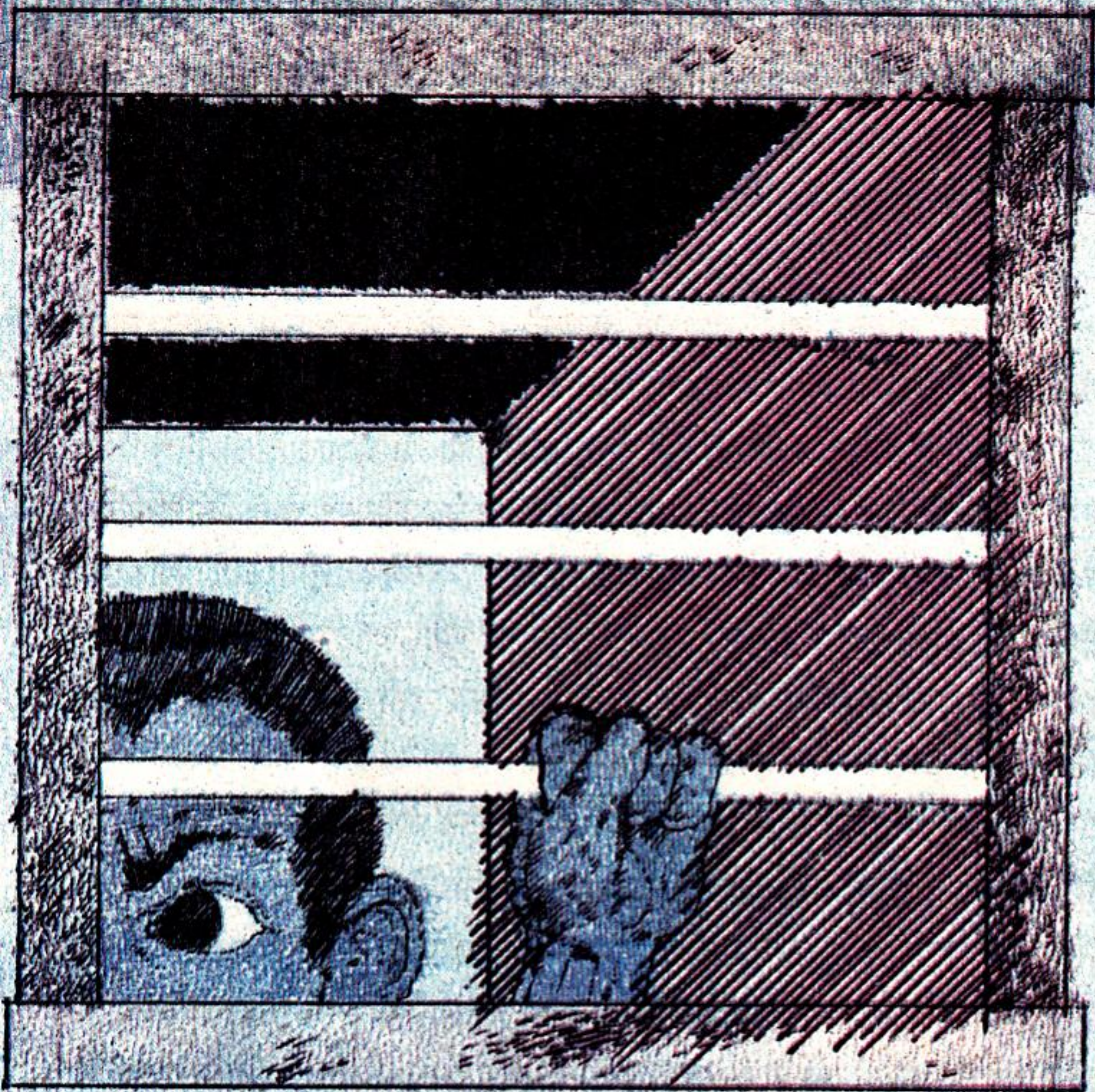
‘हा आल्बम चोरणाऱ्या निर्लज्ज माणसा, -वर लिहिलेलं माझं नाव पाहिलंस ? हा माझा आल्बम आहे. ही माझी वस्तू आहे आणि जोवर गवत हिरवं आहे, कमळ लाल आहेत, सूर्य पूर्वेला उगवतो व पश्चिमेला मावळतो, तोवर ही वस्तू माझीच राहील.’

मुलांनी या ओळी आपापल्या आल्बमवर उतरून घेतल्या. मुलींनीदेखील आपापल्या पुस्तकांवर आणि वह्यांवर त्या उतरून घेतल्या. राजप्पा कुरकुरला, “अशी नक्कल का करताय ?”

मुलांनी डोळे वटारून त्याच्याकडे पाहिलं. कृष्णनने तर स्वच्छ शब्दांत सांगून टाकलं, “चालता हो इथून, मत्सरी कुठला !”

“मी ? मत्सरी ? का म्हणून ? माझा आल्बम किती मोठा आहे की नाही ?”

“पण त्याच्यासारखी तिकिटं कुठे आहेत त्यात ? ते इंडोनेशियाचं तिकीट बघ. काय छान आहे, हातात घेऊन उजेडात नीट बघ.”

“माझ्यापाशी असलेली तिकिटं त्याच्यापाशी नाहीत.”

“छट् ! त्याच्यापाशी नसलेलं एकतरी तिकीट दाखव बघू.”

“तुम्हीच दाखवा माझ्यापाशी यातलं कुठलं तिकिट नाही ते ! दहा रुपयांची पैज लावता ?”

“तुझा आल्बम उकिरड्याच्या लायकीचा आहे,” कृष्णनने टोमणा मारला.

लगेच मुलांनी चिडवायला सुरुवात केली, “उकिरडा आल्बम ! उकिरडा आल्बम !”

यांच्याशी वाद घालण्यात अर्थ नाही हे राजप्पाच्या लक्षात आले.

त्याचा तिकीट-संग्रह जमवायला त्याला किती वेळ लागला होता. किती यातायात झाली होती. एकेक तिकीट त्याने मिळवून आल्बम तयार केला होता आणि पोस्टमनने सिंगापूरचा हा आल्बम आणून देताच अचानक नागराजनला इतकं महत्त्व आलं होतं ! दोन्ही आल्बमसमधला फरक मुलांना समजला नाही आणि कितीही घसाफोड केली तरी तसूभर फरक पडणार नाही.

राजप्पा आतल्या आत धुमसत राहिला. शाळेत जावंसं त्याला वाटेना. मुलांना तोंड कसं दाखवायचं ? बहुधा शनिवारी व रविवारी तो तिकिटं शोधायची पायपीट करीत असायचा. पण या शनिवार-रविवारी तो फारसा घराबाहेर पडलाच नाही. नेहमी बहुधा आल्बमची पानं वरचेवर उलटल्याखेरीज क्वचितच त्याचा एखादा दिवस जायचा. फार काय, रात्रीसुद्धा तो आल्बमकडे बघायला बिछान्याबाहेर पडायचा. पण दोन दिवस झाले त्याने आल्बमला हात लावला नाही. आल्बम दिसताच त्याच्या रागाचा पारा चढत होता. नागराजनच्या आल्बमपुढे त्याचा आल्बम कसपटासमान वाटत होता.

संध्याकाळी राजप्पा नागराजनच्या घरी गेला. त्याने मनाशी ठरवलं, आपली ही मानहानी फार दिवस चालू द्यायची नाही. नागराजनला तिकिटांचा आल्बम अकस्मात मिळायची संधी लाभली होती. त्यात काय मोठंसं ? तिकिटं जमविण्यातल्या खाचाखोचा त्याला काय ठाऊक ? शिवाय विशेषज्ञ संग्रहाचं मूल्यमापन कसं करतात तेही काय त्याला ठाऊक ? तिकीट जितकं मोठं तितकं ते अधिक मूल्यवान, अशी कदाचित

त्याची समजूत असावी किंवा लहान देशापेक्षा मोठ्या देशाचं तिकीट अधिक महत्त्वाचं असा त्याचा समज असावा. कितीही झालं तरी नागराजन या बाबतीत नवखा होता. कमी महत्त्वाची तिकिटं त्याच्या गळ्यात मारून अधिक महत्त्वाची तिकिटं त्याच्याकडून लाटणं राजप्पाला सहज शक्य होतं. यापूर्वीही त्याने अनेकांना मूर्ख बनवलं होतं. तिकीट-संग्रहाचं जग धूर्त व फसव्या लोकांनी भरलेलं आहे. नागराजनने नुकतेच कुठे त्यात पाऊल टाकलं आहे.

राजप्पा सरळ नागराजनच्या वरच्या खोलीत गेला. तो नेहमी त्यांच्याकडे यायचा म्हणून कुणीही त्याला अडवलं नाही. राजप्पा नागराजनच्या टेबलाशी बसला. थोड्या वेळाने नागराजनची धाकटी बहीण कामाक्षी तेथे आली. "दादा गावाला गेला आहे," तिने सांगितले. "तू त्याचा नवा आल्बम पाहिलास?" राजप्पा ऐकू न येईल असं काहीतरी पुटपुटला.

"खूप छान आहे, नाही का? शाळेत कुणापाशीही तसला आल्बम नाही वाटतं."

"कोण म्हणालं तसं?"

"दादाच म्हणाला."

"हा आल्बम नुसताच मोठा आहे, बाकी काही नाही. नुसतं आकाराने मोठा असून चालतं होय?"

कामाक्षी काही बोलली नाही. तिथून निघून गेली.

राजप्पाने टेबलावर पडलेली सर्व पुस्तकं धुंडाळली. टेबलाच्या खणाला असलेल्या कुलपाला त्याचा हात लागला. नकळत त्याने ते ओढून पाहिलं. ते घट्ट लावलेलं होतं. उघडायला काय हरकत आहे? किल्ली पुस्तकांमध्येच पडलेली आहे. राजप्पा जिऱ्यापाशी गेला. आजूबाजूला पाहिलं. कुणीही दिसत नव्हतं. त्याने टेबलाचा खण उघडला. नागराजनचा तिकिटांचा आल्बम अगदी वरच ठेवलेला होता. राजप्पाने पहिलं पान उघडलं. त्यावरचा मजकूर वाचला. त्याची छाती धडधडू लागली. त्याने खण बंद केला व त्याला कुलूप लावलं. घाईघाईने त्याने आल्बम त्याच्या चड्डीत लपवला. वरून शर्ट सोडला. मग गडबडीने पायऱ्या उतरून घराकडे धूम ठोकली.

घरी पोचून आल्बम त्याने त्याच्या पुस्तकांच्या फळीवर मागच्या बाजूला लपवला.

अंगाचा दाह होत असल्यासारखं त्याला वाटलं. त्याच्या घशाला कोरड पडली. शिरा थाड थाड उडू लागल्या.

अखेर रात्री आठच्या सुमारास समोर राहाणारा अप्पू राजप्पाकडे आला. त्याने नागराजनचा आल्बम हरवला असल्याची बातमी दिली. संध्याकाळी तो व नागराजन गावात गेले होते आणि परत आले तेव्हा आल्बम नाहीसा झाला होता.

राजप्पा शब्द बोलला नाही. अप्पू लवकर निघून जावा म्हणून मनातल्या मनात तो प्रार्थना करीत राहिला आणि अप्पू निघून जाताच त्याने चटकन् दार लावून आतून कडी घातली. फळीवर लपवून ठेवलेला आल्बम त्याने बाहेर काढला. त्याचे हात थंडगार पडले होते. खिडकीतून कुणी पाहात असलं तर? त्याने पुन्हा आल्बम फळीवर मागे लपवून ठेवला.

त्या दिवशी राजप्पाला जेवण गेलं नाही. घरच्या लोकांना काळजी वाटू लागली. याची तब्येत बरी नाही का?

झोप आली तर बरं होईल म्हणून राजप्पा बिछान्यावर पडला. पण झोप येईना. तो झोपला असताना फळीवर लपवलेला आल्बम कुणाच्या हाती लागला तर? तो उठला. आल्बम काढला व उशीखाली ठेवला.

सकाळी अप्पू आला तोवर राजप्पा झोपलेलाच होता. अप्पू नुकताच पुन्हा नागराजनकडे जाऊन आला होता.

“काल तू त्यांच्याकडे गेला होतास म्हणून कळलं.”

राजप्पाच्या हृदयाचा ठोका चुकला. त्याने कशीबशी नुसती मान हलवली.

“मी आणि नागराजन गावात गेलो असताना तूच फक्त आमच्यामागे त्यांच्याकडे आला होतास असं कामाक्षी सांगत होती.”

अप्पूच्या स्वरातला संशय राजप्पाला उमगला.

“नागराजन रात्रभर रडत होता. त्याचे वडील कदाचित पोलिसांत तक्रार करतील.”

राजप्पा काहीच बोलला नाही.

नागराजनचे वडील पोलिस प्रमुखाच्या कार्यालयात काम करीत होते. त्यांनी नुसतं आपलं लहानसं बोट उचलायचा अवकाश की सगळं पोलिसदल आल्बम शोधायला बाहेर पडेल.

राजप्पाच्या सुदैवाने अप्पूचा भाऊ त्याला बोलवायला तिथे आला. अप्पू निघून गेल्यावर राजप्पा बराच वेळ सुन्न होऊन बिछान्यावर बसून राहिला. त्याचे वडील फराळ करून सायकलवरून कामावर निघून गेले.

पुढचं दार कुणीतरी ठोठावलं. पोलिस तर नाही ?

राजप्पाने आल्बम उशीखालून काढला आणि धावत वर जाऊन पुस्तकांच्या फळीवर मागच्या बाजूला दडवून ठेवला. समजा पोलिसांनी झडती घेतली, तर ? त्याने आल्बम फळीवरून काढला. शर्टखाली लपवला आणि तो खाली आला.

कुणीतरी अजून दार ठोठावत होतं. राजप्पाची आई स्वैपाकघरातून ओरडली, “दार का उघडत नाही रे ?” थोड्याच वेळात ती स्वतःच जाऊन दार उघडेल यात शंकाच नाही.

राजप्पा घराच्या मागील बाजूस पळाला. न्हाणीघरात शिरून त्याने आतून कडी लावून घेतली. पाणी तापविण्याचा एक मोठा बंब तिथे होता. राजप्पाने आल्बम बंबाच्या आगीत टाकून दिला. आल्बम जळून गेला आणि त्याचबरोबर अनेक मूल्यवान तिकिटंही-कुठेही न मिळणारी दुर्मिळ तिकिटं. राजप्पाचे डोळे भरून आले.

आई ओरडतच होती, “लौकर आटप ! नागराजन तुला भेटायला आला आहे.”

राजप्पाने कपडे काढले आणि एक ओला पंचा गुंडाळून न्हाणीघराबाहेर आला. त्याने दुसरी एक शर्ट पॅट घातली आणि तो वर गेला. नागराजन एका खुर्चीवर बसला होता.

“माझा तिकिटांचा आल्बम हरवला.” नागराजन व्यथित स्वरांत म्हणाला. त्याचा चेहरा दुःखी दिसत होता. खूप वेळ रडल्याने त्याचे डोळे लाल झाले होते. सुजले होते.

“कुठे ठेवला होतास तू ?” राजप्पाने विचारले.

“माझी खात्री आहे की मी तो टेबलाच्या खणात ठेवला होता. मी खणाला कुलूपही लावलं होतं. मी थोडा वेळ बाहेर गेलो आणि परत येऊन बघतो तर तो नाहीसा झालेला.”

त्याच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहू लागले. राजप्पाला अपराध्यासारखे वाटू लागले. मित्राच्या नजरेला नजर भिडवता येईना. “रडू नकोस,” तो पुटपुटला.

पण तो जितकं नागराजनचं सांत्वन करू लागला तितकं त्याला अधिकच रडायला येऊ लागलं.

राजप्पा धावत खाली गेला आणि लगेच परत वर आला. त्याचा स्वतःचा तिकिटांचा आल्बम त्याच्या हातात होता. “नागराजन, हा बघ माझा आल्बम. हा तू घे. असा माझ्याकडे बघू नकोस. खरंच मी तो तुला देतोय. हा आल्बम तुझ्याचसाठी आहे.”

“चेष्टा करतोस माझी....”

“मुळीच नाही. मी तो तुला देतोय. देवशपथ. आजपासून हा तुझा आहे. तूच ठेव.”

नागराजनचा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वास बसेना. राजप्पा त्याचा स्वतःचा आल्बम देतोय ? पण राजप्पा आल्बम घेण्यासाठी आग्रह करित राहिला.

“पण मग तुझ्यापाशी ?” नागराजनने विचारले.

“मला आता तो नकोय.”

“एकही तिकीट नको ?”

“नको. एकसुद्धा नको.”

“पण तुझ्या तिकिटांशिवाय तुला कसं राहवेल ?”

राजप्पाचे डोळे भरून आले.

“रडू नकोस राजप्पा. तुझा आल्बम द्यायची काही गरज नाही. तुझ्यापाशीच असू दे. तू त्याच्यासाठी खूप कष्ट केले आहेस.”

“अहं ! तूच ठेव. तुझ्याचसाठी आहे तो. घरी घेऊन जा. मेहेरबानी करून तो घे आणि घरी घेऊन जा.” राजप्पा ओरडला.

नागराजन गोंधळला. आल्बम घेऊन तो खाली आला. राजप्पा त्याच्या पाठोपाठ शर्टाच्या बाहीने डोळे पुसत आला.

दोघेही दाराशी थांबले. “आभारी आहे,” नागराजन म्हणाला, “अच्छा.”

नागराजन रस्त्यावर गेला. तेवढ्यात राजप्पाने मागून त्याला हाक मारली.

नागराजन परत वळला.

“प्लीज.... प्लीज मला आल्बम देतोस ? फक्त आजची रात्र. उद्या सकाळी

तुला मी तो परत देईन.”

नागराजनने ते मान्य केले व तो निघून गेला.

राजप्पा जिन्यावरून वर गेला. त्याच्या खोलीचे दार त्याने आतून लावून घेतले. आल्बम छातीशी कवटाळून मनातल्या दुःखाला त्याने वाट करून दिली. तो हमसून हमसून रडू लागला.

अप्पूची गोष्ट

रंधि सोमराजु

मोत्यांचं बेट नावाचं एक छोटंसं खेडं होतं. तिथे मोती गोळा करीत नसत की ते बेट नव्हतं. त्या गावाला हे नाव पडण्यामागे एक कारण असावं. ते खूप दूर एकीकडे होतं आणि तिथपर्यंत पोचणं खूप अवघड होतं. अगदी जवळचं खेडं देखील कित्येक मैल लांब होतं - दोन मैलांची गुदेमची पाऊलवाट, पालमचा बोटीने एक रात्रीचा प्रवास. शहरापासून आगगाडीने तिथे जायचं म्हटलं तर ते चारशे मैल लांब पडत होतं.

तर अशा त्या मोत्यांच्या बेटावर एक मुलगा राहात होता. नाव अप्पू. त्या आडवळणी खेड्यात राहात असला तरी अप्पूची राहणी, त्याचं वागणं व खर्चिक सवयी सगळ्या शहरी लोकांसारख्याच होत्या. पैशांची त्याला किंमतच नव्हती व तो वाटेल तसा तो उधळीत असे. सकाळी उठल्या उठल्याच तो गावातल्या चहाच्या दुकानावर जायचा व सर्व प्रकारचे पदार्थ खायचा. प्रत्येक फेरीवाल्याला तो हाक मारायचा आणि तो जे काही विकत असेल ते खरेदी करायचा. अगदी घराशी येईपर्यंत त्याची ही खाबूगिरी चालायची. संध्याकाळी तो गावातल्या चौकात जायचा आणि पुन्हा दपटून खायचा.

अप्पू नुसताच खादाड नव्हता तर नखरेबाजही होता. छानछोकीची त्याला भारी आवड. दररोज तो खेळताना निष्काळजीपणाने कपडे फाडायचा आणि मग नवे मागायचा. यावर वरताण म्हणजे त्याची पुस्तकं व पेन्सिली तो नेहमी हरवायचा तरी नाहीतर कुठेतरी ठेवून विसरायचा तरी. आणि मग नवीन पुस्तक, पेन्सिलींची मागणी करायचा. पैशांसाठी तो रोज आईच्या मागे लकडा लावायचा. आपले पैसे संपले तरी आपल्याला आणखी मिळवता येतील हे तो पक्कं ओळखून होता.

त्याचं असं आहे, अप्पू हा आईवडिलांचा एकुलता मुलगा आहे. त्यांनी त्याचा

प्रत्येक हट्ट पुरवला आहे. पण त्याने जेव्हा पैसे उधळायला सुरवात केली तेव्हा मात्र त्यांना काळजी वाटू लागली. वडलांनी त्याला दयवण्याचा प्रयत्न केला पण अप्पूने तिकडे लक्षच दिलं नाही. त्यांचं बोलणं लक्षपूर्वक ऐकत असल्याचा आव त्याने आणला पण खरं म्हणजे वडलांचं बोलणं त्याने एका कानाने ऐकून दुसऱ्या कानाने सोडून दिलं.

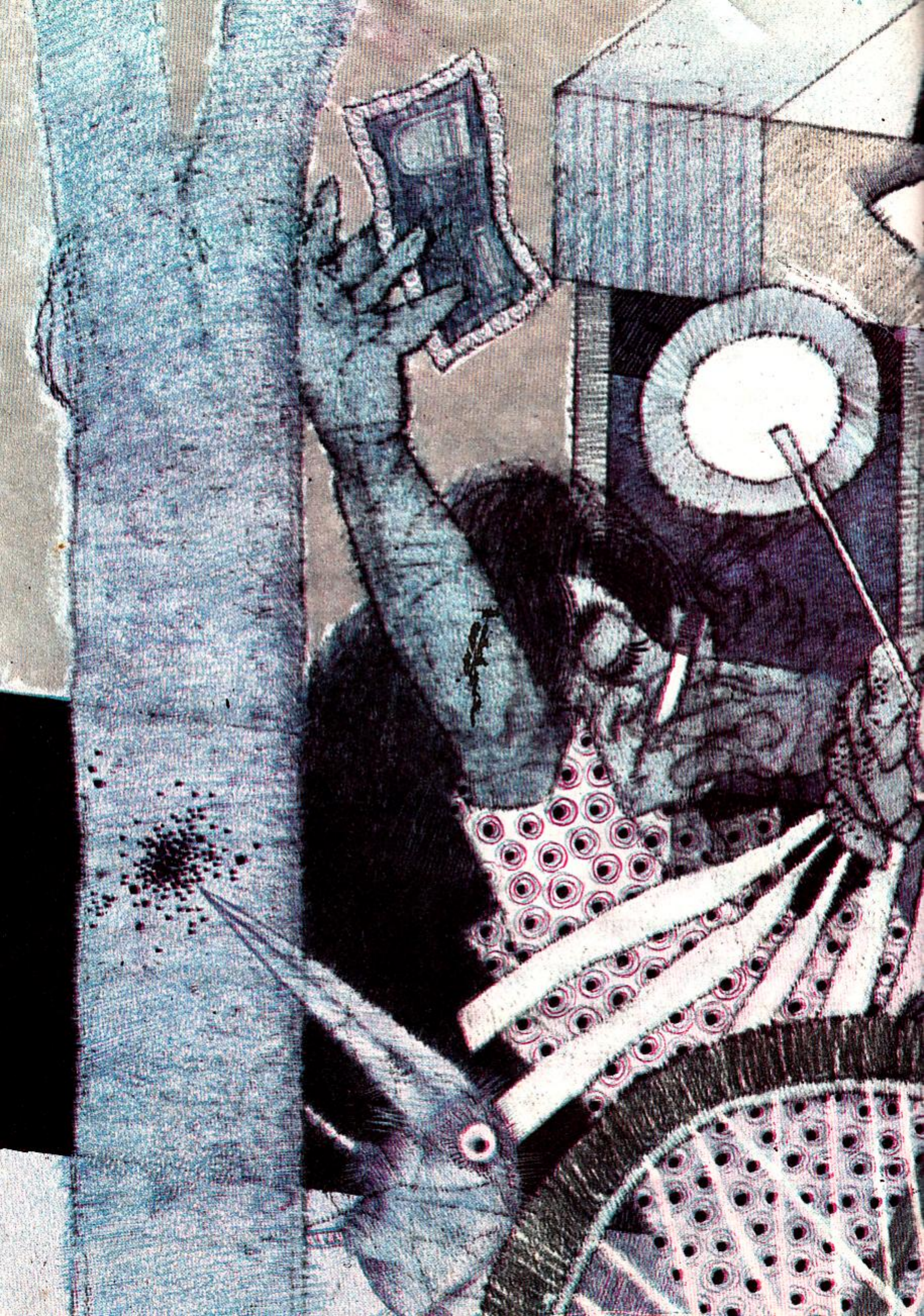
भरीला अप्पूने सिगारेट ओढायला सुरवात केली. वडलांच्या जेव्हा हे कानावर आलं तेव्हा ते भयंकर संतापले. अप्पूला त्यांनी चांगलंच फैलावर घेतलं. अप्पू ओक्साबोकरी रडू लागला. आईचं हृदय हेलावलं. तिने अप्पूला पोटाशी धरून समजावले. मग त्याला काही पैसे देऊन खेळायला पाठवलं, अप्पूच्या वडलांना खूप वाईट वाटलं. मुलाच्या या वाईट सवयींना व उधळपट्टीला आपणच जबाबदार आहोत म्हणून त्यांनी स्वतःला दोष दिला. आता त्याला सुधारता येईल का ? उशीर तर नाही ना झाला ? अप्पूच्या शिक्षकांचा या बाबतीत सल्ला व मदत घ्यायचं अप्पूच्या वडलांनी ठरवलं. शिक्षकांनी शक्य ती सर्व मदत करायचं कबूल केलं.

एके दिवशी शिक्षकांनी अप्पूला बोलावलं. अप्पूच्या पाठीवर मायेने थोपटून त्यांनी त्याला दुपारी आपल्या घरी यायला सांगितलं. अप्पू चक्रावला. शिक्षकांनी कशाला बोलावलं ? गृहपाठाविषयी काही बोलणार आहेत का ? पाठांबद्दल तर नाही विचारणार ?

अप्पू दाखशी घुटमळला. शिक्षकांनी त्याला आत बोलावलं. प्रेमळपणे त्याच्याशी बोलून त्याची भीती मावळून तो निश्चिंत झाला.

“अप्पू, पुढच्या महिन्यात सहामाही परीक्षा आहे. तुझी तयारी झाली असेलच?” शिक्षकांनी सौम्य स्वरात विचारलं. अप्पूने मान हलवली. शिक्षकांच्या बोलण्याचा रोख त्याला उमजेना. शिक्षकांनी वर्तमानपत्र उचललं व वाचू लागले.

अप्पू नुसता आजूबाजूला बघत बसला. वर्तमानपत्राच्या मागच्या पानावर असलेल्या एका जाहिरातीकडे त्याचं लक्ष गेलं. अंतरिक्षात उड्डाण करणाऱ्या एका अंतराळयानाचं ते चित्र होतं. चित्राकडे एकाग्रपणे टक लावून पाहता पाहता अप्पूला वाटू लागलं की आपण अंतराळयानात बसलो असून ते अंतराळात झेपावत आहे. अप्पू उत्तेजित झाला. अनेक प्रश्नांनी त्याचं डोकं भणाणून गेलं. पण त्याने ते बोलून

दाखवले नाहीत.

त्याचवेळी शिक्षकांनी मान वर करून अप्पूकडे पाहिलं.

“तुला काही विचारायचं आहे का?”

“गु...रु...जी... आपण खरेच चंद्रावर पोचू शकतो का?” अप्पूने विचारलं.
त्याचे डोळे लकाकत होते.

“अस्सं? वर्तमानपत्रातलं चित्र तू पाहिलंस वाटतं? याला अंतराळयान म्हणतात.
ते माणसाला चंद्रावर नेऊ शकते. अमेरिकन लोकांनी ते तयार केलं आहे.”

अप्पूच्या डोक्यात असंख्य विचारांची गर्दी झाली. अनेक स्वप्न त्याच्या मनात
तरळून गेली.

“अंतराळयानात प्रवास करण्यासाठी अमेरिकेलाच जायला हवं का?”

“अर्थातच!”

“अमेरिका किती लांब आहे गुरुजी?”

“इथून सुमारे दहा हजार मैल आहे. विमानातून गेल्यास दोन दिवस आणि
आगबोटीने गेल्यास साधारणपणे तीन आठवडे लागतात.”

“विमानातून जायचं असल्यास कुठून बसायचं?” आपल्या या मोत्यांच्या
बेटावरून?

शिक्षक हसले. “छे. आंतरराष्ट्रीय विमानळ मद्रास, मुंबईसारख्या मोठ्या शहरातच
फक्त आहेत. विमानातून प्रवास करायला खूप पैसे पडतात. ठाऊक आहे?”

अप्पूला खूप उत्सुकता वाटत होती. त्याने प्रश्नांची सरबत्ती सुरू केली.

“विमानातून प्रवास करायला किती पैसे लागतात?”

“खूप म्हणजे खूप पैसे लागतात, जग पहायचं, त्यातल्या गमतीजमती पहायच्या
तर त्यासाठी काळजीपूर्वक पैसा वाचवायला हवा.”

“पण गुरुजी, नेमकी किती रक्कम लागते?” अप्पूने पुन्हा विचारलं.

शिक्षकांना आनंद झाला. “प्रवास करून जग बघायची तुझी इच्छा आहे? तर
मग आतापासूनच पैसे जमवायला सुरवात कर बघू. म्हणजे मग मोठा झाल्यावर तुला
जाता येईल. बाळ, तुला ठाऊक आहे? नुसतं पालेमला बोटीने जायचं म्हटलं तरी
पाव रुपया लागतो.”

“होय गुरुजी, ठाऊक आहे मला. गोटीरपाडुला टांग्याने जायला अर्धा रूपाया लागतो आणि बसने शहरात जायचं म्हटलं तर दीड रूपाया लागतो.”

“बघ, प्रवास खूप महाग पडतो. मुंबईला जायला तीन दिवस लागतात. आगगाडीचं भाडं किती जास्त असेल याची आता तूच कल्पना कर.”

“शंभर रुपये पुरतील?” अप्पूने अजाणपणे विचारले.

शिक्षक हसले. “बाळ अमेरिकेला जायला कुणीही तुला फुकटात तिकीट देणार नाही. निदान सहा-सात हजार रुपये तुझ्यापाशी हवेत. तुमच्या घराण्याच्या सगळ्या मालमत्तेचीदेखील तितकी किंमत होणार नाही. आणि अंतराळयानातून जायचं म्हटलं तर त्यासाठी लाखो रुपये पाहिजेत.”

अप्पू पार निराश झाला. इतका पैसा जमवणं कसं शक्य आहे ?

“आणखी एक उपाय आहे बाळ,” शिक्षक म्हणाले.

अप्पूचा चेहरा फुलला.

“जर तू खूप अभ्यास करून चांगले मार्क मिळवलेस तर सरकार तुझा प्रवास खर्च देईल. तरीदेखील पुढच्या उच्च शिक्षणासाठी तुला खूप पैसे लागणारच.” शिक्षक पुढे म्हणाले, “बाळ, पैशाची किंमत फार मोठी आहे. प्रत्येक गोष्टीसाठी पैसा लागतो.”

अप्पू गप्प राहिला. तो गहन विचारात गुंतून गेला.

“आतापासूनच पैसा शिल्लक टाकायला वडलांना सांग.” शिक्षक बोलत राहिले, “त्यांनी पैसा वाया घालवता कामा नये. तुझ्या शिक्षणासाठी, तुझ्या भवितव्यासाठी त्यांनी प्रत्येक पै जपून ठेवायला हवी. मला सांग बघू तुझे बाबा पैसा उगाच खर्च करतात का?”

अप्पूची मान खाली गेली. पश्चातापाने त्याचं मन भरून आलं. आपले मळके कपडे, फाटकी पुस्तके, उधळपट्टी त्याला आठवली. त्याचे डोळे अश्रूंनी भरून आले.

शिक्षकांनी त्याला पोटाशी धरलं.

त्या दिवशी मोत्यांचं बेट नाव असलेल्या त्या लहानशा खेड्यात एक लहानसा पाणीदार मोती झळकला.

गर्वाचं घर

सिरोज अन्वर

तुम्हाला ठाऊक आहे ? एखादा मोती इतका बहुमोल असतो की त्याची किंमतच करता येत नाही. हे मोती विशिष्ट प्रकारच्या किड्यांपासून तयार होतात. हे किडे समुद्राच्या तळाशी असलेल्या शिंपल्यात राहतात. अशाच एका किड्याची ही गोष्ट.

हा किडा स्वतःवरच खूप होता कारण जगात आपण काय ते सर्वात जास्त महत्वाचे आहोत अशी त्याची प्रामाणिक समजूत होती. अर्थात रेशमाचा किडाही काही कमी महत्वाचा नसतो. पण रेशमाला काही मोत्याइतकी किंमत येत नाही. म्हणून त्या मोत्यांच्या किड्याने स्वतःविषयी वारेमाप कल्पना करून घेतल्या होत्या.

एके दिवशी समुद्रात प्रचंड वादळ झालं. खूप उंच लाटा उसळू लागल्या. एकमेकांवर आदळू लागल्या. एकूण वातावरणच इतकं भयंकर झालं की आपला हा मित्र, मोत्यांचा किडा त्याच्या लहानशा शिंपल्याच्या झाकणाला घट्ट चिकटून समुद्राच्या तळाशीच ठामपणे पडून राहिला. सुरक्षिततेसाठी प्रयत्न करून किनाऱ्याकडे जाणं त्याला कमीपणाचं वाटलं. पण लाटा इतक्या जोरदार होत्या की त्याच्या मनाविरुद्ध त्यांनी त्याला व त्याच्या शिंपल्याला उचलून काठावर फेकून दिले. स्वतःला उघड्या सागर किनाऱ्यावर पाहून त्याने सावधपणाने आपल्या शिंपल्याचे झाकण उचलले आणि मधल्या फटीतून बाहेरच्या जगाकडे पाहिले. तो असा बघत असतानाच आणखी एक जोरदार लाट आली आणि तिने त्याला पुढे रेतीवर भिरकावून दिले. ही मात्र मोठी धोक्याची बाब होती. लाटा त्याला थपडा मारत होत्या, त्याला इतस्ततः ढकलत होत्या. पण एकही लाट त्याला पुन्हा समुद्रात ओढून नेण्याइतकी जोरदार नव्हती. आणि गरीब बिचाऱ्या किड्याला त्याच जागी पडून रहावं लागलं. समुद्रात परत जायचा दुसरा काही मार्ग नव्हता. स्वतःवरच तो खूप चरफडला.

काठाजवळच एक लहानसं झाड होतं. झाडावर एक कावळा बसला होता.

बराच वेळपासून तो त्या बिचाऱ्या किड्याचे हाल पहात होता. अखेर तो उडून खाली आला. चोचीने त्याने शिंपल्यावर टकटक केलं.

“कोण आहे आत ? दार उघडा” तो कर्कशपणे म्हणाला.

किडा चिडला. “कोण भिकारडा मेला त्रास द्यायला आला आहे कुणास ठाऊक ?” तो स्वतःशी पुटपुटला. मग ओरडून विचारलं, “कोण आहे ?”

“मी भिकारडा नाही. मी कावळा आहे. एक धूर्त कावळा. दार उघड आणि बाहेर ये.”

“कशासाठी बाहेर यायचं ?”

“काही नाही. थोड्या गप्पा मारायला ये.” कावळा शांतपणे म्हणाला.

“वायफळ गप्पा मारायला मला वेळ नाही. मी नाही येत बाहेर.”

“नाही येत तर नको येऊस. पण तू तिथे आत काय करतो आहेस ?”

“मी मोती तयार करण्यात गुंतलो आहे. ते काही असलं तरी तुझ्यासारख्या कुरूप, घाणेरड्या पक्ष्याशी बोलण्यात मी का माझा वेळ उगाच घालवावा ?” किडा दिमाखाने म्हणाला.

“अरे वा ! काय पण मोठेपणा आहे,” कावळा हसला.

“मित्रा, अरे मी तुला समुद्राच्या आकार व स्वरूपाविषयी थोडंफार विचारणार होतो आणि बाहेरचं विशाल जग कसं काय आहे त्याविषयी तुलाही काही माहिती सांगणार हीतो.”

“कशासाठी ?”

“कारण मला विज्ञानात फार गोडी आहे. मी एका विद्यापीठाच्या इमारतीच्या छपरावर राहतो आणि विज्ञानाच्या प्राध्यापकांची सर्व व्याख्यानं ऐकत असतो. त्यामुळे मला विज्ञानाविषयी गोडी वाटू लागली. म्हणून मला समुद्राविषयी, तिथे काय होतं त्याविषयी माहिती ऐकायची होती. तुला तिथे कबुतरांची व चिमण्यांची अंडी आढळतात का ?”

“काय मूर्ख आहेस !” किडा तुटकपणे म्हणाला, “कबुतरं व चिमण्या जणू समुद्रात राहतात वाटतं !”

“हेच तर मला तुझ्याकडून जाणून घ्यायचं होतं.”

“हे बघ असले मूर्खपणाचे प्रश्न विचारू नकोस,” किडा म्हणाला.

“समुद्रात माझ्या या शिंपल्यासारखे लाखो शिंपले असतात. पण मी त्या सर्वांत जास्त महत्त्वाचा आहे. म्हणून मी बाकीच्या शिंपल्यांशी कधी बोलत नसतो. शिवाय हजारो जातीचे रंगीबेरंगी भासे असतात, हजारो जातीची झाडंझुडपं असतात. मुख्य म्हणजे तुझ्यासारखे मूर्ख वेडपट प्राणी तिथे नसतात.”

कावळा मोठ्यांदा हसला, “तू मला मूर्ख म्हणतोस, काही हरकत नाही. पण खरं म्हणजे मी मूर्ख नाही. मी कावळा आहे - एक धूर्त कावळा. पण दादा तू हे सगळं तुझ्या लहानशा कोठडीतून बोलतो आहेस. बाहेर का नाही येत?”

“तुला काही रीतभात आहे की नाही? आणि इतकी जवळीक कुठाय? मी मुळीच तुझा दादा नव्हे.”

“छान! समुद्राचा राजा असल्याच्या थाटात बोलतो आहेस की!”

“यात काय संशय - मी मोत्ये तयार करतो म्हणून तर समुद्राला प्रसिद्धी मिळते. हे सगळं माझ्यामुळं होतं.” किडा म्हणाला.

“तसं असेल तर,” कावळा गालातल्या गालात हसून म्हणाला, “मला तुझं दर्शन घ्यायलाच हवं. कारण इतकी विलक्षण वस्तू मी आजवर कधी पाहिलेली नाही.”

“मी वस्तू नव्हे - मी मोती तयार करणारा किडा आहे.”

“ठीक आहे. पण महाराज, कृपा करून आपण बाहेर येऊन मला आपलं दर्शन घ्यायची संधी नाही का देणार?” कावळा थट्टा करीत म्हणाला.

“छे, छे, छे, छे - मी दार उघडू शकणार नाही. सध्या मी फार कामात आहे.”

“अहो, तुम्ही तुमचे मोती नंतर तयार करा. जरा दार उघडा - मी एक गरीब बापडा सामान्य कावळा आपणासारख्या मोती तयार करू शकणाऱ्या महान व्यक्तिचं दर्शन घेऊ इच्छितोय. मला मोती पण पहायचे आहेत. त्याचं काय आहे की आयुष्यात कधीही मी मोती पाहिलेला नाही.”

“सांगितलं ना एकदा की मी दार उघडणार नाही. आणि तुला जर वाटत असेल की तू खूप हुशार आहेस, तर तूच का नाही दार उघडीत?”

किड्याने कावळ्याला असा टोमणा मारला. कारण त्याची खात्री होती की कावळा मुळीच शिंपला उघडू शकणार नाही.

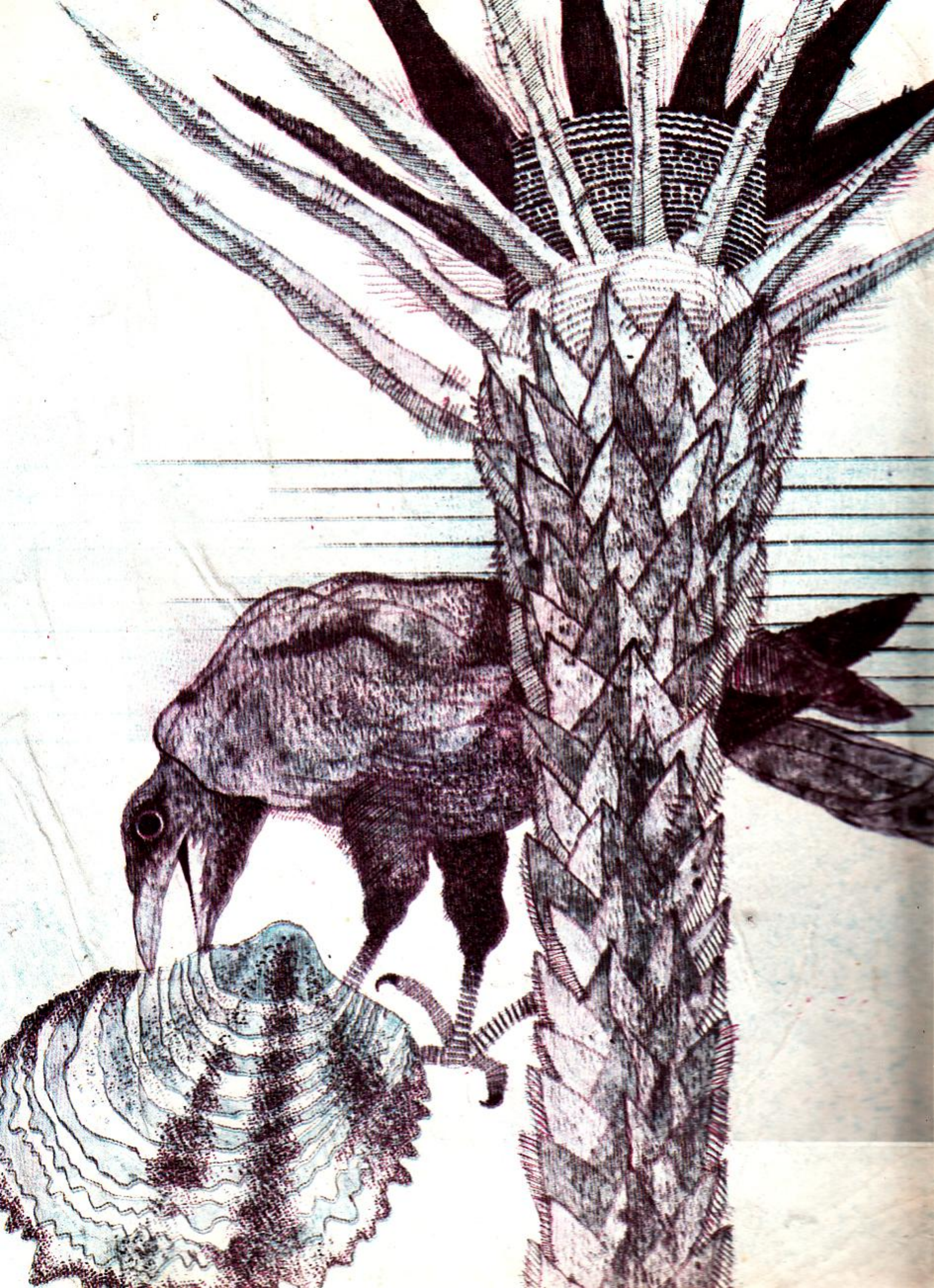
पण एव्हाना कावळ्याला राग आला होता.

“ठीक आहे तर. जशी तुझी मर्जी.” तो म्हणाला.

“मी करून दाखवतो. पुढे जे काही होईल ते तुला आवडलं नाही तरी त्याचा मला ठपका देऊ नकोस.”

कावळ्याने चोचीत शिंपला धरला आणि उंच उडाला - उंच, खूप उंच. तो एका उंच कड्यावर गेला आणि तिथून खालच्या दरीत खडकावर शिंपला फेकून दिला. शिंपल्याचे कणाएवढे बारीक तुकडे झाले. कावळाही त्या शिंपल्यापाठोपाठ उडत खाली आला. तो किडा त्याने चोचीत धरला आणि एका घासात मटदिशी गिळून टाकला.

मग कावळ्याचं घरंगळत जाणाऱ्या मोत्याकडे लक्ष गेलं. त्याच्या डोळ्यादेखत तो बहुमोल पाणीदार मोती शेणाच्या पोव्यात पडून दिसेनासा झाला. कावळ्याने पंख पसरले आणि आभाळात उडाला. आनंदाने काव काव करीत तो उडून गेला.

रु. 50.00

ISBN 81-237-1896-9

नेशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया

